

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI)

ŞAH İSMAİL VE OSMANLI İLE İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MARYAM AKBARINOSHAD

ANKARA-2011

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI)

ŞAH İSMAİL VE OSMANLI İLE İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MARYAM AKBARINOSHAD

Tez Danışmanı

PROF. DR. HASAN KURT

ANKARA-2011

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI)

ŞAH İSMAİL VE OSMANLI İLE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. HASAN KURT

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Hasan Kurt

Prof. Dr. Mehmet Özdemir

Prof. Dr. Dr. Muzafer Turan

Tez Sınavı Tarihi: 02.12.2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	3
C. ARAŞTIRMA’NIN METODU	5
D. KAYNAK TANITIMI.....	5
1. Ana Kaynaklar.....	6
2. Araştırma Eserler	8
E. ŞAH İSMAİL’E KADAR SAFEVÎLER.....	12
I. BÖLÜM.....	29
ŞAH İSMAİL VE SAFEVÎ DEVLETİ’NİN KURULUŞU.....	29
A. ŞAH İSMAİL’İN YETİŞTİĞİ ORTAMIN SİYASÎ VE İKTİSADÎ DURUMU.....	29
1. Akkoyunluların Yıkılış Süreci ve Şah İsmail’in Hayatına Etkileri.....	31
2. Şah İsmail’in Yetiştigi Dinî Ortam	36
B. ŞAH İSMAİL’İN HAYATI.....	38
1.Şah İsmail’in Doğumu ve Çocukluk Yılları.....	38
2. Şah İsmail’in Ailesi	45
2.1. Şah İsmail’in Anne ve Babası	45
2.2. Şah İsmail’in Eşleri	47
2.2.1. Behrûze Hanım	47
2.2.2. Taçlı Begüm	48
2.2.3. Mahd Evliya	50
3. Şah İsmail’in Çocukları.....	50
4. Şah İsmail’in Şiîliği	52

5. Şah İsmail'in Şahsiyeti	56
6. Şah İsmail'in Edebî ve Sanatsal Yönü	59
C. SAFEVÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU.....	62
1. Şah İsmail'in Devleti'ni Tesis Etmek Amacıyla Tebriz'e Yürüyüşü.....	62
2. Tebriz'in Fethi ve Safevî Devleti'nin Kuruluşu	71
3. Şah İsmail'in Siyasî Faaliyetleri.....	75
D. ŞAH İSMAİL'İN SON YILLARI VE ÖLÜMÜ	94
II. BÖLÜM	97
ŞAH İSMAİL'İN OSMANLI İLE İLİŞKİLERİ.....	97
A. ŞAH İSMAİL'İN II. BAYEZİD İLE İLİŞKİLERİ.....	97
1. II. Bayezid'in Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Tepkisi.....	97
2. Şah İsmail'in Anadolu'da Yaptığı Propagandalar	101
3. Şahkulu ve Nur Ali Halife İsyanları	105
B. ŞAH İSMAİL'İN YAVUZ SULTAN SELİM İLE İLİŞKİLERİ.....	110
1. Sultan Selim'in Tahta Geçtikten Sonra Şah İsmail'e Karşı Aldığı Tedbirler.....	110
1.1. Siyasî Önlemler	111
1.2. Kültürel Önlemler	112
1.3. Ekonomik Önlemler	114
C. ÇALDIRAN SAVAŞI.....	114
1. Çaldıran Savaşı'nın Nedenleri.....	114
2. Sultan Selim'in Savaş İçin Yaptığı Hazırlıklar	116
3. Çaldıran Savaşında İki Ordunun Tertibi.....	132
4. Çaldıran Savaşı	135
5. Şah İsmail'in Savaşta Yenilme Sebepleri.....	139
6. Çaldıran Savaşı'nda Ganimetler, Esirler ve Ölenler.....	145
7. Sultan Selim'in Tebriz Seferi	149
8. Çaldıran Savaşı'nın Sonuçları ve Şah İsmail'in Savaş Sonrası Osmanlı ile İlişkileri.....	155

SONUÇ	163
KAYNAKÇA	170
EKLER	178
Ek 1:	178
Ek 2:	179
Ek 3:	180
Ek 4:	181
Ek 5:	182
Ek 6:	183
Ek 7:	184
ÖZET	185
ABSTRACT	186

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	:Editör
haz.	: Hazırlayan
H.Ş.	: Hicrî Şemsî
İA	: İslâm Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı)
K.	: Kamerî
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
trc.	: Tercüme

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın başında Safevî Devleti'nin İran coğrafyasında ortaya çıkışı, sosyal, siyasî ve dinî değişikliklerin başlangıç noktası olmuştur. Şah İsmail Tebriz'de bir devlet kurarak, Sünnî olan İran halkını Şîî¹ olmaya zorlamış ve Şia'yı Safevîlerin resmî mezhebi olarak ilân etmiştir. Şah İsmail'in mezhep konusundaki bu tavizsiz tutumu, İran ve İslâm tarihi açısından dikkat çekicidir.

Şah İsmail'in başa geçmesinden önce, yaklaşık 200 sene boyunca, yalnızca dinî bir iddiaya sahip olan Safevî Tarikatı, bu dönemden sonra, siyasî bir güç hâline gelmiş ve İran'ın çevresindeki Sünnî devletler açısından ciddi bir tehlike hâline almıştır.

Şah İsmail öncesinde Safevî hanedanına bağlı olan Anadolu Türklerinin bir bölümü, Şah İsmail döneminden itibaren Safevî yönetiminde etkili bir role sahip olmuşlardır. Hatta Safevîler için gösterdikleri fedakârlıklar ve çabalar sayesinde yüksek devlet makamlarına erişmişlerdir. İsmail'in babası Haydar zamanından başlamak üzere, *Kızılbaş* ismiyle tanınmış söz konusu Safevî taraftarları, İsmail'in çocukluk yıllarından itibaren onun yanında olmuş ve her koşulda onu desteklemişlerdir.

Safevî Devleti kurulduğunda, İran'ın batısında bulunan Osmanlı Devleti, hem bölgenin en büyük hâkimi hem de Sünnî bir devlet idi. Şah İsmail'in, Osmanlı

¹ En eski İslâm mezhebidir. Siyasî bir mezhep olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. *Büyük Dinler Ve Mezhepler Ansiklopedisi*, Tan Matbaası, İstanbul 1964, s.337.

topraklarına çok yakın bir bölgede mezhebini yayması ve Osmanlı topraklarında bu mezhebin kapsamlı bir propagandasını yapması, Osmanlıların endişelenmesine sebep olmuştur.

Dönemin Osmanlı hükümdarı II. Bayezid her ne kadar endişelerini diplomatik yöntemlerle çözmeye çalışmış olsa da, başvurduğu yöntemler başarılı olmamıştı. Oğlu Sultan Selim, tam da bu zamanda tahta geçince, Şah İsmail ve Safevî Devleti'ni Osmanlı'nın bütünlüğü açısından ciddi bir tehlike olarak görmüş ve Safevîler üzerine saldırmayı plânlamıştır. Bu plânın bir sonucu olarak, iki devlet arasında Çaldıran Savaşı vuku bulmuştur. Çaldıran Savaşı, günümüze kadar önemini korumuş ve hem Osmanlı hem İran araştırmacıları için dikkat çeken bir çalışma sahası hâline gelmiştir. Bu savaşta iki Müslüman devlet, birbirlerine karşı yıpratıcı ve zor bir mücadele örneği ortaya koymuş ve nihayet savaş Osmanlı Devleti'nin üstünlüğüyle sona ermiştir. Bununla birlikte, Çaldıran Savaşı, iki ülkenin politik sahada yeni bir ilişki dönemine girmesine sebep olmuştur. İki devlet münasebetleri bu dönemlerde sadece dinî (mezhebî) olmayıp ekonomik, kültürel, siyasî ve hatta sosyal safhalara girip çeşitli olaylara sebep olmuştur.

Bu bağlamda, araştırmamızda her iki ülkenin de siyasî, sosyal, dinî ve askerî tarihini etkileyen söz konusu münasebetler, Şah İsmail merkezli ele alınmış ve her iki ülkenin kaynaklarından faydalanarak konuya ilişkin objektif tespitler yapmak hedeflenmiştir.

Çalışmamda değerli yardımlarını benden esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Hasan KURT Bey'e ve kıymetli Hocam Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR Bey'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Tezimin tashihi konusunda bana yardımcı olan Ar. Gör. F. Merve ÇINAR ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden

Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU'na da katkıları için teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, bana her zaman maddî ve mânevî destekleriyle ümit veren anne ve babama çok teşekkür ederim.

Maryam Akbarinoshad

2011-Ankara

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Moğol hâkimiyetinin çöküşünden itibaren İran coğrafyası, sürekli olarak iç savaşlar ve ihtilaflar ile meşgul olmuştur.² Timurluların 1370’te³ bölgede hâkimiyeti ele geçirmesi de bu durumu değiştirmemiş ve sonunda Timurlular (1370-1507)⁴ Devleti de sona ermiştir. Timurluların son yıllarında yaşanan iç savaşlar sebebiyle ülkede karışıklıklar çıkmış; doğudan Özbekler, batıdan da Akkoyunlular (1340-1514)⁵ ve Karakoyunlular (1351-1469)⁶ ile çatışmaya girilmiştir. Buradan hareketle, Safevîlerin (1501-1736)⁷ hâkimiyeti ele geçirmelerine kadar geçen süre içerisinde İran coğrafyasında siyasî bir birliğin bulunmadığı söylenebilir. Kısaca İran, söz konusu dönemde, iç savaşlar ve merkezî bir otoritenin bulunmayışından dolayı iç ve dış tehditlere karşı tamamen emniyetsiz bir hâldeydi.⁸

İslâm’ın İran’a girişinden Safevîlerin bölgeye hâkim oluşuna kadar geçen zaman dilimi içerisinde, bölgede kültürel ve millî bir birlikten bahsetmek mümkün değildir. Nihayet 16. yüzyılın başlarında Safevî ailesine mensup olan İsmail, bu

² Aliekber, Velâyetî, *Tarih-i Revâbit-i İran Der Ahd-i Şah İsmail-i Evvel*, Müessesesi-i Çap ve İntişarat-i Vizaret-i Umur-i Harice, Tahran 1375H.Ş/1996, s. 29.

³ Hans R, Roemer, “Timurlular”, *İA*, İstanbul 1974, XII/1, s. 346.

⁴ Roemer, “Timurlular”, s. 346.

⁵ XV. yüzyılda Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak’ta hüküm süren Türkmen hanedanı. Bkz.: Faruk, Sümer, “Akkoyunlu”, *DİA*, İstanbul 1989, II, s. 270.

⁶ Faruk, Sümer, “Karakoyunlular”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 434.

⁷ A. Engiya, Beksaç, “Safevîler”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, s. 459.

⁸ Zebihullah, Sefa, *Tarih-i Edebiyat Der İran*, Ferdevsi Yayınevi, Tahran 1380 H.Ş/2001, s. 282; Abdu’l-Hüseyn, Zerrinkub, *Tarih-i İran Ez Ağaz Ta Sukût-i Saltanat-i Pahlevî*, Sohan Yayınları, Tahran 1381 H.Ş/2001, s. 639.

duruma son verip Safevî Devleti'ni kurmuş ve böylece Safevîler dönemi, bir tarikattan büyük bir devlete dönüşerek hem İran, hem İslâm tarihi içerisinde önemli dönemlerden biri olmuştur.

Safevî Devleti kısa zamanda büyüyerek İran haricinde Azerbaycan, Irak gibi bölgelere de hâkim olmuş; aynı zamanda Anadolu ve Horasan'a doğru genişlemiştir. Şah İsmail küçük yaşta tahta geçerek, İmâmiyye Şiası eğiliminde olan bir devlet teşkil etmiş ve İran'da en uzun süre varlığını sürdüren devletlerden birisi olan Safevî Devleti'nin temellerini atmıştır.

Kanaatimizce, Şah İsmail'in, genç yaşta, iç-dış karışıklıkların yaşandığı bir coğrafyada devlet kurmayı başarması; onun hayatı, yetişmesi, siyasî yaşamı, izlediği iç-dış politika ile verdiği mücadelelerin üzerinde durulmasını önemli kılmaktadır.

Dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti'nin (1300-1922)⁹, Şah İsmail'le siyasî, dinî ve askerî sahada ilişki içerisinde olması hasebiyle, Şah İsmail'in yürüttüğü dış politika, onun hayatının diğer cihetlerinden daha çok öne çıkmıştır, denilebilir. Bununla birlikte Şah İsmail'le beraber Safevîlerin Osmanlılarla gelişen ilişkileri, zamanla dinî bir içerik de kazanmıştır. Bir başka deyişle iki Sünnî devlet arasındaki ilişkiler önceleri siyasî nitelikli iken Safevîlerin Şiîliği resmî mezhep ilan etmeleri sonucunda, söz konusu münasebetlere ek olarak Sünnî-Şiî şeklinde dinî bir cihet de kazanmıştır.

⁹ Feridun, Emecen, "Osmanlılar", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, s. 478.

Buradan hareketle, gerek İnan tarihi, gerekse İslâm tarihi açısında önemine binâen, Şah İsmail'in hayatı ve Osmanlı politikası tez konusu olarak seçilmiştir. Bu minvâlde, Şah İsmail'in yaşamı, yetiştiği ortam ile izlediği Osmanlı politikası incelenecek ve Safevîlerin Şah İsmail dönemi özelinde Osmanlı-Safevî ilişkilerine yer verilecektir.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kamerî yedinci yüzyıldan (Milâdî 12-13) itibaren Anadolu'nun¹⁰ Şii grupların sığınağı olmuş olması, Şah İsmail'in ecdadının o bölgelerde propaganda faaliyetleri yapmış olmaları ve Safevî müritlerinin Anadolu'daki varlıkları sebebiyle, Sünnî Osmanlı Devleti, Şii Safevî Devleti'nin kuruluşundan oldukça etkilenmiştir.

Hızlı bir büyüme ivmesi olan Safevî Devleti, kendisinin en büyük rakibi olarak Osmanlı'yı görüyordu. Yeni kurulan Safevî Devleti dinî değerlerini ön plana çıkartarak, mürit kazanmak istemekle beraber, mürit toplamak için en müsait bölgenin Anadolu olduğunu biliyordu. Bu sebepten, hem Osmanlılar hem de Safevîler dış politikalarında oldukça dikkatli adımlar atmaya çalışıyorlardı.

Bu bağlamda, iki devletin dinî, siyasî ve askerî tabanlı, çok yönlü ilişki ve mücadeleleri önem kazanmış olup hem İnan hem de Osmanlı tarihi açısından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu sebepten, söz konusu dönem ve münasebetlere ilişkin olayları araştırmak kanaatimizce bir ihtiyaçtır. Şah İsmail dönemi dış ilişkilerini konu alan çalışmalara baktığımızda, bu döneme ilişkin birçok araştırmanın var olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Faruk Sümer, Parsadust, Felsefi,

¹⁰ Türkiye'nin Asya Kıtası üzerinde bulunan kesimidir. Bkz. Metin, Tuncel, "Anadolu", *DİA*, İstanbul 1991, III, s. 106.

Ahmet Kesrevî, R.Savory gibi yazarlar, Safevîlerin, dönemin muhtelif devletleriyle olan ilişkileri hakkında çeşitli eserler kaleme almışlar ve birtakım tespitlerde bulunmuşlardır. Tezimize konu olan Şah İsmail ve Osmanlı'yla ilişkileri de söz konusu eserler dâhilinde, alt başlıklarda detaylı olarak ele alınmış ise de konuya ilişkin neden-sonuç bağlamında değerlendirilmeler yapılmamıştır. Bununla birlikte, bu dönemdeki münasebetler, hem iki ülke tarihi açısından hem de İslam tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, Şah İsmail ve Osmanlı politikasını derinlemesine inceleyen, iki ülkenin münasebetleriyle ilgili olarak çıkarımlarda bulunan ve tahliller yapan müstakil bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız, bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunma amacı taşımaktadır.

Ayrıca, Osmanlı- Safevî münasebetleri ve mücadelelerinin, tarih boyunca başka örneklerde de olduğu gibi, mezhep farklılıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Buradan hareketle, Sünnî ve Şîî mezheplerinin, iki devlet açısından mücadele ve çatışma aracı olarak görülmesi, bu konunun daha detaylı ve sebep-sonuç ilişkisini göz önünde bulundurarak incelenmesini gerektirmektedir.

Çalışmamızda, bu iki mezhebin Osmanlı-Safevî ilişkilerindeki rolü değerlendirilerek, bu devletlerarasındaki mücadelelerin salt bir mezhep kavgası olup olmadığı tartışılacak; bu bağlamda, Osmanlı-Safevî mücadelesinde göz önünde bulundurulması gereken sosyal, ekonomik, siyasî ve askerî içerikli diğer etkenler üzerinde durulacaktır. Alanın genişliği hasebiyle çoğu faktörlere işaret edilmesine rağmen konumuzla irtibatı nispetinde yer verilmiştir. Özellikle mezhepler analizi, sûfîlik hareketleri, Kızılbaşlar ve ayrıca Şah İsmail'in edebî yönü hakkında kısa bilgiler verilerek daha ziyade konunun asıl amacına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu

konular hakkında daha fazla bilgi almak için kaynakçada verilen eserlere müracaat edilebilir.

C. ARAŞTIRMA’NIN METODU

Tezimiz, yeterince aktüel bir mevzu içermektedir ve kendi alanı dışında bir şeyler okumak isteyen eğitilmiş okura bu alanla ilgili popüler kitaplarda bulunabilecek bilgilerden daha fazla, sağlam ve kapsamlı bilgi temin etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, kaynak tenkidi bağlamında iç ve dış tenkit kuralları uygulanacaktır. Ortaya konan malzeme metinleştirilirken deskriptif(tasviri) bir yöntem takip edilecek, ayrıca gerektiğinde mukayese (dikey ve yatay) yöntemine müracaat edilecektir.

D. KAYNAK TANITIMI

Tezin hazırlanması sırasında birtakım kaynaklardan ve araştırma eserlerden faydalanılmıştır. Tezin temel kaynakları Farsça ve Türkçe olan ana kaynaklar ve araştırma eserlerinden oluşmaktadır. Bu eserler hakkında kısa bilgiler vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Safevîlerin ilk devrindeki¹¹ olaylar hakkında, birinci el kaynak konusunda ciddi bir sıkıntı hissedilmektedir. Bu devrin olaylarını anlatan eserlerden bazısı, daha sonra yazılmış oldukları sebebiyle, yeterli düzeyde düzenli, objektif ve gerçeğe uygun değildir. Bunların yanı sıra bazı kaynakların tahrîf edilmiş ve birçok olayın,

¹¹ Safevîlerin ilk döneminden kasıt, 1253-1477 tarihleri arasındaki Şeyh Sâfi'den Şeyh Cüneyd'e kadarki süreçtir.

kaynaklarda değiştirilmiş olduğu da bilinmektedir.¹² Ayrıca özellikle birinci el kaynaklar, değerlendirme ve yorum açısından zayıf olup daha ziyade olaylar ard arda sıralanmıştır.

Bu açıklamaların ardından, tezimizde faydalandığımız bazı ana kaynaklar ve araştırma eserlerinin tanıtımını yapacağız:

1. Ana Kaynaklar

Tarih- i âlem r- i Abbsı¹³

Münşi İskender Bey ismiyle tanınan yazar, bir Türkmen'dir. İskender Bey bu eseri 1025/1616-7'de kaleme almıştır. c ciltten müteşekkil olan eserin birinci cildinde şah Abbas'tan¹⁴ önceki olaylar aktarılmış, ikinci cildinde şah Abbas'ın iktidardaki ilk otuz senenin olayları anlatılmış ve cnc cildinde 1025/1616-7 yılından sonraki olayların ele alınması plnlanmış olmasına rağmen, şah Abbas'ın ölümüyle eser tamamlanamamıştır.

Tez esnasında bu kaynağın her iki ciltten -özellikle şah İsmail'in devletin başına geçmesi ve onun sınırları genişletme faaliyetlerinin anlatıldığı ilk ciltten-sıklıkla faydalanılmıştır.¹⁵

¹² Tahrif edilen konulara örnek olarak Safevilerin seyitlik iddiaları, kökenlerinin değiştirilmesi, şah İsmail'in şileştirme hareketlerinin olumlu anlatmasından bahsedebiliriz.

¹³ Münşi İskender Bey, Torkeman, *Tarih- i âlem r- i Abbsı*, İrec Afşar (haz.), Emir Kebir Yayınları, Tahran 1378 H.ř/2008, I, II

¹⁴ I. Abbas, Safevî şahıdır. Bkz. Cl, Huart, "Abbas. I", *IA*, İstanbul 1950, I, s. 9.

¹⁵ Torkeman, *I*, mukaddime.

Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)¹⁶

Anadolu'dan göç ederek Şah İsmail'in sarayında hizmet vermiş Türk asıllı Hasan-ı Rumlu (ö.985/1577)¹⁷ tarafından te'lif edilmiş olan bu eser aslında aynı müellifin Ahsenü't Tevarih adlı on iki ciltlik eserinin son cildir.¹⁸ Şah İsmail Tarihi, 1494 ile 1524 Miladî yılları arasındaki olayları, başka bir deyişle Safevî Devleti'nin Şah İsmail dönemini kapsamaktadır. Şah İsmail'in çocukluk ve gençlik yılları ile Safevî Devleti'nin kuruluşunun kronik olarak anlatıldığı eserden tezimizin birinci bölümünde genişçe istifade edilmiştir. Bununla birlikte, eserin detaylı bir şekilde tarihleri ve isimleri ihtiva ediyor olması da çalışmamızda yararlı olmuştur.

Lubbü't- Tevarih¹⁹

Bu eser çağdaş tarihi, özellikle doğu ve İran olaylarını anlatmaktadır. Olaylar ilk baştan 948/1541 yılına kadara ele alınmıştır. Yahya b. Abdullatif El Hüseyin Kazvîni (Ö.962 /1555) bu Eserin yazarıdır. Yazar kitabını 948/1541 yılında telif etmiştir. Yazar İsmail'in Mazenderan'a saldırısı gibi çok olaylarda hazır bulunuyordu.²⁰ Bu yüzden birinci bölümde bu eserden faydalanmamız faydalı oldu.

¹⁶ Rumlu Hasan, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, Cevat Cevan (trc.), Ardıç yayınları, Ankara 2004.

¹⁷ Altyev, Salih Muhammedoğlu, "Hasan-ı Rumlu", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, s.346.

¹⁸ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't-Tevârih)*, s. 3-4 (Çeviren. Önsözü).

¹⁹ Yahya b.Abdullâtif el Hüseyin, Kazvîni, *Lubbü't- Tevarih*, Müessesesi-i Haver, Tahran, 1314 H.Ş/1935.

²⁰ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.29-30.

Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-ı Safevî²¹

Bu eser Emir Mahmut Handemir tarafından te'lif edilmiştir.²² Emir Mahmut, *Habîbü's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer* kitabının yazarı²³ Hoca Gıyâseddîn b. Hoca Humâmeddîn (ö.942/1535) Handemir'in oğludur.²⁴ Emir Mahmut Handemir, babası sayesinde âlimlerin iyi eğitiminden faydalanmıştır.²⁵

Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb-i Safevî'de, Safevî Hanedanının tanıtıldığı bir mukaddimenin ardından Şah İsmail devrinin olayları aktarılmıştır.²⁶ Bu kitap Şah İsmail ve Şah Tahmasb'ın hükümdarlık zamanlarını ele almakta olup 957/1550 yılında sona ermiştir.²⁷

2. Araştırma Eserler

Osmanlı Tarihi²⁸

İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından (1888-1975) yazılan bu eserde²⁹ Osmanlı Devleti'ndeki siyâsî, iktisadî, askerî ve sosyal gelişmeler ve bu gelişmelerin İran'ın durumu üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Yazar, bu çalışmasıyla, Osmanlı

²¹ Emir Mahmud, Handmir, *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb*, Mehmet Ali Cerrahî (ed.), Gostere Neşriyat, Tahran 1370 H.Ş/1991.

²² Handmir, s. 13.

²³ Handmir, s. 13.

²⁴ Handmir, s. 14.

²⁵ Handmir, s. 19.

²⁶ Handmir, s. 13.

²⁷ Handmir, s. 21.

²⁸ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Tarih-i Osmanî*, İrec Novbaht (trc.), Müessesesi-i Keyhan, Tahran 1369HŞ/1990, II, Mukaddime; İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı-Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1947, I; İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Tarih-i Osmanî*, İrec Novbaht (Trc.), Tahran, Müessesesi-i Keyhan, 1369, II.

²⁹ Uzunçarşılı, *Tarih-i Osmani*, II, Mukaddime; Uzunçarşılı, *Osmanlı-Tarihi*, TTK, I, Önsöz.

Devleti'nin kuruluşundan 15. yüzyılın ortalarına kadar geçen süre zarfındaki tarihî kaynak noksanlığını doldurmaya gayret etmiştir.³⁰ Aynı zamanda, Şah İsmail ve Osmanlı politikası hakkındaki olaylara eserde yer verilmiştir.

Bu eser, tezimizin birinci ve ikinci bölümünde, Türk ve İran kaynaklarında yer alan mevcut bilgilerin karşılaştırılması konusunda bize yardımcı olmuştur.

Gelişmelerin detaylarının da aktırıldığı ve kronolojik bir sıralamanın yapıldığı eserden tezimizin özellikle birinci bölümünde genişçe yararlanılmıştır.

Şah İsmail-i Evvel³¹

Menuçehr Parsadust tarafından yazılmış olan bu eser, Şah İsmâîl devrini oldukça geniş kapsamlı olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra eserde, Safevî Devleti'nin temelleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Parsadust, eserinde Şah İsmail'in hayatı ile ilgili olayları aktarmakla iktifa etmeyip onlar hakkında değerlendirmeler de yapmıştır. Ayrıca kitabı hazırlamak için çeşitli kaynaklara başvurmuş ve tartışmalı tarihî olaylar hakkında farklı bakış açıları ortaya koymuştur. Tezimizde Parsadust'un eserinden sıklıkla istifade edilmiştir.

Osmanlı-Safevî İlişkileri: Kökenleri ve Gelişimi³²

Bu eser, Adel Allouche tarafından bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Eserde 906-962/1500-1555 yılları arasındaki Osmanlı-Safevî münasebetleri anlatılmıştır. Araştırmacı, her iki devletin kuruluş ve genişleme devirlerini farklı

³⁰ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Tarih-i Osmani*, İrec Novbaht (Trc.), Tahran, Müessesesi-i Keyhan, 1369, II, Mukaddime; İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı-Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1947, Önsöz.

³¹ Menuçehr, Parsadust, Şah İsmail-i Evvel, Şirket-i Sehâmî-i İntişar, Tahran 1387 H.Ş/2008.

³² Adel, Allochehe, *Osmanlı-Safevî İlişkileri Kökenleri Ve Gelişimi* (The origins and development of the Ottoman-Safavid conflict), Ahmen Emin Dağ(trc.), İstanbul 2001.

başlıklar altında irdeledikten sonra, Osmanlı-Safevî ilişkilerini ayrıntılı şekilde araştırmaktadır. Bu eser Ahmet Emin Dağ tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Yavuz sultan Selim³³

Selahattin Tansel tarafından yazılan bu eser, Yavuz Sultan Selim dönemini anlatmaktadır. Bu eserde yazar Safevî ve Osmanlı münasebetlerini ele almış; konu hakkında detaylı bilgiler sunmuştur.

Tez çalışmamızda eserin Çaldıran seferiyle ilgili kısımlarından istifade edip bu bilgileri –daha objektif bir bakış açısı kazanmak amacıyla- Farsça kaynaklarla karşılaştırmalı olarak kullandık.

İran-ı Asr-ı Safevî³⁴

Oxford Üniversitesi'nde İran araştırmaları alanında doktora yapmış olan Roger M. Savory'ye ait olan bu çalışma, Savory'nin Safevîlere ilişkin makaleleri ve araştırmalarına dayanmaktadır. Birinci el kaynakların da kullanıldığı eser, Safevî dönemi araştırmacıları için akademik bir çalışma niteliğindedir.³⁵

Tez çalışmamız sırasında özellikle Safevi Devleti'nin kuruluşu, idarî, ekonomik ve askerî yapısının teşkili, Şiiliğin Şah İsmail tarafından Safevî Devleti'nin resmî mezhebi olarak ilân edilişi konularında söz konusu esere sıklıkla başvurulmuştur.

³³ Selahattin, Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

³⁴ Roger, M.Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî (Iran Under The Safavids)*, Kambiz Azizî (trc.), Merkez Yayınları, Tahran, 1388 H.Ş/2009.

³⁵ <http://www.noormags.com/view/fa/ArticlePage/69059>, 08.10.2011

Hayat-ı İçtimâî, Ferhengi ve Mezheb-i Şah İsmail-i Evvel³⁶

Muhammed Kerim Yusufcemali tarafından kaleme alınmış olan bu eser, daha ziyade Şah İsmail'in hayatı üzerinde odaklanmış ve onu çeşitli açılardan araştırmıştır.

Tezimizde bu eserden özellikle Şah İsmail'in şahsiyeti bölümünde faydalanılmıştır.

Ceng-i Miheni-i İrâniyan Der Çaldıran³⁷

Nesrullah, Felsefi bu eserinde Çaldıran Savaşı ile ilgili detaylı bilgiler verilmiş ve Osmanlı-Safevî Devleti'nin savaş öncesi ve sonrası bağlamında münasebetleri üzerinde durulmuştur.

Tez çalışmamızda Çaldıran Savaşı ile ilgili bölümde esere başvurulmuştur.

Kısaca bahsettiğimiz söz konusu kaynakların dışında tez çalışması sırasında Farsça, Türkçe, İngilizce, Azeri Türkçesi'nden birçok esere başvurulmuş; konuyla ilgili farklı tez ve makalelerden faydalanılmıştır. Sabahattin Tansel, Ahmet Uğur gibi Türk yazarları, Felsefi, Kesrevi, Yusufcemali gibi İran yazarları, Efendiyev gibi Azerbaycan yazarı, Savory ve Sarwar gibi batı yazarların kitaplarından faydalanarak konuyla ilgili tüm fikirleri bir araya toplamak ve sonuçlar çıkarmaya gayret edilmiştir.

³⁶ Muhammed Kerim, Yusufcemali, Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, İntişarât-i Danişgah-i Azad-i İslami-i Necefabad, Necefabad 1378 H.Ş/2008.

³⁷ Nesrullah, Felsefi, *Ceng-i Miheni-i İrâniyân Der Çaldıran*, İntişarat-i Hirmend, Tahrân 1381H.Ş/2001.

E. ŞAH İSMAİL'E KADAR SAFEVÎLER

Kurucusu Sâfiyyüddîn'e nispetle XVI. yüzyılın başında kurulan Safevî Devleti'nin kuruluş ve yükselişinde, yaklaşık iki yüzyıl süren ve İran bölgesini etkisi altına alan dinî ve siyasî içerikli Sâfeviyye hareketinin etkisi büyüktür. Safevî Devleti'nin kuruluşunda, Şah İsmail'in önemli bir yeri olmakla birlikte, önceki gelişmeler de oldukça etkili olmuştur. Safevîyye tarikatı, faaliyetleriyle, hem dinî hem siyasî alanda, uzun süre boyunca insanları kendi tarafına çekmiş ve Safevî Devleti'nin kuruluşuna böylece zemin hazırlamıştır.

Kanaatimizce Safevîler, sahip oldukları ideoloji ile güç kazandıklarından, bu ideolojinin sarsılmasına sebep olabilecek tüm etkenleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Sefevîler söz konusu ideolojiyi güçlendirmek amacıyla kendi hüviyetlerini tahrîf etmek istemişlerdir. Öyle ki İran halkının Ehl-i Beyt sevgisini göz önünde bulundurarak soylarını Şîilerin yedinci imamı Musa Kazım'a bağlamışlardır.³⁸ Kaynakların tahrif edilmesi sebebiyle de, Safevîlerin kökeni hakkında bilgi edinme imkânı kısıtlanmıştır. Safevîlerin etnik kökenine dair öne sürülen bazı iddialara göre, Safevîler Kürt kökenlidir. Bu iddiaya göre, Şeyh Sâfi'nin ataları Kürdistan bölgesindeki Sancar civarından gelmişlerdir.³⁹ Ayrıca, Safevîlerin Türk olduklarına dair iddialar da bulunmaktadır. Fakat Şeyh Sâfi'nin kendisini Türk olarak görmediği belirtilmiştir.⁴⁰ Şeyh Sâfi'nin yedinci kuşaktan atası olan Fîruzşah Zerrin Külâh,

³⁸ Torkeman, I, s. 7.

³⁹ Ahmet, Kesrevî, *Şeyh Sâfi ve Tebareş*, Peyman Yayınları, Tahran 1323 H.Ş/1944, s.37; Faruk, Sümer, *Safeviler Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 1999, Giriş.

⁴⁰ Menuçehr Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel*, Şirket-i Sehâmî-i İntişar, Tahran 1387 H.Ş/2008, s. 190.

Kürdistan'dan Azerbaycan'a gelmişlerdir. Bununla birlikte Safevîlerin atalarının İranlı olduğu kaydedilmiştir.⁴¹

Safevîlere dair bir diğer önemli tartışma konusu, seyit olup olmadıklarıdır. Safevîler, kendilerini Şîî mezhebinin yedinci imamı Musa Kâzım'a mensup ettiklerinden dolayı,⁴² Safevîlerin seyitlik iddiası Şeyh Sadreddîn Musa zamanında ortaya çıkmış ve yavaş yavaş Safevî taraftarları arasından yaygın hâle gelmiştir.⁴³ Buna rağmen, Safevîlerin seyitlik iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır.⁴⁴ Nitekim Ahmet Kesrevî'nin tespitlerine göre:

- Şeyh Sâfi seyit olmamasına rağmen onun torunları seyit unvanını taşımışlardır.
- Şeyh Sâfi Sünnî olmasına rağmen torununun çocuğu Şah İsmail Şîî olmuştur.
- Şeyh Sâfi Farsça konuşmasına rağmen, ondan sonrakiler Türkçe konuşmuşlardır.⁴⁵

Buradan hareketle bize göre, İran halkının Ahl-i Beyt'e sevgisinden dolayı Şeyh Sâfi'nin torunları seyitlik iddiasında bulunup bu nedenle halk arasında dinî bakımdan daha makbul bir yere sahip olmuşlardı.

⁴¹ Parsadust, s. 190.

⁴² Nihat, Çetinkaya, *Kızılbaş Türkler Tarihi, Oluşum ve Gelişimi*, Kum Saati Yayınları, Ankara 1999. s. 392.

⁴³ Kesrevî, s. 23.

⁴⁴ Parsadust, s. 180.

⁴⁵ Kesrevî, s. 4.

Bu açıklamaların ardından, Şah İsmail dönemine kadar Sâfeviyye tarikatının durumu, tarikat açısından önemli şahsiyetler ve dönemin olaylarının gözden geçirilmesinin; gerek Şah İsmail'in gerekse Safevî Devleti'nin kuruluşunun daha iyi anlaşılması bakımından yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda, tezimizin bu kısmında, Sâfeviyye tarikatının kurucusundan başlayarak Şah İsmail'e kadar Safevî ailesinin önemli şahsiyetleri sırayla değinilecektir. Bunun yanı sıra bu şahsiyetlerin Safevî tarikatını bir siyasî güç hale getirmeleri ile ilgili faaliyetleri açıklanacaktır.

Safevî tarikatının kurucusu, Erdebil⁴⁶ sûfilerinin piri⁴⁷ Sâfiyyuddîn, 650/1252⁴⁸'de Erdebil'de Kelhoran Köyü'nde doğmuştur.⁴⁹ Şeyh Sâfi'nin adı İshak ve babası Seyit Emînuddîn Cebraîl idi. Sâfiyyuddîn'in ataları, Firuz Şah döneminde Erdebil bölgesine gelmişlerdi.⁵⁰

Şeyh Sâfi büyüdüktan sonra Erdebil uleması arasında kendi dinî temayülüne uygun bir mürşit bulamayınca Şiraz'da Necîbuddîn b.Büzgaş isimli bir mürşidin peşinden gitti.⁵¹ Fakat Şiraz'a gittiğinde şeyhin vefat ettiğini öğrendi. Burada Emir Abdullah Farsî'nin tavsiyesi üzerine Gilan bölgesinde faaliyet gösteren Şeyh İbrahim

⁴⁶ Nihat, Azamat Alâeddin, "Erdebîl ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 279.

⁴⁷ Safford, Truman Henry, "Safiyyüdin-i Erdebilî", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXVIII, s. 35.

⁴⁸ Franz, Babinger, "Sâfiy-Ed- Dîn", *İA*, İstanbul 1966, X, s. 64.

⁴⁹ Haşim, Hicazifar, *Şah İsmail-i Evvel ve Ceng-i Çaldıran*, Sazman-ı Esnad-ı Milli Yayınları, Tahran 1374 H.Ş/1995, s. 45.

⁵⁰ Rahimzade, Safevî, *Şerh-i Cengha ve Tarih-i Zindagani-i Şah Esmail Safevî*, Hayyam Kitabevi, Tahran 1341, H.Ş/1962, s. 26.

⁵¹ Derviş Tevekkül b. İsmâîl, Erdebilî, *Safvetü's-Safâ*, Qulamrıza Tabatabayi Mevd (ed.), Zeryab Yayınevi, Tahran,1376 H.Ş/1997. s. 227; Babinger, "Sâfiy-Ed- Dîn", s. 64.

Zahid-i Gilanî'nin yanına gitti.⁵² Şeyh Sâfi, dört yıl süren seyahat ve arayışının ardından, yirmi beş yaşında iken 675-6/1277'de Hilye-Giran'da (Hilye-Kiran) Şeyh Zahid-i Gilanî'nin müridi oldu.⁵³ Ardından, kızı Bibi Fatma ile evlendi⁵⁴ ve şeyhinin ölümüne (700/1301) kadar geçen yirmi beş yıllık süre boyunca onun müridi olarak kaldı.⁵⁵ Şeyh Sâfi, Şeyh Zahid'in ölümünden sonra onun yerine geçti. Böylece İran, Azerbaycan, Kafkasya ve Anadolu'da şöhret kazandı⁵⁶ ve Kelhoran Köyü'ne döndükten sonra⁵⁷, Sâfeviye tarikatının kurucusu oldu.⁵⁸

Bu tarikat, tarihî ve dinî bakımdan, daha sonra doğan ve iktidara gelen Ahî ve Bektâşî gibi derviş tarikatları ile yakından ilgilidir.⁵⁹ Her ne kadar Şeyh Sâfi, Sünnî olsa ve tarîkatı da Sünnî itikadına göre kurulmuş olsa da, Şeyh Sâfi'nin ardından tarikat zamanla Şîî temayüllerle hareket etmeye başladı.⁶⁰

Şeyh Sâfi, faaliyetleriyle Erdebil'i aşmış; müritleriyle birlikte Deşt-i Kıpçak ve Kırım gibi bölgelere giderek irşat faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Azerbaycan, Gilan, Mazenderan, Horasan, Buhara, Türkmenistan, Türkistan, Karahıtay,

⁵² Erdebilî, *Safvetü's-Safâ*, s.106; Reşat Öngören, "Safiyeddin-i Erdebilî", s. 477.

⁵³ Truman Henry, "Safiyündin-i Erdebilî", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXVIII, s. 35.

⁵⁴ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 7.

⁵⁵ Truman Henry, "Safiyündin-i Erdebilî", s. 35; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 7.

⁵⁶ Truman Henry, "Safiyündin-i Erdebilî", s. 35.

⁵⁷ Rahimzade, *Safevî*, s. 33.

⁵⁸ İliya, Pavliç Petroşfski, *İslam Der İran Ez Hicret Ta Payan-i Karn-i Nohom-i Hicri*, Kerim Keşaverz (trc.), Payam Yayınları, Tahran 1363 H.Ş/1984, s. 385.

⁵⁹ Babinger, "Sâfiy-Ed- Dîn", s. 65.

⁶⁰ Babinger, "Sâfiy-Ed- Dîn", s. 65.

Hindistan, Seylân, Irak, Suriye, Lübnan, Hicaz, Anadolu ve Rumeli bölgelerindeki birçok şehirden, bu sayede binlerce mürit edindi. Anadolu’da özellikle Niksar, Amasya, Diyarbakır şehirleri ve Dulkadır, Karaman, Varsak, Menteşe beyliklerinden Şeyh’in ziyaretine gelenlerin varlığından bahsedebiliriz.⁶¹

Şeyh Sâfi, hayatının son döneminde oğlu Sadreddîn Musa’yı kendi yerine tayin etti.⁶² Ömrünün son yıllarında hacca gidip, 12 Muharrem 735 / 12 Eylül 1334 tarihinde Erdebil’de vefat ve dergâhının avlusuna defnedildi. Vasiyeti üzerine oğlu ve halifesi Sadreddîn Musa onun yerine geçti. Şeyh Sâfi’nin ölümünden az sonra üzere Sadreddîn Musa tarafından yapılan türbe Safevî mimarisinin en görkemli eserlerinden biridir.⁶³

Şeyh Sâfi’nin hayatına baktığımızda onun sadece bir Sûfi veya din adamı olmadığını görebiliriz. Faaliyetleri ve propagandaları sayesinde birçok insanın peşinden gelmesini sağlamıştır. Kanaatimizce böyle bir hareket, sadece dinî ve ilahî amaçlarla değil aynı zamanda bunların vesile kılınmasıyla elde edilen güç sayesinde olmuştur.⁶⁴ Şeyh Sâfi’nin, kendisinden sonra tarikatın başına geçmesi için oğlunu

⁶¹ Öngören, “Sâfiyyeddin-i Erdebilî”, s. 478.

⁶² Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 8.

⁶³ Öngören, “Sâfiyyeddin-i Erdebilî”, s. 478.

⁶⁴ Bize göre Şeyh Safi’nin kendisinden sonra oğlunu yerine seçmesi, Erdebil’deki faaliyetlerini başka yerlere yayması ve mürit toplamak gibi etkenleri göz önünde bulundurarak bu hareket’in bir kısa ve şahsi bir hareket olmasını düşünemeyiz. Çünkü ilahi amaçla yapılan bir ibadet daha sakin bir ortamda bile yapılabilirdi. Ayrıca başka birini bu dinî faaliyetin devamına tayin etmek kesinlikle ilahi amaçlı değildir. Eğer güç elde etmek gibi bir amaç ortada olmasaydı Şeyh Safi oğlunu yerine seçmezdi ve ondan sonra bu hareketin devamını müritlerine bırakırdı.

seçmesi de, bu fikrimizi doğrulayıcı niteliktedir. Çünkü babadan oğla geçen müritlik makamı, siyasi alanda örneklerine rastladığımız saltanat makamına benzemektedir.

704/1305'te dünyaya gelen Sadreddîn Musa, tarikat liderliğine geçtiğinde 30 yaşında idi. Büyük kardeşinin Şeyh Sâfiden önce ve sonrakilerinden Şeyh Sâfîn'in ölümünün ardından öldükleri için Şeyh Sâfîn'in manevî ve maddî tam varisi oldu.⁶⁵

Şeyh Sadreddîn uzun süren halifelik zamanında (735-93/1334-91) Safevî ailesinin türbesinin Erdebil'de yapılması gibi büyük bir olaya şahit oldu. Söz konusu bina on yıl içinde yapıldı. Sadreddîn de babası gibi mezhebin yayılışı için seyahatler yaptı. Bu sayede İlhanlıların (1260-1335)⁶⁶ önde gelenleri Erdebil tekkesinin müritliğine girdiler.

Şeyh Sadreddîn tarikat liderliğine geçtiği sıralarda İlhanlıların hâkimiyeti İran ve Mezopotamya'da sona ermek üzereydi. Burada güçlü bir otoritenin bulunmayışından faydalanan Akkoyunlu ve Karakoyunlular, bazı bölgeleri kendi hâkimiyet alanlarına dâhil ettiler. Van gölünün dağ bölgelerinde, Karakoyunlu Türkmenlerin birliği güçlenmekteydi. Türkmenler ilk başta 792/1390'da Azerbaycan bölgesini ele geçirdiler.⁶⁷

⁶⁵ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 9.

⁶⁶ Toplu yazarlar tarafından yazılmış, "Il-Khanids", Encyclopedia Iranica, <http://www.iranicaonline.org>, 10.05.2011.

⁶⁷ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 10, 11.

Şeyh Sadreddîn Musa 793/1391-2 vefat etti ve babası gibi Erdebil ziyaretgâhında defnedildi. Sadreddîn Musa oğlu Hoca Ali'yi kendi yerine seçti.⁶⁸

Öncede bahsettiğimiz gibi Safevî Hanedanı müritlerinin çokluğu ve kendilerine olan bağlılıklarından dolayı, kendilerine güveniyorlardı ve bundan dolayı elde ettikleri dini makamı korumaya çalışıyorlardır. Onlar emirler tarafından bir tehlike olarak algılanıyorlardı ve bu sebepten dolayı Şeyh Sadreddîn Musa'nın ölümünden itibaren Safevî tarikatını sadece bir dini topluluk olarak görmek mantıklı değil.

Hoca Ali'nin 772/1371 yılında Erdebil'de doğmuş olması muhtemeldir.⁶⁹ Hoca Ali, 1391-2-1427 yılları arasında dergâhın şeyhliğini yapmıştır. Safevî dergâhının Şiilik temayüllerinin Hoca Ali döneminde başladığı söylenebilir.⁷⁰ Siyah renkte kıyafetler giymesi sebebiyle kendisine “*Siyah giyen Ali*” isminin verildiği kaydedilmiştir.⁷¹

Hoca Ali döneminde devrin devlet adamlarından bazıları Hoca Ali'ye saygı göstermiş ve onun manevî desteğini kazanmaya çalışmışlardı. Bize göre bu devlet adamları Hoca Ali'nin manevî yeri ve etrafındaki müritlerini görünce, onunla iyi bir münasebet sayesinde, Safevî müritlerinin desteğini kazanmış olup daha başarılı bir

⁶⁸ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 12.

⁶⁹ Nihat, Azamat, "Erdebîlî Alâeddin", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 279.

⁷⁰ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 11.

⁷¹ Hoca Ali Şiilerin üçüncü imam'ı Hüseyin'in yasından dolayı daima siyah giyiyordu. Parsadust, s. 164,129.

hâkimiyete sahip olabiliyorlardı. Bu devlet adamlarından birisi de Emir Timur⁷² idi.⁷³ Emir Timur sayesinde Hoca Ali sahip olduğu imkânlarla Safevî tarikatını geliştirmiştir. Hoca Ali'nin Timur'la üç kere görüşmesi söz konusudur. Son görüşmeleri 806/1404'te Timur Ankara Savaşı'nın⁷⁴ ardından dönerken, ölümünden hemen önce gerçekleşmişti. Timur, Erdebil üzerinden doğu Asya'ya gitmek istiyordu.⁷⁵ Hoca Ali, Timur üzerinde derin bir tesir bırakmıştı. Timur, Cihangir köyleri ve arazisini Erdebil'e vakıf olarak Safevîler'e bağışladı. Bu imtiyaz yüzlerce yıl böylece sürdü.⁷⁶

Hoca Ali ve Timur'un bu görüşmeleri esnasında Timur, Hoca Ali'den daha ne gibi bir hizmette bulunabileceğini ısrarla sormuş; Hoca Ali de hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, bütün ihtiyaçlarının halk tarafından temin edilmekte olduğu söylemişti. Hoca Ali buna mukabil, Timur'dan, Anadolu'dan sürükleyip getirdiği Türk esirleri serbest bırakmasını istedi.⁷⁷ Timur'un emri üzerine bu esirler hemen Şeyh'e teslim edildi. Şeyh bunları serbest bıraktı. Bu esirlerde, şükran borcu olarak Safevî tarikatına bağlandılar. Bunlardan birçoğu vatanlarına döndüler, kalanların yerleşmesi

⁷² İranlılar ona Timur-Leng, Türkler Aksak Timur demektedir. Timur, döneminin cihangir padişahıydı.(1370-1405),Mustafa, Kafalı, "Timur", *İA*, İstanbul 1974, XII/I, s.336.

⁷³ Muhammed Kerim, Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mîm-i Mezheb-i Şîi Devazdeh Emâmi Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, İsfahan 1372 H.Ş/1993, s. 59-60.

⁷⁴ Ankara Savaşı Timur ve Yıldırım Bayezid arasında 1402'de vuku buldu. Yusuf, Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *DİA*, İstanbul 1991, III, s.210.

⁷⁵ Torkeman, *Tarih- i Âlem Ârâ-i Abbasî, Kitap I*, s. 15; Savory, *Iran i Asr-i Safevi*, s. 13.

⁷⁶ Walter, Hintz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyıllarında İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Tefik Bıyıklıoğlu (trc.), TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 2.

⁷⁷ Bu esirlerin sayısı 30,000 olarak belirtilmiş ise de, bunun mübalağa olduğu şüphesizdir; fakat esirlerin az olmadığı da bilinmektedir. Bkz. Hintz, s. 2.

için Hoca Ali, Erdebil’de bir mahalleyi onlara ayırdı.⁷⁸ Bu esirlere “*Sûfiyan-i Rum*” deniliyordu.⁷⁹ Bu esirlerin bir kısmı serbest bırakıldıktan sonra Erdebil’de kendilerine tahsis edilen ve kendi isimlerini taşıyan “*Rumlu*” adlı mahalleye yerleştiler. “*Rumlu*” adıyla bilinen bu zümre daha sonra ortaya çıkacak olan Kızılbaş ideolojini en kuvvetli taraftarı oldular; aralarından memleketlerine dönenler de Safevî tarikatının oralarda yayılmasını sağladılar.⁸⁰

Hoca Ali çok sayıda mürit yetiştirmişti. Erdebil Tekkesi’nde yetişmiş birçok müridini de İslam dünyasının farklı bölgelerine göndererek,⁸¹ Erdebil Tekkesi’nin o bölgelerde tanınmasını, şöhret bulmasını sağlıyordu.

830/1427 yılında Hoca Ali hacca gitmeye niyetlendi ve üçüncü oğlu İbrahim’i Erdebil’de kendi yerine mürşit ve reis tayin etti. Fakat İbrahim babasından uzak kalmaya dayanamayarak onun peşinden gidip ona katıldı. Hoca Ali haccını tamamladıktan sonra Kudüs’e geçti ve orada öldü. Oğlu İbrahim Hoca Ali’yi defnettikten sonra Erdebil’e döndü.⁸²

Hoca Ali’nin oğlu İbrahim 830/1427’de⁸³ doğdu. Şeyh İbrahim babasının vefatından sonra Erdebil’e döndü ve babasının işlerine veliahdı olarak devam etti.⁸⁴

⁷⁸ Hintz, s. 2.

⁷⁹ Çetinkaya, s. 401.

⁸⁰ Tahsin, Yazıcı, “Safevîler”, *İA*, İstanbul 1963, X, s. 53.

⁸¹ Parsadust, s. 131.

⁸² Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 15.

⁸³ Savory, a.g.e, s. 15.

⁸⁴ Savory, a.g.e, s. 15.

İbrahim, “Şeyh Şah” adıyla anılıyordu.⁸⁵ Bu isimden hareketle, Safevî Tarikatı’nın artık sadece dinî bir kurum olmaması ve güç kazanmak konusunda söz sahibi olması göze çarpmaktadır. Şeyh İbrahim zamanında Safevîler’in müritlerinin sayısının çoğalmasıyla, Safevî şeyhinin gücü daha da artmış oldu.⁸⁶ Safevî müritlerinin sayısı bu dönemde o kadar çoğalmıştı ki Safevîye dergâhındaki izdihamdan dolayı çoğu mürit, şeyhi ziyaret edemiyordu.⁸⁷

İbrahim döneminde Safevîye tarikatının yayılışı Anadolu ve başka bölgelerde devam etti. Bununla birlikte, Halifetü’l-Hulefâ⁸⁸ makamının nezareti ile halifelerin işleri iç ve dış işleri kontrol ediliyordu.⁸⁹ Osmanlı Devleti bu gelişmeleri izlerken, yavaş yavaş Anadolu’daki Safevî taraftarlarının sayısının artmasından endişelenmeye başladı.⁹⁰

Şeyh İbrahim, 851/1447’de⁹¹ vefat edince vasiyeti üzerine, atalarının yanına gömüldü.⁹² Şeyh İbrahim’den sonra Safevî tarikatının yeni liderleri ve müritleri ile Erdebil Tekkesi’nin tarihî seyri artık başka bir aşamaya girmiş oldu.

⁸⁵ Torkeman, I, s. 17.

⁸⁶ Parsadust, s. 131.

⁸⁷ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 15.

⁸⁸ Halifetü’l- Hulefâ-Lillah unvanı, Kızılbaşlar içinden seçiler sülflere deniliyordu. Şah bu makam vasıtasıyla ona güç kazandıran halka nezaret edip Osmanlı topraklarında tüm müritleri ve hâmelerinin teşkilatını kontrol ediyordu. Muhammed Ahmed, Penahisemnani, *Şah İsmail Mürşid-i Sorh Külahan*, Nemune Yayınevi, Tahran, 1371 H.Ş/1992, s. 96.

⁸⁹ Hintz, s. 10; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 15.

⁹⁰ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 15.

⁹¹ Parsadust, s. 131.

Şeyh İbrahim'in 882/1447'de ölümünden sonra, kardeşi Cafer, müritlerin büyük çoğunluğunun desteğini alarak ve yeğeni Cüneyd'in henüz genç olmasını sebep göstererek⁹³ şeyh oldu.⁹⁴ Böylece ilk defa Safevî tarikatında bir şeyhlik mücadelesi ortaya çıktı.⁹⁵ Bu mücadelede sırasında Cüneyd Şîlik fikirlerini ortaya atarak amcasıyla arasının açılmasına sebep oldu. Bu gelişmenin ardından, bölgenin hâkim gücü Karakoyunlu Devleti'nin hükümdarı Cihan Şah⁹⁶ Cafer'e destek vererek⁹⁷ Şeyh Cüneyd'in Erdebil'den çıkmasına izin verdi.⁹⁸

Erdebil'den uzaklaşan Cüneyd, şeyhlik mücadelesinde taraftar kazanmak nedeniyle siyasî amaçları için Şîliği öne sürerek Anadolu'ya yöneldi. Anadolu'daki Şii Türkmenlerin, Cüneyd'in Şîliği kabul etmesinde önemli rolü olmuştu.⁹⁹ Cüneyd, Anadolu'ya geldikten sonra, bir derviş heyetini hediyelerle II. Murad'a gönderip ondan dinî vecibelerini yerine getirmek için Kurtbeli'yi istedi. II. Murad, Cüneyd'in heyetine hediyelerle karşılık vererek onları Şeyh Cüneyd'in yanına geri gönderip şöyle söylemelerini istedi: "Bir tahta iki padişah sığmaz".¹⁰⁰ II. Murad'ın bu

⁹² Torkeman, I, s. 17.

⁹³ Pavliç, Petroşfski, s. 385.

⁹⁴ Tahsin, Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 123.

⁹⁵ Mükrimin, H.Yımaç, "Cüneyd", *İA*, İstanbul, 1945, III, s. 242.

⁹⁶ Torkeman, I, s. 17.

⁹⁷ Çetinkaya, s. 404.

⁹⁸ Torkeman, I, s. 17.

⁹⁹ Çetinkaya, s. 405.

¹⁰⁰ Çetinkaya, s. 405; H. Yımaç, "Cüneyd", s. 243; Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", s. 124.

ifadesinden hareketle, Osmanlıların, Safevîlerin güç sahibi olmalarından endişe ettiği yorumu yapılabilir.

Cüneyd durumu böyle görünce 853/1449'de¹⁰¹ Konya'ya gidip Sadreddîn Konevî'nin zaviyesinde misafir oldu. Ardından Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Sadreddîn Konevî'nin eserlerini istihza etti.¹⁰²

Bu olaydan bir ay sonra bir buluşmada Cüneyd kendi mezhebi ve inancı doğrultusunda Kur'an'ı tezyif eder bir tarzda müfrit Şîilerin ashap hakkındaki düşüncelerini savunarak bir tartışma açtı. Tartışmanın ardından kâfirlikle suçlanan Cüneyd, Konya'da daha fazla kalamadı ve Varsak'a gitmek üzere Konya'yı terk etti.¹⁰³

Cüneyd, Varsak'ta tekrar kâfirlikle ve sûfilere savaş için kışkırtmakla suçlandı. Bunun üzerine orayı da terk etmek zorunda kaldı ve Şam'a gitti.¹⁰⁴ Cüneyd, Antakya taraflarında Arûs dağında Haçlılardan kalan yıkık bir kaleyi tamir ettikten sonra, burayı tekke olarak kullandı ve böylece Antakya, Kilis, Antep ve Maraş bölgelerinde yoğun bir propaganda faaliyetinde bulundu. Bu sayede etrafında birçok mürit topladı.¹⁰⁵ Şam valisi Sultan Çakmak, bu durumdan endişelenerek Cüneyd'in

¹⁰¹ Parsadust, s. 134

¹⁰² Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124.

¹⁰³ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124; H. Yımanç, "Cüneyd", s. 243; Çetinkaya, s. 406.

¹⁰⁴ Parsadust, s. 134.

¹⁰⁵ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124.

oradan uzaklaştırılması için bir ordu gönderdi. Cüneyd bu orduya yenilerek bölgeyi terk etti.¹⁰⁶ Oradan Samsun'a giderek, propagandalarına devam etti.¹⁰⁷

O esnada Trabzon'da hüküm süren Pontus Rum Devleti zayıf bir vaziyetteydi. Bu durumdan faydalanmak isteyen Cüneyd orayı ele geçirmeye karar verdi.¹⁰⁸ Fakat bu arada Fatih Sultan Mehmet, kendisine haraç veren bir ülkeye saldırdığı için Cüneyd'in üzerine yürümesi konusunda Şehzade Beyazid adına Amasya'yı yöneten Hızır Bey'e emir verdi. Cüneyd bu haberi duyunca oranın kuşatmasından vazgeçti ve Hızır Bey'in takibinden kaçmayı başardı.¹⁰⁹ Şeyh Cüneyd'in Anadolu propagandaları bu bölgedeki genişlemesi için bir altyapı oluşturmuştu. Cüneyd, Uzun Hasan'a sığınmadan önce 20 binden fazla mürit toplamayı başarmıştı.¹¹⁰

Bu olayın ardından Cüneyd, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın yanına gitmek üzere Diyarbakır'a geçti. İlk başta Uzun Hasan onu tutukladı ama o sırada Uzun Hasan, Karakoyunlu şahı Cihan Şah ile savaş halinde idi. Yanındaki kuvvetlerle birlikte Cüneyd'in kendisine destek verebileceğini öğrenmesi üzerine, Uzun Hasan, Cüneyd'i serbest bıraktı ve kız kardeşi Hatice Begüm ile evlendirdi.¹¹¹ Bu nikâh sayesinde Cüneyd, Diyarbakır'da olduğu süreç içerisinde, büyük bir propaganda

¹⁰⁶ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124; Parsadust, s. 134.

¹⁰⁷ Parsadust, s. 134.

¹⁰⁸ Çetinkaya, s. 406.

¹⁰⁹ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124; Parsadust, s. 136.

¹¹⁰ Bilâl, Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1/5, Ordu 2008, s. 212.

¹¹¹ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124; Parsadust, s. 138.

imkânı elde etmiş oldu. Cüneyd burada geçirdiği üç yıldan sonra 863/1459'da Diyarbakır'dan ayrılarak Erdebil'e gidip atalarının dergâhını ziyaret ettikten sonra Cihan Şah'ın tehditlerinden dolayı tekrar Erdebil'i terk etmeye mecbur kaldı.¹¹² Cüneyd 12 bin silahlı asker ile Hıristiyan Çerkezlerle savaşmak için Şirvanşah ülkesinden geçerek 863/1459'da Taberseran'a akın etti. Ardından Karabağ'a gitmesine rağmen amcası Cafer'in tahrik ettiği Şirvanşah Halil, Cüneyd'e, Karabağ'dan çıkmasını emretti. Fakat Cüneyd bu emre itaat etmeyerek bölgeyi terk etmeyince Sultan Halil harekete geçti. Cüneyd kaçmaya çalışsa da Karasu Vadisi'nde sıkıştırıldı. Buradaki savaş sonucunda Cüneyd 4 Mart 1460'ta öldürüldü.¹¹³

Şeyh Cüneyd, Safevî lideri olarak ilk defa *sultanlık* lâkabını kullanmıştı. O kendisinden önceki Safevî liderlerin izlemiş olduğu barışçıl yollara başvurmamış, savaş yanlısı bir politika izlemiştir.¹¹⁴ Kanaatimizce bu durumda, Cüneyd'in dinî olduğu kadar siyasî bir güce sahip olma arzusunun etkili olduğu söylenebilir. Cüneyd'in müritleri onu müfrit Şîî olarak Allah gibi görüyorlardı.¹¹⁵ Cüneyd, Safevî Devleti'nin teşkili için en önemli şahsiyetlerdendir. Onun siyasi hareketi ile Safevî Tarikatı politik bir güce sahip olmuştu.

Şeyh Haydar'ın doğum tarihi tam belli olmamakla birlikte babası Cüneyd'in öldürüldüğü sene olan 864/1460'ta Diyarbakır'da dünyaya geldiği söylenmektedir.¹¹⁶

¹¹² Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124.

¹¹³ Yazıcı, "Cüneyd-i Safevi", s. 124.

¹¹⁴ Parsadust, s. 140.

¹¹⁵ Parsadust, s. 140.

¹¹⁶ Parsadust, s. 143; Çetinkaya, s. 413.

Haydar, 9 yaşına kadar Diyarbakır'da kalmış; Uzun Hasan'ın 873-4/1470'te Karakoyunlu Cihanşah'ı mağlup etmesinin ardından Uzun Hasan kendisini alıp Erdebil'e getirmişti.¹¹⁷ Bu esnada Uzun Hasan, Haydar'ı kendi kızı Halime Begüm (Marta) ile evlendirdi.¹¹⁸

Uzun Hasan'ın 881/1477'de ölümünün ardından Haydar yaklaşık on yıl Erdebil'de kalarak dinî statüsünü yükseltmeye çalıştı. Haydar, o dönemde kendi yaşının küçük olması sebebiyle Şeyh Cafer'i şeyhlik makamından kovmadı. Şeyh Cafer'in vefatı ile artık Erdebil dergâhının hükümrân şeyhi Haydar oldu. Haydar'ın Erdebil postuna yerleşmesinden sonra müritleri olan Türkmenler, Anadolu'dan özellikle Karaman, Teke, Hamid Eli ve Şam civarından onun yanına akın ettiler.¹¹⁹ Şeyh Haydar zamanında yapılan propagandalar sayesinde Anadolu'daki tarikat mensupları çoğalmış ve söz konusu tarikat mensupları, yanlarında getirdikleri hediyeler ile Erdebil'deki şeyhlerini ziyaret etmeye başlamışlardı.¹²⁰

Haydar, Şîlik konusunda babasından daha otoriter davranarak Şîf mezhebinde yeni bir fırka icat etti. *Hayderiyye Fırkası*, aşırı derecede kinci ve bağnaz bir fırkaydı. Bu anlayışa göre, bir Sünnî köpeğini öldürmek, beş kâfiri öldürmekle aynı seviyede sayılıyor, Sünnî ile evlenmek yasaklanıyor ve bu

¹¹⁷ Çetinkaya, s.413

¹¹⁸Torkeman, I, s. 17; Aliekber Vilayefî, *Tarih-i Revabit-i İran Der Ahd-i Şah İsmail'i Evvel*, Müessese-i Çap ve İntişarat-i Vizaret-i Umur-i Harice, Tahran 1375 H.Ş/1995, s. 21; Hintz, s. 63; Halime Begüm, *Âlem Şah* lâkabıyla maruftu. Bkz. Huart, "Haydar", *İA*, İstanbul, 1950, V, s. 387.

¹¹⁹ Çetinkaya, s. 413.

¹²⁰ Sümer, s. 12.

evlilikten olan çocukların da öldürülmesinin gerekli olduğu söyleniyordu. Bu firkaya göre, Sünnîleri alıp satmak helâldi ve namaz, oruç, zekât farz değildi.¹²¹

Haydar bu tutumundan dolayı Sünnî halkının tepkisiyle karşı karşıya kaldı ve bu nedenle müritlerini takiye yapmaya mecbur etti.¹²² Şeyh Haydar, kendi hedeflerini elde etmek amacıyla savaşmaya mecbur olduğunu düşündüğünden, sûfilere silah sağlamak için uğraştı; müritlerine askerî eğitim verdi.¹²³

Şeyh Haydar, ilk ikisi ganimet toplamak amacıyla, Kafkasya'ya toplam üç sefer yaptı.¹²⁴ Her bir seferinde yanına on bin mürit topladı.¹²⁵

Haydar, 892-893/1488'de Kızılbaş külâhını¹²⁶ giymeye başladı ancak taraftarlarını diğer insanlardan ayırmak için, onlardan on iki dilimli kırmızı taç giymelerini istedi.¹²⁷ Bu külâh, on iki imam göstergesi olarak on iki dilimden oluşmakta¹²⁸ ve *Tac-i Haydarî* olarak adlandırılmaktaydı.¹²⁹ Haydar'ın müritleri genelde Osmanlı Türklerinden oluşuyordu; bu yüzden onlara "Kızılbaş" adı verildi.

¹²¹ Parsadust, s. 145, 146.

¹²² Parsadust, s. 146.

¹²³ Parsadust, s. 146.

¹²⁴ Çetinkaya, s. 413.

¹²⁵ Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", s. 215.

¹²⁶ Kızılbaş Külâhı, on iki dilimli taç, on iki imam Şiîliğini benimsemek göstergesiydi. İlyas, Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, Ankara 2005, XXV, s.549.

¹²⁷ Hasan, Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", <http://www.hasanonat.net>, 09.09.2011; Parsadust, s. 151.

¹²⁸ Parsadust, s. 150.

¹²⁹ Huart, "Haydar", s. 387.

Kızılbaşlar sakal yerine uzun bıyıklı olup, kâkül bırakıp başlarının kalan kısımlarını tıraş ediyorlardı.¹³⁰ Kızılbaşların Safevî Devleti'nin kuruluşunda oynadıkları rolü daha sonraki bölümlerde ele alacağız.¹³¹

Haydar, Kafkasya'ya düzenlediği seferinde babası Cüneyd'in intikamını almak amacıyla 893/1488'de Şirvanşahlara saldırdı. Şirvanşah Ferruh Yesar, Tebriz'deki damadı Akkoyunlu Yakup'la ittifak kurdu. Yakup, Anadolu Türkmenleri ile bir devlet kurma hareketine geçen Haydar'dan endişe ederek, Ferruh Yesar'a bir kuvvet gönderdi. Haydar, Akkoyunlu ve Şirvanşah ordularıyla yaptığı savaşta 893/1488'de öldürüldü.¹³²

Haydar da babası Cüneyd gibi dinî ve mezhebî gayelerden çok siyasî hâkimiyet amacını taşımaktaydı. O, *Kızılbaşlık* kavramını ortaya çıkararak herkesin dikkatini çekip, Safevî Hanedanı'nın artık dinî bir hanedan değil siyasî bir güç olarak görülmesini sağlamıştır. Ama yine de mağlubiyete uğrayarak bu arzusunu tamamlayamamıştır.

Giriş bölümünde Şah İsmail'e kadar geçen süreç anlatıldıktan ve değerlendirildikten sonra şimdi de Şah İsmail'le birlikte Safevîlerin tarihî süreçteki seyri, Birinci bölümde ele alınacaktır.

¹³⁰ Parsadust, s. 150.

¹³¹ Kızılbaş ve Kızılbaşlıkla ilgili detaylı bilgi için bkz. Nihat, Çetinkaya, *Kızılbaş Türkler Tarihi, Oluşum ve Gelişimi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2000; Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", www.hasanonat.net.

¹³² Hasan- Rumlu, Ahsenü't –Tevârîh, Mürsel Öztürk(Çev.), TTK, Ankara 2006, s.583;Çetinkaya, s. 414.

I. BÖLÜM

ŞAH İSMAİL VE SAFEVÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

A. ŞAH İSMAİL'İN YETİŞTİĞİ ORTAMIN SİYASÎ VE İKTİSADÎ DURUMU

Safevî Devleti'nin kurulmasından önce İran coğrafyasının durumu çok karışıktı. Sâsânîler Dönemi'nde (226-651)¹³³ İran adı verilen topraklar birçok emirlik arasında paylaşılmıştı ve her biri farklı yerlere hâkimdi. İç karışıklıklar ve merkezi bir gücün bulunmaması, söz konusu bölgede yeni bir devletin veya hâkimiyetin tesisi için müsait bir ortam oluşturmuştu.¹³⁴

Timurlulardan (1405-1506)¹³⁵ olan Sultan Hüseyin Baykara (1470-1506)¹³⁶, Horasan'ı idare ediyordu. Akkoyunlu sultanlarından Elvend (1500-1501)¹³⁷, Azerbaycan ve Ermenistan'a, Sultan Murat (1501-1503)¹³⁸ ise Orta İran'da hükümet sürüyordu. Ayrıca Pürnak Bârik Bey Irak'ı, Bayındırlı Murat da Yezd'i idare ediyordu. Ebü'l-Fetih Bey, Kirman ve Ferruh Yesar (Şirvan Şah) (1465-1500)

¹³³ Sâsânîler İran'a hüküm süren bir İran hanedanıydı. Esko Naskal, "Sâsânîler", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, s. 174.

¹³⁴ Ahmet, Tacbahş, *İran Der Zeman-ı Safevîyye*, Çehr Kitapevi Yayınları, Tebriz 1340 H.Ş/1961, s. 28.

¹³⁵ Roemer, "Timurlular", s. 346.

¹³⁶ Sanatçı yönüyle tanınan Timurlu hükümdâridir. Bkz. Hamid, Algar, "Hüseyin Baykara", *İA*, İstanbul 1998, XVIII, s. 530.

¹³⁷ "İran Okullar Şebekesi", www.daneshnameh.roshd.iran, 08.11.2011.

¹³⁸ "İran Okullar Şebekesi", www.daneshnameh.roshd.iran, 09.11.2011.

Şirvan'ı idare ederken, Hüseyin Kiya Çelâvi Rüstendar (Simnan), Har ve Firuzkuh'u; Kadı Muhammed Kâşi ve Mevlâna Bidgoli, Kaşan'ı; Kâzım Bey Diyarbakır'ı, Reis Muhammed Kere, Eberkuh'u idare ediyorlardı. Kürt emirleri, Kürdistan'a; Muşâşa Hanedanı Huzistan'a ve yerel emirler de Gilan ile Mazenderan'a hâkimlerdi.¹³⁹ Safevîler'in bölgeye hâkim olmasına dek geçen süreç içerisinde İran bölgesinde yirmiden çok hükümet vardı ve bunlar birbirleriyle mücadeleye etmekteydi. Başka bir ifade ile Safevî Devleti öncesinde İran'ın beşte dördü savaşla meşguldü. Savaş halinde olanların çoğu farklı yerel oymaklar ve kabileler idi. Bu durumun doğurduğu bir başka sonucun da başkentini sürekli değişmesi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁰

Söz konusu tabloya göre İran'ın birliği tamamen ortadan kalkmıştı. Emirlerin birbirleriyle olan mücadeleleri ve iç savaşlar, insanların ölmesine, evsiz kalmasına sebep olmuştu. Savaşlardan dolayı yerleşim yerleri ve yollar emniyetsiz hale gelmişti. Halk maddi açıdan sıkıntıya düşmüştü. Yoksulluk, o kadar şiddetliydi ki, köylüler çocuklarını düşük bir fiyat karşılığında satıyorlardı.¹⁴¹

Hem dönemin siyasi gücü olmasından dolayı, hem de Safevî Hanedanı ile ilişki içerisinde olduğu, ayrıca Şah İsmail ve ailesinin hayatını etkilemek açısından, Akkoyunluların son dönemini mercek altına almak ve bu döneme ilişkin olayları kısaca gözden geçirmek, faydalı olacaktır. Muhakkak bu konuda birçok eser ve

¹³⁹ Parsadust, s. 288; Gündüz, "Şah İsmail", s. 253.

¹⁴⁰ Sadık, Zibakelam, *Ma Çigune Ma Şodim (Riše-i Akab Mandegi Der İran)*, İntişarat-ı Rozene, Tahran 1377, s. 23, 92.

¹⁴¹ Parsadust, s. 288.

detaylı bilgiler vardır. Ancak Akkoyunlular yalnızca konumuzla ilgisi dâhilinde ve Şah İsmail'in hayatına etkisi olan kısmı ile ele alınacaktır.

1. Akkoyunluların Yıkılış Süreci ve Şah İsmail'in Hayatına Etkileri

Uzun Hasan'ın (1452–1478)¹⁴² ölümünden sonra oğlu Sultan Halil tahta geçti.¹⁴³ Halil, Uzun Hasan'ın Hıristiyan eşi Despina Hatun'dan idi. Halil annesinin devlet işlerindeki etkisinden endişelenerek onun gücünü ortadan kaldırmak istedi.¹⁴⁴ Bu sebepten dolayı kardeşleri Yakup Mirza ve Yusuf Mirza'yı anneleri ile birlikte Diyarbakır'a sürgüne gönderdi ve diğer kardeşi Mesut Bey'i boğdurdu.¹⁴⁵

Despina Hatun kendi etkisinin kaybolmaya başladığını görünce, bir grup asilzadeyi küçük oğlu Yakup'un lehine kışkırttı.¹⁴⁶ 883/1478 yılında ancak altı aylık saltanattan sonra 36 yaşında olan Sultan Halil, kardeşi Yakup tarafından öldürüldü ve Yakup (1478–90)¹⁴⁷ onun yerine geçti.¹⁴⁸

Bu esnada Safevî Hanedanı'nın lideri Şeyh Haydar, topraklarını genişletmek amacıyla babası Cüneyd'i öldüren Şirvan Şah hükümdarı Ferruh Yesar'ın ülkesine saldırdı. Ferruh Yesar, aynı zamanda damadı olan Yakup'tan yardım istedi. Şeyh

¹⁴²“Akkoyunlu”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/11309/Ak-Koyunlu>, 12.10.2010.

¹⁴³ Âşık Paşazade, *Âşıkpaşazade Tarihi: Tevarih-i Âl-i Osmandan*, İstanbul, Müze-i Hümayün Matbaası, İstanbul 1332 K., s. 249.

¹⁴⁴ Roger M., Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, Variorum Reprints, London 1987, s. 55.

¹⁴⁵ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 205.

¹⁴⁶ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 55.

¹⁴⁷ “Akkoyunlu”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/11309/Ak-Koyunlu>, 12.10.2010.

¹⁴⁸ Âşık Paşazade, s.249; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.205.

Haydar, Âlem Şah Begüm ile evlendiğinden, Yakup'un kardeşinin kocası idi. Ferruh Yesar, Şeyh Haydar'la Yakup'un akrabalık ilişkisinin, dengeleri aleyhine çevirmesinden korktuğu için, Yakup'a Şeyh Haydar'ın başka ülkeleri de fethetme arzusunda olduğu telkininde bulundu. Bununla birlikte Yakup'taki etkisini korumak amacıyla ona yardımda bulundu ve bir ordu gönderdi. Böylece Haydar, 1488 öldürüldü.¹⁴⁹

Bu gelişmeler ışığında Uzun Hasan, Haydar ve Cüneyd arasında iyi bir dostluğun olduğu görülmekteydi. Yakup ve Haydar'ın düşmanlık sebebine bakınca şu sonuç ortaya konulabilir:

Haydar, Sûfi tacını (Kızılbaş Kûlahı) ilk defa Uzun Hasan'a gösterdiğinde Uzun Hasan onu öpüp başına koydu ama Yakup onu başına koymak bile istemedi. Bu durum, söz konusu taraflar arasında düşmanlık ve kinin ana kaynağı olarak algılanabilir.¹⁵⁰

Haydar'ın ölümünden sonra, çok sayıda sûfi, Haydar'ın en büyük oğlu ve Şah İsmail'in ağabeyi Ali'nin etrafında toplanıp onun babası Haydar tarafından Safevî tarikatının başına geçişini kutladılar. Sultan Yakup, bu durumdan tedirgin olduğu için adamlarını Ali ile kardeşleri İbrahim ve İsmail'i tutuklamak için Erdebil'e yolladı.¹⁵¹

Yakup'un emri ile Haydar'ın çocukları, anneleri Âlem Şah Begüm (Marta) ile birlikte Fars'a sürgüne gönderildiler ve İstahr kalesinde hapsedildiler. Sultan Yakup

¹⁴⁹ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 55, 56.

¹⁵⁰ Savory, a.g.e, s.56.

¹⁵¹ Savory, a.g.e, s.57.

on üç sene hükümdarlıktan sonra eşi tarafından 896/1490'da öldürüldü.¹⁵² Gördüğümüz kadarıyla, Yakup'un Haydar'ın çocuklarına böyle davranması ve onları hapsedmesi, Safevî ailesine mensup çocukların oldukça önemsediklerini göstermektedir.

Yakup'un ölümünden sonra Sûfî Halil ve Yakub'un diğer emirleri, zaman kaybetmeden genç Baysungur'u 896/1491'de Yakub'un yerine seçtiler. Sûfî Halil, saltanat peşinde olan adayları tek tek bertaraf etti; fakat kendisi daha sonra Van civarında Diyarbakır Valisi tarafından öldürüldü.¹⁵³

Birkaç ay sonra İbrahim İbn-i Dana (İbe Sultan), Uzun Hasan'ın Sûfî Halil tarafından hapsedilen oğlu Rüstem'i hapisten çıkarttı; ardından 1492 senesinde Tebriz'e¹⁵⁴ girdi.¹⁵⁵ Rüstem'in tahtı ele geçirmek istediği için ilk başta Baysungur'u ortadan kaldırması gerekiyordu. Bunun için emirler ile müşavere etti ve tek yolu Ali ile annesi ve kardeşlerini hapisten çıkarmakta buldu. Çünkü eğer onları serbest bırakması durumunda Safevî müritleri ve sevenleri bu yüzden daha büyük bir güçle onu destekleyebilirlerdi. Böylece Rüstem onları hapisten çıkardı; ardından büyük bir coşku ve sevgi ile Tebriz'de karşıladı.¹⁵⁶ Rüstem onlardan geçmişte olanlar için özür diledi ve Ali'ye şöyle dedi: “*Sen benim kardeşimsin, benden sonra sen İran'ın Şahı*

¹⁵² Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 51.

¹⁵³ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 57.

¹⁵⁴ Tebriz, İran'da doğu Azerbaycan eyaletinin merkezidir. Şu anda İran'ın dördüncü büyük şehridir. Bkz.: “Tebriz”, *Encyclopædia Britannica Online Academic Edition*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/579865/Tabriz>, 08.09.2011.

¹⁵⁵ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 58.

¹⁵⁶ Savory, a.g.e, s. 58.

olacaksın".¹⁵⁷ Böylece Ali ordunun başına geçti ve İbe Sultan da Akkoyunlu ordusunu komuta etti. İki ordu birlikte Baysungur'u yenip onu Ahar ve Mişkin civarlarında 1493'te öldürdüler.¹⁵⁸

Rüstem, Safevî Hanedanı'nın yardımı ile kendi muhaliflerini ortadan kaldırmayı ve kendi saltanatını koruma altına almayı başarmıştı ama Rüstem, İsmail'in ağabeyi Ali'nin güçlenmesinden endişe edip, onu ortadan kaldırmak istedi.¹⁵⁹

Sultan Ali, Rüstem'in bu fikrinden sûfilerin yardımı ile haberdar olup gece Edebil'e kaçtı ama henüz yolun yarısındayken, Erdebil yakınlarındaki Şam Esbi'de Tebriz'den gelen ordu tarafından öldürüldü. Bu olayın tarihi kayıtlarda 900/1494 olarak kaydedilmiştir.¹⁶⁰

902/1497'de Rüstem'in kuzeni Ahmet bin Uğurlu, Hüseyin Bey Alicani'nin yardımı ile Mirza'yı öldürdü.¹⁶¹ Bu işte İbe Sultan'ın ihaneti etkili olmuştur.¹⁶²

Böylece Ahmet bin Uğurlu Tebriz'e girdi, Tebriz halkına yaptığı zulüm ve kötülüklerinden dolayı Tebriz halkı tarafından öldürüldü. Fakat başka kayıtlara göre, İbe Sultan ona isyan edip, Şiraz Valisi Kâzım Bey Pürnak'la birleşti ve Ahmet bin

¹⁵⁷ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 58.

¹⁵⁸ Savory, a.g.e, s. 58.

¹⁵⁹ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 53.

¹⁶⁰ Yusufcemali, a.g.e, s. 53.

¹⁶¹ Yusufcemali, a.g.e, s. 54.

¹⁶² Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 60.

Uğurlu, İsfahan yakınlarındaki savaşı kaybederek öldürüldü.¹⁶³ İbe Sultan, Kum'da Baysungur'un kardeşi Ferruh Yesar ve aynı zamanda İsmail'in kuzeni Murat adına hutbe okuttu. Bunun ardından İbe Sultan ile Murat arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda İbe Sultan onu hapse attırdı. Ardından İbe Sultan Murat'ın annesi ile evlendi. Uzun Hasan'ın oğlu Elvend'i Diyarbakır'dan çağırıp onu Tebriz'de idarenin başına geçirdi; Yezd'in Valisi Elvend'in kardeşi Muhammed Mirza'yı Irak ve Fars idaresine dâhil etti. Muhammed Mirza, Elvend ve İbe Sultan ile giriştiği mücadelede galip geldi bunun sonucunda İbe Sultan öldürüldü ve Elvend tekrar Diyarbakır'a döndü.

Muhammed Mirza, Tebriz'de idarenin başına geçerek Azerbaycan'ın hükümdarı oldu. Sultan Murat, İbe Sultan'ın kardeşi Güzel Ahmet ve Ferruh Şad Bayandır vasıtası ile hapisten çıktıktan sonra Fars'a Kadı Pürnak'ın yanına gitti. Elvend'in Tebriz seferinden dolayı Muhammed Mirza, Tebriz'i boşaltıp önce Sultaniye, sonra da İsfahan'a doğru hareket etti. Fakat Sultan Murat tarafından 905/1500'de öldürüldü. Bu gelişmeler sonucunda Akkoyonlu saltanatına talip olan sadece iki kişi kaldı. Bunların biri Elvend ve diğeri Murat idi.¹⁶⁴

Aynı sene içinde (1500) saltanat mücadelesi veren Murat ve Elvend, Baba Hayrullah isimli bir dervişin aracılığı ile barıştı. Irak, Fars ve Kirman'ın Sultan Murat'a; Azerbaycan, Muğan ile Diyarbakır'ın ise Elvend Mirza'ya verilmesi

¹⁶³ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 54.

¹⁶⁴ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 60, 61.

konusunda anlaşıldı. Böylece Aras Nehri de iki tarafın toprakları arasında sınır olacaktı.¹⁶⁵

R.Savory'ye göre bu durumun doğruluğu üzerinde çok ısrarcı olamayız. Çünkü o zaman İsmail'in Gilan'daki faaliyetlerinden dolayı iki sultan böyle bir karar ve anlaşma ile topraklarını elde tutmaları hakkında daha emin olabiliyorlardı.¹⁶⁶

Saltanat merkezli aile içi ihtilaflar, Akkoyunlu emirlerinin birbirlerinin topraklarını almak üzere çıkardıkları iç savaşlar, şehzadelerin ve Türkmen emirlerinin hanedandan güç talepleri, Safevî Hanedanı'nın uyanmasını ve söz konusu sorunlara çare aramaya başlamasını sağladı.¹⁶⁷

2. Şah İsmail'in Yetiştirdiği Dinî Ortam

Şîî eğilimi, İranlılar arasında Moğol istilasından sonra daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştı. Timur'un Şîî taraftarı olmasından dolayı onun döneminde yeni bir hareket başlamış oldu. Dinî karakterli hareketlerin yükselişine bağlı olarak Erdebil Safevî Tarikatı ve onun şeyhleri, sûfilik hareketi siyasî bir güç olarak ortaya çıktılar.¹⁶⁸ Safevî Tarikatı on dördüncü yüzyılda İran'ın batı ve kuzeybatısında çok güçlü bir tarikat haline geldi.¹⁶⁹ Tekkenin fikirleri kısa sürede doğudan batıya yayıldı.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 54.

¹⁶⁶ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 62.

¹⁶⁷ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 55.

¹⁶⁸ Mansur, Sefatgol, *Sahtar-ı Nehâd ve Endişe-i Dinî Der İran-i Safevî*, Müessesesi-i Hadamat-ı Ferhangi-i Rasa, Tahran 1381 H.Ş/2002, s. 71.

¹⁶⁹ Sefatgol, s. 72.

¹⁷⁰ Sefatgol, s. 73.

İran'ın güneyinde doğmuş olan Şîilik İran'ın batı ve güneybatısında büyük bir role sahipti. Hatta Uzun Hasan'ın sûffî geleneklerine ilgi gösterdiği açıkça kayıt edilmiştir. Bununla birlikte Uzun Hasan Şîî değildi.¹⁷¹ Bunun yanı sıra Safevîler ancak kendilerine ait müstakil bir toprağa sahip olduklarında kendi mezheplerine uygun ayinlerine devam edip mezheplerini sürdürebilirlerdi. Söz konusu durumun sebebi, dönemin güçlü devletlerinin Sünnîliği benimsemiş olmalarıydı. Bu devletlerin en başta gelenleri Osmanlılar, Memluklar ve Akkoyunlular idi. Adı geçen devletler herhangi yeni bir mezhebe karşıydılar ve şiddetli bir şekilde mezhepsel yenilikler ile mücadele ediyorlardı. Bize göre onlar kendi otoritelerini korumak için her türlü yenilikten kaçıyorlardı. Bu bağlamda yeni bir mezhep onların hâkimiyetini etkileyebilirdi. Erdebil Sûfîleri, bu devletlerin hiç birisinde yerlerinin bulunmadığını ve kendi geleneklerinin devam ettirme imkânlarının olmadığını anlamışlardı. Bu sebeple Şeyh Haydar'ın tavsiyesi uyarınca, ayinlerini gizli tutmaya mecbur kaldılar.¹⁷²

Şeyh Haydar, mezhep konusunda çok radikal ve tutucu birisiydi. Öyle ki Şeyh Haydar, Sünnîleri öldürmenin gerekliliğine inanmaktaydı. Hatta hamile kadınların karınlarını deşmek ve çocukları da şişe geçirmekten bile vazgeçmedi. Haydar Şîîlerin, Sünnî halkına yönelik öfkesini gün gittikçe çoğalttı.¹⁷³ Haydar, mezhep konusunda en kötü yöntemi kullandı. Kendi abartılı Şîî itikatlarını halk arasında yayarak, Sünnî ve Şîîler arasında gittikçe artan bir öfkeye sebep oldu. Onun

¹⁷¹ Sefatgol, s. 137.

¹⁷² Parsadust, s. 239.

¹⁷³ Parsadust, s. 155.

yaptıkları, İslâmiyet ile ters düşmekle birlikte İslâm dünyasını birlik ve ittihadada davet yerine kin ve düşmanlığa itti.¹⁷⁴

B. ŞAH İSMAİL'İN HAYATI

1.Şah İsmail'in Doğumu ve Çocukluk Yılları

İsmail, 25 Recep 892/17 Temmuz 1487 Salı günü Erdebil'de doğdu.¹⁷⁵

İsmail, Şeyh Haydar'ın en küçük oğlu idi. Annesi Âlem Şah¹⁷⁶, Uzun Hasan'ın kızı idi.¹⁷⁷ Şeyh Haydar'ın Şirvan Savaşı'nda 29 Recep 893/7 Temmuz 1488 yılında mağlûbiyeti ve ölümünden sonra¹⁷⁸ çocukları, dayıları Sultan Yakup tarafından ölümden kurtarılarak Şiraz Valisi Mensur Pürnak Bey'in yanına gönderildi.¹⁷⁹ İsmail o sırada bir yaşındaydı. Sultan Yakup ömrünün sonuna kadar onları Fars'ta İstahr Hapishanesi'nde tuttu.¹⁸⁰

Sultan Yakup'un ölümünden sonra Akkoyunlu tahtına Rüstem Bey geçti. Rüstem, İsmail ve kardeşlerini İstahr Kalesi'nin hapishanesinden çıkartıp serbest bıraktı. Bunun sebebini, saltanat kavgasında Baysungur'un karşısında destek

¹⁷⁴ Parsadust, s. 156

¹⁷⁵ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 205.

¹⁷⁶ Yusufcemali, a.g.e, s.205, Haşim Hicazifar, *Şah İsmâil-i Evvel ve Ceng-i Çaldıran*, Tahran, Sazman-ı Esnad-ı Milli Yayınları,1374 H.Ş/1995, s. 46; Muhammed Ahmet, Penahisemnani, s. 94. İsmail'in annesi hakkında tarihi kayıtlarda Halime Begüm Ağa, Âlem Şah Begüm, Âlem Şah Hatun isimleri kullanılmıştır. Bkz. Penahisemnani, s. 94. Tez içerisinde bütünlüğün sağlanması için "Âlem Şah" ismi kullanılacaktır.

¹⁷⁷ Penahisemnani, s. 95.

¹⁷⁸ Roger, M. Savory, "Esmail I Safawi", *Encyclopedia Iranica*, www.iranica.com/articles/esmail-i-safawi, 03.05.2011.

¹⁷⁹ Tahsin, Yazıcı, "Şah İsmail", *İA*, İstanbul 1970, XI, s. 275.

¹⁸⁰ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 275.

bulmaya çalışmasında aramak lâzımdır. Zira Rüstem'in, Şeyh Haydar'ın evlâtları ve onların müritlerinin desteğine ihtiyacı vardı. Bundan dolayı İsmail, annesi ve kardeşleri 898/1492 yılında hapisten çıktılar. İsmail takriben 4,5 sene¹⁸¹ (1489-1493)¹⁸² Fars'ta hapiste kalmıştır. İsmail, hapisten çıkarıldıktan sonra kardeşleri ve annesi ile birlikte Tebriz'e geldiklerinde Rüstem tarafından çok saygılı bir şekilde karşılandılar.

Daha sonra Rüstem, Şeyh Haydar'ın evlâtlarının Erdebil'e gitmelerine izin verdi. Çünkü Sultan Ali ve müritleri, Baysungur ile yapılan savaşta Rüstem'e yardım etmişlerdi.¹⁸³ Sultan Ali, Baysungur ile yapılan iki savaşta da başarılı olmuştu.¹⁸⁴

Şeyh Haydar'ın çocuklarının Erdebil'e dönüşünü Safevî müritleri coşku ile karşıladı. Safevî hanedanının mensuplarını ve Erdebil tekkesini ziyaret etmek için her yerden müritler gelmeye başladı. Fakat gün geçtikçe Safevî hanedanının müritlerinin çoğalması Akkoyunlu hükümdarı Rüstem'i endişeye sevk etti ve kardeşleri tekrar Tebriz'e çağırttı. İsmail, kardeşleri ile tekrar Tebriz'e döndü. Rüstem, Ali'yi kendine rakip olarak gördüğü için, bu durumdan endişeleniyor ve Ali'yi ortadan kaldırmak istiyordu. Safevî müritlerinden biri, Ali'yi Rüstem'in planından haberdar ederek, onların Erdebil'e gitmelerini önerdi.¹⁸⁵

¹⁸¹ Parsadust, s. 217.

¹⁸² Roger, M.Savory, "İsma'il I", *The Encyclopaedia Of Islam*, Netherland 1978, IV, s. 186.

¹⁸³ Parsadust, s. 220.

¹⁸⁴ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 275.

¹⁸⁵ Parsadust, s. 221.

Rüstem, onların gideceklerini öğrenince ordusunu peşlerinden gönderdi. Rüstem'in ordusu ile Ali'nin sûfileri Erdebil yakınlarında Şam Esbi¹⁸⁶ çevresinde çatıştılar. Ali, savaş yapmak zorunda kalıp ölebileceğini düşünerek, iki kardeşinden (İsmail ve İbrahim) küçük olanı, İsmail'i kendi yerine lider tayin edip savaşmayı sürdürdü.¹⁸⁷ Ali, 900/1495 yılında gerçekleşen bu savaşta hayatını kaybetti.¹⁸⁸ Fakat İsmail ve İbrahim, Ali tarafından vefalı ve dürüst Safevî müritlerine emanet edilmişlerdi. İsmail ve kardeşi İbrahim, 80 sûfi yardımıyla Erdebil'e kaçırıldılar.¹⁸⁹

Rüstem kendi emirlerinden Ali Han Câkirlü Sultan'ı Erdebil Hâkimi olarak atadı¹⁹⁰ ve ondan Erdebil'e gitmesini ve Şeyh Haydar'ın çocuklarını tutuklamasını istedi. Çakırlu onları bulmak için çok çaba harcadı ama muvaffak olamadı.

Sûfiler tarafından Erdebil'e kaçırılan küçük İsmail, kırk gün Erdebil'de gizli tutuldu. Üç gün Kadı Ahmet Kakoli'nin evinde kaldı.¹⁹¹ Daha sonra bir ay, Hancan Han adlı bir bayanın evinde kaldı. İsmail'in halası Paşa Hatun onun yerinden haberdar idi. Dulkadir oymağından olan Ebe (İbe) Cerahe isimli bir kadın İsmail'in gizli tutulmasında oldukça etkili olmuştu.

Akkoyunlu Türkmenleri sürekli İsmail ve kardeşini tutuklamak için evleri geziyorlardı. Cerahe, İsmail'i Erdebil Ulu Camii'ne yerleştirdi ve türbelerin birinin binasında sakladı. Camide, Sultan Ali ile Rüstem arasındaki savaşta yaralanmış

¹⁸⁶ Şam Esbi Erdebil'e yakın bir köydür. Bkz. www.ichto.ir/LinkClick.aspx?fileticket=08.10.2011.

¹⁸⁷ Parsadust, s. 220.

¹⁸⁸ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 54.

¹⁸⁹ Hintz, s. 82.

¹⁹⁰ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.35.

¹⁹¹ Parsadust, s. 222.

Safevî sûfîlerinden biri ikamet ediyordu. Cerahe, İsmail'i ona gösterdi, o da Karamanlı Rüstem'i haberdar etti. Onlar Erdebil'in etrafında bir grup sûfi ile bir dağda (Boğru/Bağru Dağı) kalıyorlardı. Rüstem Bey, gece vakti İsmail'i camiden çıkardı ve dağa götürdü. Korkan ilçesinde Hatip Ferruhzad Korkanî'nin evinde bir süre sakladı.

Sûfîlerin ileri gelenleri, İsmail'in ne şekilde gizli tutulması gerektiği hakkında konuştular. Mehmet Bey, Paşa Hatun'un eşi ve onun kardeşi Ahmet, Reşt Hükümdarı Emire İshak'la eski arkadaşlıklarından faydalanabileceklerini umarak İsmail'i Reşt'e götürmeye karar verdiler. Sûfîlerin ileri gelenleri, seksen Sûfi ile birlikte İsmail ve kardeşi İbrahim'i 900/ 1495 yılında Reşt'e götürdüler. İsmail, Reşt'e gittiği zaman bir rivayete göre 8¹⁹², diğer bir rivayete göre 6 yaşında idi.¹⁹³ İsmail Erdebil'den Tul'a (Tul Valisi Emir Muzaffer'in evine) götürüldü. İbe Sultan, Akkoyunlu hükümdarı Rüstem'in fermanı gereği İsmail'i tutuklamaya çalıştı ve onun yerinden haberdar oldu. İbe Sultan, Halhal ve Tul Hâkimi Çakır Pürnak vasıtası ile Emir Muzaffer'den İsmail'i teslim etmesini istedi. Ama Emir Muzaffer, Safevî Hanedanı'nın hâmisi olmasından dolayı bunu kabul etmedi ve ona iltica edenlerden gitmelerini istedi. Onlar da Gaskar'ın Dinaçar ilçesine gittiler ve üç gün oranın hâkimi Emir Siyavuş'un evinde kaldıktan sonra Reşt'e geçtiler. Reşt'te Sefid (Beyaz) Camiî'nde kalıp Reşt Valisi'nin evine gitmediler.¹⁹⁴ İsmail'in Sefid Camiî'nde

¹⁹² Parsadust, s. 222.

¹⁹³ Penahisemnani, s. 95.

¹⁹⁴ Parsadust, s. 240.

bulunduğu sırada onun ihtiyaçlarını Mir Necm denilen bir kuyumcu karşıladı.¹⁹⁵
İsmail'in Reşt'te tam olarak kaç gün ikamet ettiği belli değildir.¹⁹⁶

Reşt'teki ikameti esnasında Şifî olan Lahican Valisi Karkiya Mirza Ali, İsmail ve kardeşi ile yakındakileri Lahican'a davet etti. Şeyh Zahid ve Şeyh Safi orada ikamet ettiğinden dolayı Lahican, Safevîler için önem taşımaktaydı. Sûfîler, Reşt'te ikamet etme kararına rağmen Karkiya Mirza'nın iyi niyeti ve sevgisinden emin oldukları için onun davetini kabul edip Lahican'a gittiler.¹⁹⁷

Karkiya, İsmail'in gizliliğinin ne kadar lüzumlu olduğunu anlamış ve onu kendi hareminin arkasındaki bir eve yerleştirmişti. Müritlere de kendi yanında yerler tahsis etti. Bir kaç ay sonra İsmail'in büyük kardeşi İbrahim, annesinden uzak kalmaya dayanamadı ve Lahican'ı Erdebil'e gitmek niyeti ile terk etti.¹⁹⁸

İbrahim'in Lahican'da olduğu zaman Akkoyunlu hükümdarı Rüstem, İsmail'in gizlendiği yeri bulmak için sürekli casus gönderiyordu. Sonunda yerlerini tespit ettiren Rüstem onları Karkiya'dan teslim almak için bölgeye sürekli olarak adamlarını göndermesine rağmen Karkiya çeşitli hileler kullanarak sürekli İsmail'in yerini bilmediğini söylüyordu.¹⁹⁹

Rüstem, İsmail ve İbrahim'in Lahican'da olduğundan emin olduğu için 300 kişilik bir askerî gücü onların peşinden gönderdi. Karkiya'yı tehdit ederek savaş

¹⁹⁵ Penahisemnani, s. 102.

¹⁹⁶ Parsadust, s. 240.

¹⁹⁷ Parsadust, s. 241.

¹⁹⁸ Torkeman, I, s. 25.

¹⁹⁹ Parsadust, s. 241.

açacağını söyledi. Bunun üzerine Karkiya iki kardeşi bir sepet içine koyup ağaçtan salladı. Karkiya, Rüstem'in gönderdiği adamların yanında onların Lahican topraklarında olmadığına dair yemin etti. Neticede Rüstem'in adamları Tebriz'e döndüler, İsmail ve kardeşleri ise ölümden kurtulmuş oldu.²⁰⁰

Karkiya, İsmail'in yetişmesi hususunda özel bir ilgi gösterdi. Onun tavsiyesi ile Şîî âlimlerinden Mevlâna Şemseddin Lahicanî, İsmail'e eğitim vermeye başladı. İsmail kendi hocasını çok severek ona bağlanıp Arapça ve Farsçayı özellikle Kur'an ve Şîî mezhebinin prensiplerin öğrendi. İsmail'in Lahican'da olduğu yıllarda muharebe eğitimi alıp almadığı konusunda pek bilgi yoktur.²⁰¹

İsmail'in durumu ve yaşamı hakkında İstahr Hapishanesi'nden çıktıktan sonra çok az bilgi vardır. Bunun sebebi olarak, İsmail'in o zamanlar küçük olması ve ağabeyi Ali'nin daha gözde olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İsmail'in çocukluğuna baktığımızda hapishaneden çıktıktan sonra ağabeyi Ali ile birlikte Tebriz ve Erdebil'de bulunmuş ve o zamanlar Akkoyunluların varlığından dolayı iyi bir eğitim alma şansı azaldığından Karkiya Mirza, İsmail'in bir hoca nezareti altında eğitim almasını lüzumlu bulmuştu.²⁰²

İsmail Lahican'da iken Farsça ve Arapça dillerini öğrenmenin yanında avlanmaya da ilgi duymuş, Lahican ormanlarında ava çıkmıştır. İsmail, Lahican'da

²⁰⁰Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mim-i Mezheb-i Şîî Devazdeh Emâmi Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 117; Parsadust, s. 241.

²⁰¹Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.11; Parsadust, s. 241; Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Temim-i Mezheb-i Şîî Devazdeh Emami Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 118.

²⁰²Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 11, Parsadust, s. 222.

iken yedi önemli Kızılbaş'ın eğitimi ile savaşma ve askeri teknikleri iyice öğrenip kılıç vurma, ok atma, sırık atmada çok başarılı oldu. O, ateş atma konusunda o kadar başarılı idi ki 13 yaşında iken tek başına bir ayının karşısına çıkıp onu silahla vurdu.²⁰³

Safevî Tarikatı, mükemmel bir organizasyon idi. Bu organizasyonun başında sosyal ve kültürel olarak en gözde kişiler vardı. Çocukken ve gizlendiği dönemlerde Şah İsmail'in Halifetü'l- Hulefâ-Lillah²⁰⁴ dışında, bir abdal, bir dede ve bir hadimin yanında bulunmuş olma ihtimali vardır.²⁰⁵ Kaynaklara göre İsmail Lahican'da olduğu süreç içinde bu yedi kişiden çok yararlandı.²⁰⁶ Onlar sûflerin ileri gelenlerinden ve her zaman Şah İsmail'in yanında olan kişilerdi. Bunlar Şeyh Haydar ve Sultan Ali'nin savaşlarına iştirak etmiş; vefakârlıkları ve kalbî inançları ispat olunmuş kişilerdi.

İsmail'in Lahican'da ikamet ettiği sırada sûfler farklı vilayetlerden -özellikle Şam ve Diyarbakır'dan, hibeler ve hediyeler getiriyorlardı.²⁰⁷ Karacadağ, Tuman Mişkin ve Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkmenler grup grup İsmail'i görmeye geliyorlardı.²⁰⁸ Memleketlerine döndüklerinde ise İsmail'in orada olduğunu sır gibi saklayarak Rüstem Şah'ın tehlikesinden kurtarmaya çalışıyorlardı. Gün geçtikçe Akkoyunlu Devleti'nin iç savaşlar yüzünden çökmeye başlamasıyla, müritlerin

²⁰³ Parsadust, s. 222.

²⁰⁴ Penahisemnani, s. 96.

²⁰⁵ Penahisemnani, s. 95, 96.

²⁰⁶ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 19; Parsadust, s. 249.

²⁰⁷ Parsadust, s. 249.

²⁰⁸ Tufan Gündüz, "Şah İsmail", s. 253.

Lahican'a geliŖi daha da arttı.²⁰⁹ İsmail, bundan sonra planları doğrultusunda siyasi bir harekete geçmeye başlayacaktı.

2. Şah İsmail'in Ailesi

2.1. Şah İsmail'in Anne ve Babası

İsmail, Şeyh Haydar'ın en küçük erkek çocuğu idi.²¹⁰ Dedesi Şeyh Cüneyd, Haydar'ın babasıdır.²¹¹ İsmail, Şeyh Safi'nin torunlarındandı ve Safevî tarikatına bağlıydı.²¹²

Haydar'ın oğullarından Ali, İbrahim ve İsmail eŖi Âlem Şah Begüm'e ait oldukları için çok önemli görölmekteydiler.²¹³ İsmail'in öz annesi Âlem Şah Begüm, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Despina Hatun'dan doğan kızı idi. Kayıtlara göre Şeyh Haydar'ın iki eŖi vardı ama İsmail Âlem Şah Begüm'a aitti. Şah İsmail'in Tebriz fethinden sonra annesini öldürdüğü konusunda kayıtlar vardır. Bu kayıtlara göre İsmail, annesini düşman bir emirle evlendiği için öldürdü. Fakat Âlem Şah, ömrünün sonuna kadar kendi eŖi Haydar'a vefalı kalıp hiç evlenmemiştir. Buna göre İsmail'in annesi Âlem Şah'ı bir emirle evliliğinden dolayı öldürdüğü pek gerçekçi değildir.²¹⁴

Şah İsmail'in kardeŖleri hakkında en çok Ali ve İbrahim konusunda bilgi vardır. Onlar da Âlem Şah'ın çocukları idi. İsmail'in kardeŖlerinden İbrahim ve Ali

²⁰⁹ Parsadust, s. 249.

²¹⁰ Penahisemnani, s. 94.

²¹¹ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 275.

²¹² Hicazifar, s. 45.

²¹³ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 19.

²¹⁴ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 205.

birlikte Fars Eyaleti'nde İstahr'da hapiste kalıp onunla birlikte Tebriz'e dönmüşlerdi. İsmail'in ağabeyi Ali, Rüstem'in ordusu ile yaptığı savaşta ölmeden önce, İsmail'i yerine tayin etmişti.²¹⁵

İbrahim'in ise Akkoyunlulara iltica etmesi söz konusu olduğu için Safevî kaynakları bu konuda suskundurlar.²¹⁶ İsmail'in ağabeyi Ali'nin, Rüstem'le mecburen giriştiği savaşta İbrahim yerine İsmail'i tayin etmesinin sebebi, İbrahim'in mezhebi ve siyasi liderliğe layık olmamasıdır. Kayıtlara göre o maddiyata ve dünyeviliklere itibar etmeyen bir derviştir. İbrahim, babasının Şîî ayinine bile katılmazdı. Hatta Lahican'ı terk ettiğinde ve Erdebil'e dönüşünde kendi hayatını kurtarmak için Safevî Tarikatının aşikâr sembolü Kızılbaşlık külahını kullanmayıp Akkoyunlu Türkmenleri gibi başına “*tagiye*” koymuştu. Safevî tarihçileri İbrahim'in hayatı ve sonu hakkında çok bilgi vermezler. Bununla birlikte, İbrahim'in Lahican'ı terk ettikten sonraki hayatı hakkında da malumat yoktur.²¹⁷

Şah İsmail'in muhakkak başka kardeşleri vardır. Süleyman Mirza isimli kardeşi, İsmail'in 919-920 /1514'de Tebriz'den uzak kaldığı zaman Tebriz'e saldırmıştı. Süleyman, Safevî saltanatını ele geçirmek istiyordu²¹⁸. Bu sırada İsmail, Horasan'da Özbekler ile savaştaydı. Bazı muhalifler, İsmail'in öldüğü haberi ile genç şehzadeyi aldatıp, onu padişah olarak seçtiler. Şehzade Süleyman, Tebriz'e gitti ama halk Tebriz hâkiminin yardımı ile sokakları soğuk havada sulayarak onların buz

²¹⁵ Yazıcı, “Şah İsmail”, s. 275.

²¹⁶ Savory, *İran Asr-ı Safevî*, s. 19.

²¹⁷ Parsadust, s. 244.

²¹⁸ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 206.

tutmasına sebep olmuşlar ve süvarilerin hareketini engellemişlerdi²¹⁹. Süvarilerin hareketi zorlaşınca da onları ateşleyip mağlup ettiler. Süleyman, Ustaclular tarafından öldürüldü.²²⁰

Şah İsmail'in kardeşi Süleyman Mirza'yı öldüren kişi hakkında iki farklı bilgi vardır. Bunlardan ilkinde göre İsmail, Menteşe Sultan Ustacalu'yu tutukladı ve ona işkence etti. Diğer bilgiye göre ise Menteş'i, yaptığına bir teşekkür olarak Tebriz hükümdarlığına getirdi.²²¹

Şah İsmail'in kardeşlerinden hoşnut olmaması ve onları Erdebil'e sürgüne göndermesinin sebebi, kardeşlerinin Tebriz'de olmadığı süre boyunca kendilerine verilen vazifeleri ihmal etmeleriydi. Bundan dolayı Şah İsmail kardeşlerini Erdebil'e göndererek onların oradan çıkmamalarına karar verdi. Ama İsmail'in diğer kardeşi Ahmet Mirza, genç yaşta hasta oldu ve Kuşk Zar yaylasında öldü. İsmail'in fermanı ile 914/1508'de onun mezarına süslü ve güzel bir bina yapıldı.²²²

2.2. Şah İsmail'in Eşleri

2.2.1. Behrûze Hanım

Behrûze Hanım'ın hayatı hakkında pek bilgi yoktur. Ama bize göre Behrûze Hanım Şah İsmail'in ilk karısıdır.²²³ Çaldıran Savaşı'nda esir alınmış ve Sultan

²¹⁹ Penahisemnani, s. 206.

²²⁰ Penahisemnani, s. 206; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 207.

²²¹ Yusufcemali, a.g.e., s. 207.

²²² Yusufcemali, a.g.e., s. 209.

²²³ Kaynaklarda Behrûze Hanım'dan önce Şah İsmail'in eşi olan hiç kimseye raslamadık.

Selim onu kadı Çelebi ile evlendirmişti. Bunun sebebi Sultan Selim'in Şah İsmail'i küçümsemesi idi. Şah İsmail, eşinin esir düşmesinden sonra Osmanlılara sürekli elçi göndererek Behrûze'yi göndermelerini istedi ama muvaffak olamadı. Behrûze Hanım'ın Osmanlıların eline düştükten sonraki hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Sünnî ulemanın fetvası mucibince Behrûze Hanım 15 Recep 921/25 Ağustos 1515 tarihine kadar Kadı Çelebi'nin evinde kaldı ama kadının ölümünden sonra pahalı hediyelerle Edirne sarayına gönderildi. Behrûze Hanım'la ilgili bu tarihten sonra bir bilgi yoktur.²²⁴

2.2.2. Taçlı Begüm

Şah İsmail'in eşi Taçlı Begüm, Şamlu oymağından idi. Taçlı, Abidin Han'ın kızı ve cesur bir savaşçı Durmuş Han'ın kız kardeşi idi.²²⁵ Onun Akkoyunlu Yakup'un torunu olduğuna dair de kayıtlar vardır.²²⁶

Ayrıca Taçlı'nın Musullu oymağından olması ve Akkoyunlular'ın çökmesinin ardından akrabaları ile Mazendaran'ın Ostay Kalesi'nde Hüseyin Kia Çelavi'nin yanına iltica etmesi konusunda bilgi vardır.²²⁷ Kaleyî Şah İsmail fethetti ve o da şah tarafından esir alındı. Şah onunla evlendiğinde çok gençti ve onun güzelliğine âşık olmuştu.²²⁸ Kayıtlara göre İsmail Akkoyunlu Sultan Murad'ı yendikten sonra 1503'te Taçlı ile evlendi. Bazı kayıtlara göre ise Taçlı, Emir Hüseyin Kia Çelavi'nin eşi idi ve onun ölümünden sonra 1504'de Şah'ın haremine

²²⁴ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.244-246

²²⁵ Penahisemnani, s.98, Yusufcemali, a.g.e, s. 98.

²²⁶ Savory, "Esmail I Safawi", www.iranica.com/articles/esmail-i-safawi, 28.03.2011.

²²⁷ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 246.

²²⁸ Yusufcemali, a.g.e, s. 246.

getirildi. Böylece ve Şah İsmail onunla evlendi.²²⁹ Taçlı, Şah Tahmasb ve İsmail'in diğer oğlu Behram Mirza'nın annesidir.²³⁰

İranlı tarihçiler Taçlı'nın Çaldıran Savaşı'nda esir edilmesinden söz etmemektedirler. Taçlı, Çaldıran Savaşı'nda esir alındı ve iki gece Mesih Paşazade'nin obasında kaldıktan sonra bir çift değerli küpeyi kendi canının bedeli olarak vererek, erkek kıyafetinde gece Tebriz'e kaçtı.

Şah İsmail Taçlı'yı o kadar çok seviyordu ki ona Begüm²³¹ lakabı verip onu hareminin en büyüğü yaptı. Hareminin intizam konusunu tamamen ona bıraktı. Taçlı, Şah'ın mahbubu olarak çoğu zaman emirler ve devlet adamları için yararlı olup, onların sorunlarını çözmeye çalışırdı. Taçlı şefkatli fakat cimri bir hatundu.²³²

Taçlı yirmi sene boyunca Şah İsmail'in yanında oldu. İsmail'in ölümünden sonra 15 sene Tahmasp'ın yanında kalıp sonra belli olmayan sebeplerden dolayı Fars'ta İstahr kalesinde öldü.²³³ Taçlı'nın kesin ölüm tarihi belli değildir. Onun güçlü ve nüfuzlu bir kadın olması ve devlet işlerine müdahale etmesi Fars'a sürgüne gönderilmesi konusunda etkili olmuştur.²³⁴ Azeri efsanelerine baktığımızda Taçlı,

²²⁹ Savory, "Esmail I Safawi", www.iranica.com/articles/esmail-i-safawi, 16.03.2011.

²³⁰ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 249.

²³¹ Safevî devrinde sraydaki bayanlar için büyük bir lakap idi. Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 247.

²³² Felsefi, s. 104; Yusufcemali, a.g.e, s. 250, 251.

²³³ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 251.

²³⁴ Yusufcemali, a.g.e, s. 252.

Çaldıran Savaşı'nda ölmüş ve Şah onun ölümüne çok üzülmüş ve şiirler söylemiştir.²³⁵

2.2.3. Mahd Evliya

Safevî tarihçileri bu hanımın yaşamı hakkında az bilgi vermişlerdir. Mahd Evliya, Ferruh Yesar'ın oğlu Şeyh Şah'ın kızı idi. Şah İsmail'in babası Haydar'ı öldüren Şirvanlılarla akrabalık etmek ancak siyasi bir amaçtan kaynaklanabilirdi. Bu amaç da Şirvanlılar ile Osmanlıların dostluklarını bozmak idi. Bu evlilikle İsmail, Şeyh Şah'ın ilgisini İran'a çekti.²³⁶ Mahd Evliya'nın ölümü ile ilgili bilgi yoktur.²³⁷ Şah İsmail'in muhtemelen başka eşleri de vardı ama onların isimleri Safevî kroniklerine yansımamıştır.

3. Şah İsmail'in Çocukları

Safevî tarihçilerine göre İsmail, çocuk sahibi olmak istemiyordu ama ilk oğlu Tahmasb'ın doğumundan sonra çocuklarının sayısı artmıştır. Şah İsmail'in on bir çocuğu vardı, bunların altısı erkek ve beşi kız idi.²³⁸

Tahmasb, onun en büyük oğlu olup 928/1514'de doğmuştu. Tahmasb, annesi Taçlı'nın Şah İsmail haremindedir olan nüfuzundan dolayı doğduğu andan itibaren Şah İsmail'in veliahdı olarak tayin edildi.²³⁹ Tahmasb, tahta geçtiğinde on yaşında idi.²⁴⁰

²³⁵ Penahisemnani, s. 99.

²³⁶ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 253.

²³⁷ Yusufcemali, a.g.e, s. 255.

²³⁸ Penahisemnani, s. 99.

²³⁹ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 210.

²⁴⁰ Savory, *İran Asr-ı Safevî*, s.49.

Elkas Mirza, Şah'ın ikinci oğlu idi. O, Hancı Bacı Hanım diye bir kadından doğmuştu.²⁴¹ Sam Mirza, Şah'ın üçüncü oğlu olup Behrûze Hanım esir olduğunda dünyaya geldiğinden Şah'ı sevindirmiş ve onun adına birkaç gün kutlamalar yapılmıştır.²⁴² Rüstem Mirza, İsmail'in dördüncü oğlu idi. Onun hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Behram Mirza, Şah'ın beşinci erkek çocuğudur. Behram, iyi huylu birisi olup, Şah Tahmasb ile iyi irtibatı vardı.²⁴³ Altıncı erkek çocuk ise Sultan Hüseyin Mirza idi. Onun hayatı hakkında ise çok az bilgi vardır.²⁴⁴

Şah İsmail'in kızlarının biri Peri Hanım idi. Peri Hanım, Şirvan hâkimi Sultan Halil ile evlendi. Şah İsmail, Şirvanlılardan hoşlanmamasına rağmen onların Osmanlılar ile aralarını bozmak için bu siyasi hedefli evlenmeyi kabul etti.²⁴⁵ Mehin Banu Sultan, Şah'ın bir başka kızı idi. Onun hayatı hakkında çok bilgi yoktur ama ondan zeki ve başarılı biri olarak bahsedilmektedir.²⁴⁶ Mehin Banu'nun Şah Tahmasb üzerinde güçlü bir etkisi var idi.²⁴⁷ Haneş Hanım, İsmail'in diğer bir kızı idi. Onun hayatı hakkında çok bilgi yoktur ama mezarının Kerbela'da İmam Hüseyin'in mezarı yanında olduğuna dair bilgiler vardır.²⁴⁸ Hayrünnisa Begüm, İsmail'in Tahmasb'dan

²⁴¹ Hancı Bacı hakkında ve onun Şah İsmail'in nikâhlısı olup olmamasına dair bir bilgi yoktur. Fakat kaynakların birinde bu kadın'ın adı Elkas'ın annesi olarak geçiyor. Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 217.

²⁴² Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 222.

²⁴³ Yusufcemali, a.g.e, s. 226-227.

²⁴⁴ Yusufcemali, a.g.e, s. 229.

²⁴⁵ Yusufcemali, a.g.e, s. 230-231.

²⁴⁶ Yusufcemali, a.g.e, s. 231-232.

²⁴⁷ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 231-232.

²⁴⁸ Yusufcemali, a.g.e, s. 233.

büyük olan kızı idi. O da Şah İsmail'in siyasetine göre Emir Dabac ile evlendirilmiştir. Hayrünnisa öldükten sonra ecdadının mezarı yanında Erdebil'de gömüldü.²⁴⁹

4. Şah İsmail'in Şiîliği

Şah İsmail'in din ve mezhebi söz konusu edildiğinde onun bir yaşından itibaren annesi ve kardeşleri ile dört buçuk sene hapiste kaldığı gözden kaçırılmamalıdır. İsmail hayatının başlangıcını hapiste, kapalı bir ortamda ve memleketinden uzak bir yerde geçirmişti. Bu nedenle İsmail o ortamda olduğundan ve küçük yaşından dolayı din konusunda hiçbir bilgi elde edemezdi.

İsmail, koyu bir Şiî taraftarı olan babası Haydar'ı Şirvanşahlarla olan savaşta kaybetmişti. Bu sebeple Şeyh Haydar, İsmail'e gerekli dinî talimatı verememişti.

Tarihçiler nedense İsmail'in annesi Âlem Şah'ın dini hakkında ve Şiî olup olmadığına dair net bir bilgi ortaya koymamışlardır. Âlem Şah, annesi Despina Hatun'dan dolayı Hıristiyanlığa bağlı biri gibi algılanmış ve Haydar ile evlendikten sonra Halime Begüm diye tanınmıştır.²⁵⁰ Baktığımızda Âlem Şah'ın Şiî düşüncesini benimsemiş olması pek mümkün değildir. Diğer taraftan babası Akkoyunlu Uzun Hasan bir Sünnî idi. Uzun Hasan tutucu bir Sünnî olmamakla beraber, Hıristiyan eşine iyi davranmış ve kendi dininde kalmasına izin vermişti. Bu noktada şunu da eklemek gerekir ki, Despina Hatun, Uzun Hasan'ın evine gelin gittiğinde, ayinlerini

²⁴⁹ Yusufcemali, a.g.e, s. 233, 234.

²⁵⁰ Torkeman, I, s. 25.

icra etmesi için birkaç keşişi eşinin evine götürmüştü.²⁵¹ İsmail'in annesi Âlem Şah böyle bir ailede yetişmişti. Onun Haydar ile evlendikten sonra Şîî mezhebine döndüğü hakkında bir bilgi yoktur. Bunların açıklanmasının sebebi İsmail'in İstahr'da kaldığı dönemlerde annesinden Şîî eğitim almadığını belirtmektir.²⁵²

İsmail'in ağabeyi Ali'nin Şia hakkındaki düşünceleri ve Şia'ya etkileri net bir şekilde kayıtlı değildir. Ali, babasının ölümü üzerine onun yerine geçtiğinde Safevî müritleri, uzaktan yakından onu görmeye gelip ona hediyeler, hibeler getiriyorlardı. Fakat Ali Şîî olsa bile, İsmail o dönemde çok küçük yaşta olduğu için, ona Şîî olmasını telkin etmesi pek mantıklı görünmemektedir.²⁵³

İsmail'in diğer kardeşi İbrahim, ne kadar dünyevî hayatı önemsemeyip derviş olsa bile, Şîî olduğu noktasında bir bilgi yoktur. Buradan hareketle, İsmail'e düşüncesi paralelinde talimat veremeyeceği düşünülmelidir.²⁵⁴ İsmail'in hapiste kaldığı zaman henüz çok küçük yaşta olması, annesi ve kardeşlerinin Şîî eğilimlerinin bulunmaması ve gardiyanların Akkoyunlu-Sünnî olmaları ve bununla birlikte Haydar'ın takiye yolu ile mezheplerini gizli tutması, İstahr hapisanesinde İsmail'in Şîî eğitim alma ihtimalini yok etmektedir.²⁵⁵ İsmail'in Gilan'a gidişine kadarki hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Bunun sebebi kanaatimizce İsmail'in küçük yaşı ve henüz ilgi odağı olmamasındandır. İsmail kardeşleri ile Tebriz'e

²⁵¹ Sibylle, Schuster Walser, *İran-i Safevî Ez Didgah-i Sefernameha-i Avrupaiyan*, Gulam Rıza Verheram (trc.), Emir Kebir, Tahran 1364 H.Ş/1985, s. 12.

²⁵² Torkeman, I, s. 25.

²⁵³ Parsadoust, s. 243.

²⁵⁴ Handmir, s. 39.

²⁵⁵ Parsadust, s. 244.

geldiğinde hep savaşla meşgul oldukları için ve diğer taraftan Sünnî Akkoyunluların karşısında takiye yöntemini kullanmaları sebebi ile kardeşlerinin de İsmail'e dini eğitim vermeleri mümkün değildir.

İsmail, Lahican'da olduğu dönemde Karkiya Mirza Ali'nin önerdiği Mevlânâ Şemseddin Lahicî'nin nezareti altında Kur'an, Arapça ve Farsça öğrenmiştir.²⁵⁶ Bu eğitim'e bakarsak onun İsmail'in mezhebi bağınazlığı hakkında önemli rolünü anlayabiliriz. Onun olduğu yer, yani Gilan tarih boyunca önemli bir Şîî merkezi olagelmiş, halkı da genellikle Şîî olan bir şehirdir. İsmail orda olduğu zaman öyle bir halk arasında yaşıyordu ki takiye etmeden aşikâr bir şekilde kendi mezhebî ayinlerini icra edip rahatça onu tebliğ edebiliyordu.²⁵⁷ Bunun başka sebebi de İsmail'in yanında bulunan sûfilerdi. Bu yedi kişi "Lahican'nın özel sûfileri" olarak Şeyh Haydar'ın sadık hamilerinden idiler. Onlar müfrit Şîîlerdi. Onlara göre Allah'ın ruhu insanın vücuduna dâhil olur. Mezhebî farzların icrasına inanmıyorlardı. Onlara göre Haydar yeryüzünde canlı Allah'tır ve onun emrini itaat etmek onlara farzdır. Bu sûfiler Şah İsmail'in daimi müşavir ve öğretmenleri idiler.²⁵⁸

İsmail, Lahican'da iken Şîî bir halk arasında, Şîî müritlerin himayesi altında ve Şîî bir âlimin eğitimi altında idi. Mevlânâ Şemseddin Lahicî, İsmail'in üzerinde o kadar etkiliydi ve ona Şîî mezhebini ve prensiplerini o kadar iyi öğretiyordu ki, İsmail tahta geçtikten sonra ona sadaret makamı verip onu sadrı ilan etti. Sadrın, Safevî döneminde özellikle başlangıçta kadılar ve vakıflardan sorumlu olan kişileri

²⁵⁶ Parsadust, s. 244; Rumlu, Şah İsmail Tarihi, s. 11.

²⁵⁷ Parsadust, s. 245.

²⁵⁸ Parsadust, s. 246.

seçmeye hakkı vardı ve tüm mezhebî işlere bakmaktaydı. İsmail'in, Mevlânâ Şems'e o kadar sevgisi vardı ki daha sonraki zamanlarda onu çocuklarına öğretmen tayin etmişti.²⁵⁹ Fakat Karkiya Mirza'nın çabaları ve İsmail'in hayatını kurtarmak ve hatta ona eğitim sağlaması bile İsmail'in Şîî olduğuna dair bir delil olarak sunulamaz.

İsmail'in aşırı tutucu bir Şîî olmasının ve ilerleyen dönemlerde birçok Sünnî'yi öldürmesinin sebebi, babası ve dedesinin intikamını almak için de olamazdı. Çünkü İsmail'in babası ve dedesi Şirvanlılarla Şîîlik yüzünden değil büyük ihtimalle daha güçlenmek için ganimet ve toprak elde etmek amacıyla savaşmışlardır. Şeyh Haydar'ın mezhep ideolojisi bile İsmail'in bu derecede Sünnî karşıtı bir karakter olmasına sebep olamazdı. Çünkü o zaman İsmail'den daha çok etkili Haydar'ın etkisi altında olan İbrahim ve Ali'nin bağınaz olmaları gerekirdi²⁶⁰ ama böyle bir şey ortada yoktu. Bu sebepler göz önünde bulundurularak, İsmail'in kendine has ananevi özelliklerini, inatçı bir kişiliğe sahip olması onu diğer kardeşleri ve hatta babası Haydar ile dedesi Cüneyd'den ayırdığı söylenebilir. Lahican dönemi ve oradaki eğitim ve ortamın onda büyük tesir bırakmasının İsmail'in Şîî eğilimleri üzerindeki etkisi de unutulmamalıdır. Çünkü o zamanın talimatı ve ortamı İsmail'in Şîî düşüncesine zemin hazırlamıştır.²⁶¹

Kanaatimizce Şah İsmail, siyasi gücü kazanmak için mezhepsel gücü bir araç olarak kullanmış ve bu sayede atalarının yapamadığı bir devlet tesis edebilmiştir.

²⁵⁹ Parsadust, s. 246.

²⁶⁰ Parsadust, s. 247.

²⁶¹ Parsadust, s. 248.

5. Şah İsmail'in Şahsiyeti

Şah İsmail küçük yaşta iken babasını savaşta kaybetmişti. Dört buçuk sene hapiste kalmış ve neticede çocukluğunu dahi yaşayamamıştı. Hapiste olduğu zamanlar annesinin hüznü olmasını, yetimlik, kardeşlerinin depresyonunu görmek ve oradaki gardiyanlarında kötü davranışlarından uzak kalmadı.²⁶²

Onun intikamcı bir ruha sahip olması çocukluk çağlarından itibaren şekillendi. Erdebil'de sürekli kaçırılması, gizlenmesi, küçük yaştan itibaren maruz kaldığı zulüm, daha sonra Lahican'da uzun süre annesinden uzak kalması, onun öfkesini gittikçe arttırmıştı.²⁶³ Babasını öldüren kişinin ölüsüne bile acımadan cesedini yemek istemesi, İsmail'in öfkesinin işareti olabilir.²⁶⁴

Kaynaklarda Şah İsmail'in kendini beğenen ama aynı zamanda mütevazı olan, hem inatçı hem mülâyim, hem sitemkâr hem de şefkatli, hem çok cömert hem de geciken vergilere tahammülü olmayan, hakkı bilen ve bilmeyen, hem çok öfkeli ama aynı zamanda affedici olması gibi birbirine tamamen zıt özellikleri kendinde topladığı geçmektedir.²⁶⁵ Azerî efsanelerinde bile onun bu iki taraflı şahsiyeti hakkında şiirler ve masallar bulunmaktadır. Öyle ki, söz konusu efsanelerde Şah İsmail'in gözü kara bir savaşçı olmasının yanında zarif bir sanatçı olduğu da belirtilmektedir.²⁶⁶ Aynı şekilde Şah İsmail'in cesur bir savaşçı olmasının yanında,

²⁶² Parsadust, s. 759.

²⁶³ Parsadust, s. 759.

²⁶⁴ Handmir, s. 71

²⁶⁵ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 147.

²⁶⁶ Penahisemmani, s. 236.

siyasi alanda ve tedbirli politikalar izleme konusunda zayıf olması söz konusudur.²⁶⁷ Şah'ın özelliklerinden biri onun engeller karşısında ani tepki vermesiydi.²⁶⁸ Şah çaresiz anlarda kendi fikri ve gayreti ile sonucu değiştirebilirdi.

Venedikli bir tacir, Şah İsmail ile mülakat etmiş ve onun güçlü, geniş omuzlu, açık tenli ve kalın bıyıklı olduğunu anlatmıştır. Şah'ın sol eli ile ok attığını da sözlerine eklemiştir. Söylediklerine göre, Kızılbaşlar, Şah İsmail'i bir tanrı gibi övüp, onun ebedî olduğunu sanıyorlardı. Hatta Kızılbaşlar savaş meydanında İsmail için kendilerini silahsız kurban etmeye hazırlardı.²⁶⁹

Şah İsmail sade ve mütevazı bir insandı ve bundan dolayı sûfiler onu çok seviyordu. Az miktarda yemeğe razı idi ve hiçbir zaman yemekten dolayı kimseyi sorgulamazdı. Savaşlarda bile sade giyinişi vardı; normal bir kıyafetle savaşa iştirak ederdi.²⁷⁰ Savaş meydanında mütevazı bir savaşçı olarak hazırda bulunup çok az meydan okurdu ama düşman karşısında çok sertti.²⁷¹

Şah, mektupların cevabını çok saygılı bir şekilde yazar, tehdit ve kinaye içeren mektupları kendi zevk ve siyasetine göre güzelce cevapları.²⁷² Şah bazen çok ısrarcı olur ve kimsenin sözünü kabul etmezdi. Hatta Kızılbaşlar ve kendi isteklerini

²⁶⁷ Penahisemnani, s. 257.

²⁶⁸ Penahisemnani, s. 230.

²⁶⁹ Shuster Walser, s.15.

²⁷⁰ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.154.

²⁷¹ Yusufcemali, a.g.e, s. 155.

²⁷² Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 155.

ona kabul ettirebilmek için ikna etmek için fal bakar, istihareye yatar ve ancak bu şekilde isteklerini kabul ettirirlerdi.²⁷³

Şah İsmail cesur bir kişiliğe sahipti, kılıç kullanma, ok atma ve binicilikte özel bir yeteneği vardı. Şah, uzun seferlerde hiç yorulmazdı.²⁷⁴ Şah İsmail, zekâsını siyasette çok iyi kullanırdı. Örneğin sarayına gönderilen elçilere ilk başta çok korkutucu davranırsa da, kendi gücünü onlara göstermek ve elçiler ülkelerine döndüklerinde orada da kendinden söz ettirmek için bunu yapardı. Konuklarını yine de güzel ağırlar ve onlara pahalı hediyeler vererek onları etkilerdi.²⁷⁵ Şah İsmail hainlere karşı çok sertti ve onları çok korkunç bir şekilde katlediyordu. İsmail düşmanların kanını dökme konusunda çok hırslı idi. Ona itaat etmeyenlerin cezası çok dehşetli işkenceler altında ölmektir.²⁷⁶

Şah İsmail bazen düşmanlarını tehditle öyle korkutuyordu ki, düşmanlar işkence korkusundan her şeylerini terk edip gidiyorlardı.²⁷⁷ Şah İsmail'in isyancılara karşı da iki türlü tutumu vardı. Ya onları affedip aynı makamda tutuyordu ya da onları öldürüp mahvediyordu. Esirlere de aynı muamelede bulunurdu. Bazen şefkatli ve bazen katı davranırdı. Eşkîya ve malları ihtikâr edenler konusunda bile iki şekilde davranıp bazen af edip bazen cezalandırıyordu.²⁷⁸

²⁷³ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 152.

²⁷⁴ Yusufcemali, a.g.e, s. 157.

²⁷⁵ Yusufcemali, a.g.e, s. 161.

²⁷⁶ Yusufcemali, a.g.e, s. 162.

²⁷⁷ Yusufcemali, a.g.e, s. 165.

²⁷⁸ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.170-175.

Bu davranışlardan dolayı onun şahsiyetini tanımak ve karakteri hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Kanaatimizce onun güçlü bir savaşçı, aynı anda sade, hedeflerinden, inancından vazgeçmeyen birisi olması belirgin vasıflarındandır. O her zaman zulüm gören birisi olup bunu bir şekilde telafi etmek fikriyle daha beter zulümler yapmış; diğer yandan ona acı veren dönemleri düşünerek şefkatli davranmaya çalışmıştı.

Safevî Tarikatına bağlı olan Şah İsmail, yalnız cismani sıfat ve yetenekler ile tanınmış bir hükümdar olmayıp, onunla beraber ruhani bir reis ve tüm Şîî Türk kabilelerini kendi etrafında toplayan bir tarikatın başında bulunan bir "*mürşid-i kâmil*" olmuştur.²⁷⁹

6. Şah İsmail'in Edebî ve Sanatsal Yönü

Şah İsmail her ne kadar savaşçı ve kan döken birisi olarak tanınmış olsa da aynı zamanda bir şair idi. Hatâî mahlâsını kullanarak Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazmıştı. Bir Türk kabiledede yetiştiğinden, Türk toplum ve geleneklerine bağlı büyüdüğünden, Türk dilini resmî dil ilan ederek şiirlerinin büyük kısmını Türkçe yazmıştır.²⁸⁰ Azerbaycan edebiyatının Nesîmî ve Fuzûlî arasındaki dönemin göze çarpan bir temsilcisi olup, aruz ve hece vezninde şiirler söylemiştir. Azerbaycan şairlerinin şiirlerini okumuş ve Nesimi'nin şiirlerinden etkilenmiştir. Şiirleri Nesîmî'ninkiler gibi isyankâr bir ruha sahip olmakla birlikte siyasî içerik yönünden daha zengin içeriklidirler.²⁸¹

²⁷⁹ Fuad, Köprülü, "Âzerî", *İA*, İstanbul 1961, II, s. 133.

²⁸⁰ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 278.

²⁸¹ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 278.

Şah İsmail'in münferit şiirleri dışında bugüne kadar muhafaza edilmiş, birisi divan olmak üzere üç eseri daha vardır: Bunlar Divan, Deh-Nâme ve Nasihat-Nâme'dir.²⁸²

Alevîler arasında Şah İsmail'e ait herhangi bir şiir okunduğunda sevgi ve saygıdan dolayı, bayanlar ayağa kalkıp erkekler diz çöker.²⁸³ Uzun zaman süresi içinde Şah İsmail'in şiirleri Bektaşî ve Alevîler arasında okunur olmuş ve hatta Irak'ta Şebek Kabilesi'nin kutsal kitabından bir parçası hâline gelmiştir.²⁸⁴ Şah İsmail'in mezhebî şiirleri de sûfler arasında oldukça yaygınlaşmıştır.²⁸⁵ Onun divanının var olup olmadığı noktasında çeşitli fikirler vardır. Öyle ki bazı tarihçiler onun Türkçe divanından hiç söz etmemişlerdir.²⁸⁶ Örneğin İsmail'in oğlu Sam Mirza, onu sadece bir şair olarak zikreder.²⁸⁷

Şah İsmail'in divanının varlığı hakkında ne kadar farklı iddialar bulunsa da, bu divanın Azerbaycan ve Osmanlı şiirleri arasında çok sevilen bir divan olduğu görülmektedir. Kızılbaşlar, onu okuyup ezberliyorlar ve bu da Şah İsmail'in Osmanlılara karşı emellerini gerçekleştirmesinde önemli bir rol oynuyordu. Ayrıca bu divanı, Osmanlılar ve Azerbaycan Türkleri arasında Türkçenin gelişmesini de sağlamıştı.²⁸⁸

²⁸² Yazıcı, "Şah İsmail", s. 278.

²⁸³ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 278.

²⁸⁴ Savory, "Esmail I Safawi", www.iranica.com/articles/esmail-i-safawi.

²⁸⁵ Shuster Walser, s. 15.

²⁸⁶ Parsadust, s. 750.

²⁸⁷ Parsadust, s. 749.

²⁸⁸ Parsadust, s. 750.

Şah İsmail Farsça şiir yazma konusunda da kabiliyetli idi. Fahri Heravî²⁸⁹ ve Zebih Allah Safa²⁹⁰ gibi şair, edip ve tarihçiler İsmail'in Farsça eserlerini gayet başarılı bulmuşlardır.²⁹¹

Şah İsmail'in şiir ve şairliğe çok sevgisi vardı; özellikle Firdevsi'nin Şehname'sini çok severdi.²⁹² Bu sebeple, minyatür ustaları ve hattatları saraya toplayıp onlardan Şehname'nin görsel bir nüshasının çizmelerini istedi. İsmail Şehname'de olan pehlivanlık ruhunu severek görsel bir Şehname hazırlatmakla oğluna bu ruhu öğretmeye çalışıyordu. Bu eser Şah İsmail'in ölümünden sonra tamamlandı ve Şah İsmail onu görmeye zaman bulamadı.²⁹³

“*Tahmasb Şehnamesi* “ diye bilinen bu eser, daha sonra Şah Tahmasb'a takdim olunmuştur. Sonraları Tahmasb onu II. Selim'in tahta geçmesi sebebiyle İstanbul'a gönderdi. Bu eser yıllarca Topkapı sarayında muhafaza edildi, sonraları bilinmeyen bir sebepten dolayı Baron Edmond Rotchild adlı ünlü bir zengine satıldı. Uzun süre sonra 1959'da New York'taki Metropolitan Müzesi Mütevelli Heyeti Başkanı Arthur A.Houghton bu eseri aldı.²⁹⁴ A.A Houghton daha sonra Şehname'nin minyatürlerini ayırıp kalan kısmını müzeye hediye etti.²⁹⁵ Ardından, minyatür

²⁸⁹ Fahri Heravî, İranlı bir şair idi. <http://www.rasekhoon.net/mashahir/show-107567.aspx>, 09.09.2011.

²⁹⁰ Zebih Allah Safa, İranlı bir şair idi. <http://souri67.blogfa.com/page/mas31.aspx>, 09.09.2011.

²⁹¹ Parsadust, s. 751.

²⁹² Parsadust, s. 252.

²⁹³ Parsadust, s. 755.

²⁹⁴ Parsadust, s. 756.

²⁹⁵ Parsadust, s. 757.

sayfalarını tek tek sattı, sonra da bir resim karışlığında İran'ın o zamanki hükümeti ile anlaşma yaparak kalan minyatür sayfalarını İran'a geri verdi.²⁹⁶

Şah İsmail'in sanat eğilimlerinin arasında onun resamlara olan özel ilgisini de vurgulamak gereklidir. Bunun en büyük örneği yeni bir tarz yaratan devrin ünlü ressamı Kemaleddin Behzad'ın Hümayun Kütüphanesi'nin büyüğü seçilmesidir.²⁹⁷ Açık bir şekilde şunu görmekteyiz ki Şah İsmail ne kadar cesur, acımasız ve kan döken biri olsa da sanata çok düşküncü ve sanatçılara saygılı idi. Edebi hayatta başarılı bir şair olarak değerli eserler bırakmıştı.

C. SAFEVÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1. Şah İsmail'in Devleti'ni Tesis Etmek Amacıyla Tebriz'e Yürüyüşü

Şah İsmail henüz 13 yaşında iken saltanat mücadelesi verenler sürekli savaş halinde olmaları ve Bayındır emirlerinin isyanlarından dolayı Akkoyunlu Devleti artık çökmeye başlamıştı. İsmail'in yakın çevresindeki sûfler, onun ayaklanması için en uygun zamanı seçmeye uğraşıyorlardı. Onlar İsmail'i Safevî hareketinin son ümidi olarak görüyorlardı. Çünkü Safevî hareketi, İsmail'den önce kırk senelik bir zaman süreci içerisinde üç cesur ve güçlü liderini kaybetmişti. Şimdi genç İsmail Safevîlerin son lideri olarak algılanıyordu.²⁹⁸

Sûflere göre Safevî hanedanında İsmail kadar sevilen ve liderliğe lâyık olan kimse yoktu. Sûfler, İsmail'in küçük yaşından itibaren zeki, ferasetli ve liderliğe potansiyeli olduğunu anlamışlardı. Geçmiş tecrübelerinden faydalanarak sûfler

²⁹⁶ Parsadust, s. 758.

²⁹⁷ Penahisemnani, .s. 249.

²⁹⁸ Parsadust, s. 250.

İsmail'in yeteneklerini ve zekâsını göz önünde bulundurup İsmail'i doğru cihette yönlendirmek suretiyle kendi hedeflerine varmayı amaçlıyorlardı. Sûfiler Akkoyunluların çöküş haberlerini dikkatle takip ediyorlardı. Öyle ki Akkoyunluların parçalanması, şehzadelerin ve emirlerin ölümü gibi gelişmelerin ardından İsmail'in ayaklanma zamanının geldiğini anladılar. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sûfilerin İsmail üzerindeki etkin rolüdür. Çünkü İsmail ne kadar başarılı olsa da 13 yaşında iken bu kadar tedbirli olamazdı. Fakat ne yazık ki, Safevî tarihçiler söz konusu gelişmelerde sûfilerin oynadığı etkin rolü görmezden gelip her şeyi İsmail'e nispet etmişlerdir. İsmail, harekete geçmeye karar verince sûfilere birini Karkiya Mirza'nın yanına gönderdi. Karkiya Mirza, İsmail'in bu kararını öğrenince İsmail'in yaşının küçük olması ve yanındakilerin azlığı sebebiyle İsmail'e bu kararını daha sonra uygulamasını tavsiye etti.²⁹⁹

Fakat İsmail, kararını vermişti; bir kaç gün sonra Karkiya ile bizzat görüştü. Karkiya'nın bu fikre karşı çıkmasına rağmen, İsmail'e göre bu bir ilahi görevdi ve kendisine geç kalmaması gerektiği söylenmişti.³⁰⁰

İsmail, Muharrem 905/ Ağustos1499 yılının ayında Lahican'ı terk etti. Karkiya saygılı bir şekilde İsmail'i yolcu etti. İsmail Lahican'ı terk ederken, daha önce bahsedildiği gibi yalnızca yedi sûfi ile yola çıktı. Burada, Karkiya Mirza'nın adamlarından hiç kimsenin İsmail'le yola çıkmamış olması dikkat çekicidir. Karkiya, İsmail'i yanında saklamış ve tehditlere karşı korumuştur. Karkiya'nın, bir Şif

²⁹⁹ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.33;Parsadust, s.251.

³⁰⁰ Parsadust, s. 251.

olmasına rağmen Şirvanşah Hanedanı ve Akkoyunlulara aşikâr bir şekilde kafa tutmadığını görmekteyiz.³⁰¹

İsmail, Lahican'ı terk ettikten sonra Deylem'e ve ardından Tarom'a gitti. Yolculuğu esnasında Osmanlı ve Şam sûfilere ona katıldılar. Bu katılımlardan İsmail'in Lahican'ı terk etmeden önce hayatını kaybeden müritlerinin yerine başka adamlar gönderdiği ve kendi planlarını onlara açıklayarak kendisine katılmalarına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat çekici olan, İsmail'in taraftarlarının daha ziyade Osmanlı ve Suriye topraklarından gelmiş olmaları idi. Hâlbuki Erdebil, Safevîler'in merkezi ve taban noktası idi. Kanaatimizce o civardaki halk İsmail'in müridi değildi ve kendilerini onun hedefleri için kurban etmeye istekli görünmüyorlardı. Çünkü İsmail, İran halkının özgürlüğe kavuşup yabancıların elinden kurtulma isteklerini yerine getirme arzusunda değildi. Onun hedefi, ecdadının intikamını almak ve kendi ayinini yerine oturtmak için toprak kazanmaktı. İsmail, mezhebîn güçle siyasi gücü birleştirip ikisini aynı anda idare etmek istiyordu.³⁰²

İsmail, Tarom'dan Hâlhal'a geçti ve yaklaşık bir ay oradaki ilçelerde kaldı. Bu süre içerisinde müritlerinin çoğu onun yanına geldi. İsmail oradan Erdebil'e geçip annesi ile görüştü ve ecdadının mezarlarını ziyaret etti.³⁰³ Erdebil hâkimi Câkirlü Ali Bey'in baskısından dolayı İsmail Erdebil'i terk etmek zorunda kaldı.³⁰⁴ İsmail,

³⁰¹ Parsadust, s. 252.

³⁰² Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.34; Parsadust, s. 253.

³⁰³ Parsadust, s. 253.

³⁰⁴ Gündüz, "Şah İsmail", s. 253.

babası Haydar'ın yolunu takip ederek mürit toplamak için çeşitli yerlere halifeler gönderdi. İlginç olan, Erdebil halkının, hatta Safevî müritlerinin bile İsmail'i desteklememiş olmalarıdır. Bunun sebebi İsmail tarafından aile ve mallarının kayıt altına alınmış olmasıdır.³⁰⁵ İsmail bu gelişmelerin ardından Erdebil'den ayrılıp Taliş bölgesinde olan Astara'daki Ercivan ilçesine gitti. Havanın soğuk olmasından dolayı kışı Ercivan'da geçirdi ve sonra Moğan'a gitti. Moğan'dan Erran'daki Karabağ'a yöneldi. Karakoyunlu Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışan Hüseyin-î Barânî bu bölgede ikamet ediyordu. Ona göre İsmail'in yardımı ile Akkoyunlular yıkılacak ve Karakoyunlu Devleti tekrar kurulacaktı.³⁰⁶ İsmail birkaç gün burada kaldı. Hüseyin-î Barânî'ye destek vermemesine rağmen, Hüseyin Bey onlarla savaşmak istemediği için yemeğe davet etti. Şah İsmail, bu daveti bir bahane bulup kabul etmedi ve kendisini yerine iki sûfiyi davete gönderdi. Bu esnada geceleyin orayı terk etti. Bunu öğrenen Hüseyin-i Barânî Bey, peşlerinden gittiyse de sûfilerin savaşa hazır olduklarını görünce yerine döndü.³⁰⁷

İsmail, Ercivan'dan ayrıldıktan sonra Çukursaad'a gidip ardından Dokuz Ulam'e hareket etti.³⁰⁸ Yolda Şuregül Kalesi etrafında ikâmet eden Osmanlı sûfileri ile birlikte o civarda bulunan Bayburtlu Karaca İlyas'ın yardımına gitti; Munteş kalesinin hâkimi kaçtı ve kaleyi adamlarına bıraktı. İsmail kaleyi fethedemedi ama yağmaladı. Oradan Ustaclu oymağının kaldığı Bingül Yaylası'na gitti. İsmail o

³⁰⁵ Handmir, s. 45.

³⁰⁶ Parsadust, s. 253; Gündüz, "Şah İsmail", s. 254.

³⁰⁷ Parsadust, s. 254.

³⁰⁸ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.43.

oymaktan olan müritlerini topladı ve sonra Tercan'a gitti. İki ay Sarıkaya Yaylası'nda ikamet etti. İsmail Sarıkaya Yaylasından 906/1500'de Erzincan'a geçti.³⁰⁹ Erzincan'da birçok sûfi, farklı bölgelerden ona katıldılar. İsmail'in müritleri böylece yedi bine ulaştı. Bunların çoğu Avşar, Çepni, Şamlı, Dulkadir'li, Tekeli, Rumlu, Kaçar, Varsak, Ustaclu ve Karacadağlı aşiretlerinden oluşuyorlardı. Erzincan'da Ustaclu Muhammet Bey –ki daha sonra Şah İsmail'in ünlü komutanlarından biri olmuştur- iki yüz kişi ve Şamlı Abdi Bey üç yüz kişi ile İsmail'e katıldılar.³¹⁰ İsmail'in bu kadar uzun mesafeyi Akkoyunlu ordusu ile hiç karşılaşmadan kat etmesi konusunda soru işaretleri oluşabilir ama bu durum Akkoyunlu Devleti'nin o dönem iç savaşlar ve isyanlar ile meşgul olmasından kaynaklanmaktadır.³¹¹

İsmail, Erzincan'da müritlerinin sayısını yeterli görünce planladığı hareket için sûfiler ile istişare etti. Sûfiler farklı farklı yöntemler önerdiler. İsmail küçük yaşta olmasına rağmen bu farklı bakış açılarını dinledikten sonra, birliğin bozulmasına sebep olmamak için önerilerden birini tercih etmek yerine hiç birini kabul etmedi. İsmail, derin itikadından dolayı Şîî imamlar hanedanına tevessül ederek onlardan nereye gidileceğine karar vermelerini istedi. Ertesi sabah sûfileri yanına çağırarak onlara rüyasında Şirvan'a hareket etiklerini gördüğünü söyledi. Sûfiler bunu kabul edip İsmail'in ordusu ile Şirvan'a yürüdüler.

³⁰⁹ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.44; Parsadust, s. 256.

³¹⁰ Parsadust, s. 256; Gündüz,"Şah İsmail",s. 254.

³¹¹ Parsadust, s. 256.

İsmail durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Şirvan'da olan Ferruh Yesar'ı daha zayıf bulup, ona karşı yürümeye karar verdi. Böylece galip geldiği takdirde Ferruh Yesar'ın zengin hazinesinden faydalanarak kendi ordusuna daha iyi silahlar sağlayabileceğini tasarlamıştı.³¹² Öte yandan ordusunu denemek ve onların başarılarını değerlendirmek ancak bu savaş ile mümkün olacaktı.³¹³ Diğer yandan İsmail Şirvanlılara dedesi ve babası Haydar'ı öldürmelerinden dolayı öfke doluydu. Bu sebeple Ferruh Yesar'ı öldürerek hem babası Haydar'ın hem de dedesi Cüneyt'in intikamını alabilirdi.³¹⁴

Şirvan yolculuğu üzere Safevî ordusundan Hulefâ Bey, Gürcistan'a saldırarak birçok Gürcü'yü öldürüp ganimetler ile İsmail'in ordusunun yanına döndü. İsmail, İğutoğlu İlyas Bey'e Şuregül Kalesine saldırması ve onu fethetmesi için emir verdi. Menteş yine kaçtı ve İlyas Bey kaleyi fethederek önde gelenlerini İsmail'in yanına getirdi. İsmail'den onları serbest bırakıp kaleye dönmelerine izin verdi. Menteş İsmail'in bu davranışı hiç beklemediği için onun yanına gelip ondan af diledi ve İsmail onu affetti.

İsmail, Şirvan'a yetişmek için Kür Nehri'nden geçmeliydi. İsmail, Karamanlı Bayram Bey'i bu nehirden geçmek için uygun olan bir mevki olan Koyun Ölümü Geçidine gönderilmişti. Bu mevki Aras ve Kür nehirlerinin birleşme noktası idi. Bayram Bey oraya vardığında nehri çok dalgalı gördü. Bu sebepten karşı sahile geçememiş ve geçmek için gemi hazırlanmasını istemişti. İsmail atıyla dalgalı suların içine girdikten sonra ordusu da şaşkınlıkla onu takip etti ve böylece nehri

³¹² Parsadust, s. 256.

³¹³ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 24.

³¹⁴ Parsadust, s. 258.

sapasağlam geçtiler. İsmail'in bu hareketi, müritlerinin kendisine artık daha fazla inanmalarını sağladı.³¹⁵

Bu olaydan sonra İsmail Kumahî'ye girdi. Halk dağlara kaçınca İsmail de şehre girdi. İki gün sonra Ferruh Yesar'ın ordusunun Gülistan Kalesi yakınlarında olduğuna dair haber geldi.³¹⁶ Şah İsmail bu haberi duyar duymaz onun üstüne yürüdü. Ferruh Yesar ise Gülistan Kalesi'ne sığınmak istedi ama kaleye varamadan Gülistan yakınlarında İsmail'in ordusu ile karşılaştı. 906/1500'de gerçekleşen bu savaşta Ferruh Yesar'ın ordusu 20.000³¹⁷ süvari ve 6000 bin yayadan oluşuyordu.³¹⁸ Savaşın ilk başlarında Ferruh Yesar'ın ordusu karşı taraftan birçok kişiyi öldürdü ve İsmail'in ordusunun mağlubiyetini görünce, süvarilerine muharebeyi bitirmek için saldırı yapmayı emretti. Bu hatalı karar ile yayaları, atların arasında mahsur kalarak İsmail'in askerlerine ok atamadılar. İsmail süvarileri karşısında görünce cesur bir şekilde onlarla savaştı. Sağ ve sol koldaki sûfiler de İsmail'in cesaretine şahit olunca daha bir ciddiyet ile savaştılar. Kendisinin ve müritlerinin cesareti ile Ferruh Yesar'ı yenmeyi başardı. Ferruh Yesar bu savaşta öldü ve İsmail'in emri ile cesedi yakıldı. Ölülerin başları üst üste yığıldı. İsmail, zaferden sonra üç gün orada kalıp sonra Kumahî'ye gitti.³¹⁹

³¹⁵Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mîm-i Mezheb-i Şîi Devazdeh Emâmi Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 136; Parsadust, s. 258.

³¹⁶ Parsadust, s. 259.

³¹⁷ Torkeman, I, s. 27.

³¹⁸ Parsadust, s. 259.

³¹⁹ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 53; Parsadust, s. 259.

Savaş meydanından kaçan Şeyh İbrahim Ferruh'un oğlu,³²⁰ İsmail ile savaşmak için bir grup asker toplamıştı. İsmail onu bertaraf etmek için Halife Hadim Bey'i onun üzerine yolladı ve o da kaçıp Gilan'a gitti. Hadim Bey, Şehr-i Nev'i fethetti. Bölge halkı ölümden kurtulmak için ona hediyeler verdi. Ertesi gün İsmail Gilan'a girdi ve Şeyh Şah'ın evinde ikamet etti. İsmail sonra Mugan'daki Mahmudabad'a gitti ve kışı orada geçirdi.³²¹ Orada kalırken Akkoyunlulara uzun süre vezirlik eden Emir Şemseddin Zekeriya yanına geldi. İsmail onu huzurunda kabul edip ona "*Azerbaycan'ın Kilidi* "(*Azerbaycan Anahtarı*) unvanını verdi.³²²

Tüm bu gelişmelere bakıldığında Şirvan Savaşı'ndaki zaferin İsmail'i tamamen tatmin etmediği ve Şirvan topraklarının tamamını ele geçirmek için Bakü ve Gülistan kalelerini kuşatmayı lüzumlu bulduğu anlaşılmaktadır.³²³

İsmail, Mahmudabad 'da iken Muhammed Bey Ustaclu ve İlyas Ustaclu'ya Bakü Kalesi'ni fethetmesini emretti ama kalenin üç taraftan Hazar Denizi'ne bağlı olması ve bir tarafında yüksek bir duvar olmasından dolayı onlar kaleyi kuşatmayı başaramadılar.³²⁴ Bu sebeple İsmail oraya gitti ve kaleyi tutan hendeği taşlarla doldurarak kalenin üstüne çıktılar. Kale muhafızları durumu görünce hiç savaşmadan kaleyi teslim ettiler. Kalenin içindeki altınlar, mücevherler ve hazinede ne varsa alındı. Bakü halkının hibeleri toplanarak, İsmail'in kararı ile ordu arasında

³²⁰ Parsadust, s. 259.

³²¹ Parsadust, s. 259.

³²² Parsadust, s. 260.

³²³ Torkeman, I, s. 27.

³²⁴ Parsadust, s. 260.

dağıtıldı.³²⁵ Sonra İsmail, Şeyh Cüneyd'i öldüren adamın (Halil Allah) cesedini mezardan çıkarıp kemiklerini yaktırdı.³²⁶

Bakü Kalesi'nden sonra hedef Gülistan Kalesi idi. İsmail Gülistan kalesini kuşatmaya gitti ama Emir Zekeriya'nın tavsiyesi ile bu kuşatmanın çok zaman alacağından vazgeçildi. Emir Zekeriya'nın tavsiyesi ile Akkoyunlu Elvend Bey ile savaşp daha sonra da Tebriz'e hâkim olmak istedi.

Elvend Mirza, İsmail'in başarı ve kuşatmalarından haberdar olmuş ve kendi üzerine yürüdüğünü öğrenmişti. İsmail'i hedefine varmadan mağlup etmek için Nahçıvan'da savaş hazırlıklarına başladı.³²⁷

Elvend kendi komutanlarından Muhammed Karaca'yı Şirvan'a gönderip, bir başka komutanı Hasan Bey'i Germarud'a göndererek, aynı anda Şirvan'a saldırmalarını istedi. İsmail, Nahçıvan'a doğru hareket etti. İsmail, Kara Piri Bey'i Hasan Bey ile karşılaşmaya tayin etti, Hasan Bey bu durumu öğrenince Nahçıvan'a döndü. İsmail, Nahçıvan yakınlarında Kara Piri Bey'i komutanı olarak seçti ve Piri Bey, Elvend'in komutanı Osman Bey ile savaştı. Osman Bey'i tutuklayıp İsmail'in yanına götürdü. Elvend komutanın tutukladığını öğrenince Şerur bölgesine gitti ve orada ordusunun savaş düzeni ile ilgilendi. İsmail onun ordusu karşısında dayandı. Elvend'in 30,000 süvarisi İsmail'in 7000 süvarisi vardı. Onlar birbirleri ile çatıştılar.

³²⁵ Parsadust, s. 260.

³²⁶ Handmir, s. 59.

³²⁷ Handmir, s. 60.

İsmail ve müritleri Elvend'i yenmeyi başardılar.³²⁸ Kayıtlara göre bu savaş esnasında İsmail'in ordusu o kadar başarılı savaşmıştı ki en az 8000 kişiyi öldürdüler.³²⁹ Elvend Erzincan'a doğru kaçtı. Bu savaşta İsmail birçok ganimet ele geçirip ordusu içinde paylaştırdı.³³⁰

İsmail, başarılı bir strateji ve üst üste kazandığı zaferlerle Azerbaycan'ın kontrolünü eline geçirmişti. Elvend Mirza'nın Erzincan'da ve Murat'ın da güneyde büyük bir ordu ile muharebeye hazırlıklı olmaları bir işe yaramadı. Çünkü Safevî hareketi geçmişteki 200 yıl boyunca birçok mücadele vermiş ve alt yapı oluşturduktan sonra gerçek bir sonuca varmıştı. Böylece İsmail nihayet 907/1501'de Tebriz'e girmiştir.³³¹

2. Tebriz'in Fethi ve Safevî Devleti'nin Kuruluşu

İsmail 907/1501 yılının yazında Tebriz'e girdikten sonra taç giyip resmen kendini “Şah” ilan etmiştir.³³² Şah olduğunda ilk yaptığı iş Şîî mezhebini resmî mezhep olarak ilan etmesidir. İsmail tahta geçtiği günün gecesi tüm halkı zorla Şîîleştirme konusunda Şîî âlimler ile konuşmuştu.³³³

³²⁸ Hasan Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, Çarlez Narmen Siden (trc.), Sadr Kütüphanesi, Tahran 1342, H.Ş/1963, s. 59.

³²⁹ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 24.

³³⁰ Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, s. 59.

³³¹ Savory, *İran Asr-ı Safevî*, s. 25.

³³² Parsadust, s. 277; Savory, *İran Asr-ı Safevî*, s. 33; Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mîm-i Mezheb-i Şîî Devazdeh Emâmi Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 147.

³³³ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 26; Parsadust, s. 277.

Safevî tarikatının iki yüzyıllık propagandasına rağmen Şîî mezhebinin resmi hale getirilmesi tehlikeli idi ve İsmail'in müşavirleri bu kararın sonuçlarından tedirgindiler. Onlara göre Tebriz nüfusunun 20-30 binlik kısmını oluşturan üçte ikisi Sünnî idi ve Şîî bir lider istemeyebilirdi.³³⁴ İsmail o zamanlar 15 yaşında idi ve mezhebine bağlılığı ve gençliğin verdiği heyecan ile onların bu fikirleri karşısında direndi. İsmail, bu işi yapmasını Allah'ın kendisinden istediğini, Allah ve masum imamların kendisini himaye edeceklerini, hiçbir şeyden korkmadığını, Allah'ın yardımı ile her kim muhalefet ve isyan ederse kılıç çekip onu öldüreceğini ve muhalif olan kimseyi diri bırakmayacağını söyledi.³³⁵ Böyle bir ifadeden hareket ile bizde İsmail'in Şîî mezhebinin yaymak için kendisinin Allah tarafından görevli kılındığına, Allah ve imamların onu himaye edeceklerine olan inancını görmekteyiz. Bundan dolayı kanaatimizce o hiçbir muhalifi diri bırakmayacaktı. Bu da onun Şîîliğe olan duygusal bağının ve gençlikten kaynaklanan ateşli fikirlere sahip olduğunun bir göstergesidir.

Sonunda İsmail kendi kararını icra etti ve halkın Cuma günü Tebriz Ulu Camii'nde toplanmasını emretti. Kararlaştırılan günde her iki kişi arasında hançer ve kılıçlı bir Kızılbaş oturuyordu.³³⁶ Şah camiye geldi. Şîî olan Mevlânâ Ahmet Erdebilî ve elinde kılıcıyla Şah İsmail minbere çıktılar. Mevlânâ hutbeyi okumaya başladı.³³⁷ Hutbede Şîî imamların isimlerini zikrederek Ali'den önceki üç halife Ebu

³³⁴ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 27.

³³⁵ Parsadust, s. 278.

³³⁶ Parsadust, s. 278.

³³⁷ Yusufoemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mîm-i Mezheb-i Şîî Devazdeh Emâmi Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 149.

Bekir, Ömer ve Osman'a lanet okudu. Halk ölümden korkarak “çok olsun, az olmasın” diye cevap verdi.³³⁸ Böylece Şah İsmail Şîî mezhebini resmi mezhep yapıp halkı kabul etmesi için mecbur etti. Onun emrine göre ezanda “اشهد ان علياً ولي الله” ve “حي على خير العمل” ibareleri eklendi. Sünnî usulü ile abdest alanlar ve onlar gibi namaz kılanların başlarının kesilmesi emredildi.³³⁹ Şah İsmail, Tabraiyân(تبرائين) adı verilen bir grup kişinin pazarda ve sokaklarda dolaşmasını emretti. Bunların görevi üç halifeye küfür etmeyi ve halkta yüksek ses ile “çok olsun, az olmasın” ifadesini söylemek zorundaydılar. Aksi takdirde başları kesilecekti. İsmail erkeklere Kızılbaş başlığını takmayı mecbur etti. Halkının o dönemde Kızılbaş başlığı takmalarından dolayı İran “Kızılbaş ülkesi” diye anılıyordu. Hatta önceki dönemlerde Şîîleri takip etmiş olan kişiler Şah fermanı ile yakalanıp katlediliyorlardı.³⁴⁰ Şah çoğu günahsız insanı öldürüp ardından kâyim-i makâmalarını tayin etmeye başladı.³⁴¹ Gebe kadınlara bile acımayan Şah İsmail karınlarını deşerek bebeklerinin yaşamasına bile izin vermiyordu. Yine onun fermanı ile Sultan Yakup ve babası Haydar ile savaşan birçok komutanın cesedi mezardan çıkarıldı ve kemikleri Tebriz pazarında yakıldı. Şah İsmail, Akkoyunlu hanedanından kalanları takip ettirip öldürttü. Elvend'in idaresinde hizmet edenlerden 800 kişi öldürüldü. Şah, Tebriz'in köpeklerini bile öldürüyordu. Üvey annesini Akkoyunlu emirlerin birisi ile evlenmesinden dolayı öldürdü.

³³⁸ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 74; Parsadust, s. 278.

³³⁹ Parsadust, s. 278.

³⁴⁰ Parsadust, s. 279.

³⁴¹ İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, Ahmet Uğur (haz.), TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 277.

Şah İsmail, Tebriz’de 20.000 kişiyi acımasız bir şekilde katletti. Şah İsmail’in acımasız davranışlarından dolayı çok sayıda Sünnî ülkeyi terk ederek Osmanlı Sultanı II. Bayezid’in yanına gitmeyi tercih ettiler, onlar Sultan Bayezid’i İsmail’in bu yaptıkları için kışkırttılar. Büyük bir kısım da Herat’a giderek Sultan Baykara, Timur’un yanına iltica etti.³⁴²

Sonuç olarak gelişen olaylara baktığımızda Şah İsmail’in mezhebî coşku ve gençlik gururuna dayanarak bir devlet oluşturduğunu görmekteyiz. Yaptıklarını gözden geçirdiğimizde halkın onu kabul etmek dışında bir başka yolunun olmadığını ve İsmail’in kılıç ve korku yaratan faaliyetler ile devlet kurma telaşını görmekteyiz.

343

Değnilmesi gereken bir nokta da Kızılbaş Türkmenlerinin bu devletin teşkilindeki önemli rolüdür.³⁴⁴ Zira onlar büyük çoğunlukla Anadolu’dan İran’a girerek Şeyh Haydar ve özellikle Şah İsmail sayesinde güç kazanmışlardır. İran halkının fikri ve duyguları ise onları etkilememiştir. Onlar daha ziyade kendilerine müstakil bir toprak kazanmak peşinde idiler. Kızılbaşların istekleri Şah İsmail’in istekleri ile aynı yolda olması nedeni ile ona itaat ederek Tebriz halkının öldürülmesinde rol oynayıp binlerce insanı katlettiler.³⁴⁵

³⁴² Parsadust, s. 279, 280.

³⁴³ Parsadust, s. 281.

³⁴⁴ Sümer, s. 3.

³⁴⁵ Parsadust, s. 281.

3. Şah İsmail'in Siyasî Faaliyetleri

Şah İsmail Tebriz'i fethettikten sonra altın sikkeler bastırdı. Bu meskûkâtın bir tarafında “*Bende-i Vilayet- i Şah*” ve öbür tarafında 12 imamın isimleri yazılı idi.³⁴⁶ Ayrıca ehl-i beyti sevenlerin cümlesi olan şu ibare “ لا اله الا الله و محمد رسول الله و على ”³⁴⁷ de kazılı idi.³⁴⁷ Kayıtlara göre bu altın meskûkâtın dışında gümüş ve bakır cinsinden olan sikkeler de farklı münasebetlerde çıkartılıyordu. Altın meskûkât daha ziyade büyük emirler ve vezirler tarafından kullanılıyordu. Diğer taraftan altın sikkelerin ülke dışına çıkması bazen yasaklanıyordu. Bunun sebebi meskûkât üstündeki yazılar veya iktisadî problemlere bağlı olabilir. Bu meskûkâtın bazıları günümüzde müzelerde mevcuttur. Meskûkâtın takribî ağırlığı genel olarak 5 ve 76 gram arasındaydı.³⁴⁸ Meskûkât dışında Şah'ın ve yukarıdan aşağıya 12 imamın isminin olduğu mühürler de yapıldı.³⁴⁹

Şah İsmail dönemi Türk dili açısından yeni bir dönem olmuştu. Safevî Devleti'nin Kızılbaşlara dayanıyor olması ve bu grubun Türkçeyi kullanıyor olmalarından dolayı Türk dili ve edebiyatına ilgi gösterilmiştir. Bu sebeple Türkçe, Safevî döneminde gerek saray gerekse ülke genelinde önemli bir yere sahip idi.³⁵⁰

³⁴⁶ Yusufcemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Tamim-i Şii Devazdeh İmam-i Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, s. 163.

³⁴⁷ Yusufcemali, a.g.e, s. 163.

³⁴⁸ Yusufcemali, a.g.e, s. 165.

³⁴⁹ Yusufcemali, a.g.e, s. 167.

³⁵⁰ Babek, Cevanşir, Ekber, N. Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 114, 115.

Şah İsmail on iki imam Şîliğini resmi mezhep ilan etmekle birlikte bu mezhebin acilen yayılması için tedbirler aldı. Şîî kaynakların yetersiz olması sebebiyle eski bir kitaptan dini kaynak olarak faydalandı. Şîî ulema konusunda da eksik vardı ve İsmail Suriye’den Şîî âlim getirmeye mecbur kaldı.³⁵¹

İsmail Şîîliği yaymak ve ruhanilere nezaret etmek için ve Türkmen devletlerinde de mevcut olan *Sadr* isimli bir makam tayin etti. Bu makam, Safevî döneminde farklı bir özelliğe sahip olarak, siyasi bir makam seviyesinde ortaya çıktı. Safevîler açısından mezhebî inanç, devlete vefakârlık ile aynı derecede idi. Mezhebe aykırı inançları bastırmak zarurî sayılıyordu. Bunlara nezaret etmek Sadr makamının yetkisindeydi.³⁵² Şah İsmail bu makamı Lahican’da iken hocası olan Mevlânâ Şemseddin Lahicî’ye verdi; vakıfların idaresiyle Şîî mezhebinin yayılması ve güçlendirmesi görevlerini de ona bıraktı.³⁵³

Şah İsmail’in saltanatının ilk yıllarında birçok muhalifi bulunduğundan askerî gücün ön planda olduğu görülmekle birlikte ordudaki askerlerin Şah’a inançlarının çok güçlü olması gerekiyordu. Bu sebepten dolayı Şemseddin Lahicî, Sadr makamına sahip olarak ordunun her bölüğüne Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi bir kazasker tayin etti ve mezhebî işlerin idaresi ile ordunun fedakârlık ruhunun takviye edilmesini ona bıraktı.³⁵⁴

³⁵¹ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 74; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 29.

³⁵² Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 29.

³⁵³ Parsadust, s. 281.

³⁵⁴ Parsadust, s. 282.

Şah İsmail döneminde Şah devlet idaresinin başında idi ve mutlak kudret sayılıyordu. Şah ve taraftarlarına göre, Şah, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu için ona kayıtsız şartsız itaat edilmesi gerekiyordu. Hatta onun eksiklik ve zaafı bile kusur olarak algılanmıyordu. Bunun da sebebi Şah'ın “*Mehdi*” yani on ikinci imamın nâibi olarak görülmesiydi.³⁵⁵

Tüm bunlara baktığımızda Şah İsmail döneminde devlet idaresinin farklı organlarının birbirinden ayrı olmadığını, tam tersine mezhep-siyasi irade ve ordunun birbirine bağlı olduğunu, ayrıca hepsinin üstünde Şah'ın başrolde yer aldığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra Kızılbaşlar devletin yüksek makamlarına mensup oldular.³⁵⁶

Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurduğu zaman İran'ın Sâsânî dönemindeki sınırları çoğu emirin arasında paylaşılmıştı. Yerel hanedanların sayısının çokluğuna göre İran o zamanlar fırtına ile parçalanmış bir gemi gibi idi. Şah İsmail kışı Tebriz'de geçirdikten sonra Elvend'in Erzincan'da ordu hazırlıkları yaptığını duyunca oraya doğru yürüdü. Elvend, Şah İsmail'in bu hareketini duyunca Sarıkaya Yaylasına gitti. Şah İsmail de onun peşinden gitti.³⁵⁷ Elvend kendisinde savaş için yeterli gücü görmeyince Tebriz'i boş görüp bu fırsatı değerlendirerek oraya yürüdü ve Tebriz'i tekrar ele geçirdi. Tebriz halkı Akkoyunlu Elvend Mirza'yı görünce çok mutlu oldu ve onun İsmail'e galip geldiğini düşünerek sevinip birçok Kızılbaş külâhı

³⁵⁵ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 32.

³⁵⁶ Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 33.

³⁵⁷ Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, s. 64.

giyeni Tebriz'den çıkardılar.³⁵⁸ Şah İsmail, Elvend'i öldürmeye kararlıydı. Bakü'ye gidip oradan Tebriz'e hareket etti. Elvend Mirza, yeterli ordu toplayamayınca Ucan'a gitti. Oradan Hemedan ve sonra Bağdat'a yöneldi ancak Bağdat Hâkimi Barık bin Pürnak ona muhalefet edince Elvend mecburen Diyarbakır'a gitti. Orada da Uzun Hasan'ın kardeşinin oğlu Kazım Bey muhalefet edince onunla savaştı ve galip geldi. Ama 910/1504'de hastalandı ve ardından Diyarbakır'da vefat etti.³⁵⁹

Akkoyunlu hanedanından kalan Murat Bey, Elvend'in yenilmesinden haberdar olarak büyük bir ordu toplayıp ve Hemedan'da Almebulağı'na³⁶⁰ (İle Kulağı)³⁶¹ yerleşti. Şah İsmail onun ordusuna saldırı yapmak için Hemedan'a yürüdü. Murat Bey'in ordusu 70.000 ve İsmail'in ordusu 12.000 kişiden oluşuyordu.³⁶² İsmail onların ordusunun sayısını görünce Kamber diye bir elçi göndererek Murad'a Şî olmayı önerdi ve bu takdirde topraklarından çıkacağını açıkladı. Ama Murat bunu kabul etmedi.³⁶³ Sonunda iki ordu 908/1502-3'de savaştı ve Şah İsmail yani Kızılbaşlar galip geldiler.³⁶⁴ Murat Bey, Şiraz'a kaçtı ve Kızılbaşlar onların varlıklarını ganimet olarak aldılar.³⁶⁵ Hatta kadınları da esir

³⁵⁸ Parsadust, s. 289.

³⁵⁹ Torkeman, I, s. 28; Abdibey Nevid-i Şirazi, *Tekellemete'l-Ahbâr*, Abdol Hüseyin Navayi (ed.), Ney Yayınları, Tahran 1369 H.Ş/1990, s. 572.

³⁶⁰ Parsadust, s. 289.

³⁶¹ Kadı Ahmet bin Muhammed, Kaffari-i Kaşanî, *Tarih-i Cihan-Ârâ*, Hafez Kitabevi, Tahran 1343 H.Ş/1964, s. 267.

³⁶² Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, s. 64.

³⁶³ Parsadust, s. 289.

³⁶⁴ Parsadust, s. 289.

³⁶⁵ Torkeman, I, s. 29.

aldılar. Şah İsmail zaferin peşinden İsfahan'a giderek çoğu insanı öldürdü. İsmail, Durmuş Han'ı İsfahan Hâkimi tayin etti ancak Durmuş Han, mimar Mirza Şah Hüseyin'i kendi yerine vezir olarak atadıktan sonra Şah'ın ordusunda kalmayı tercih etti.³⁶⁶

Şah İsmail elde ettiği zaferlerden dolayı İsfahan'dan Şiraz'a yürüdü. Murat onun karşısında dayanacak gücü olmadığından Şiraz'ı terk edip Şuşter yolu ile Bağdad'a gitti. Şah İsmail, Şiraz'da çok sayıda Sünnî'nin yansıra bilim adamları ve hatipleri de acımadan öldürdü. Şiraz'ın hâkimiyetini ele geçirdi. Dulkadir İlyas Bey, Şiraz'ın idaresini ele aldı.³⁶⁷ Kazerun, Şiraz yakınlarında olan Sünnî ve tutucu bir şehirdi. Şah İsmail oradaki sünnîleri öldürdü ve hatta mezarlıkların harap edilmesi emrini verdi.³⁶⁸

Şah İsmail, Şiraz'ı aldıktan sonra Kaşan'a yöneldi. Kaşan halkının çoğu Şîî idi ve Şah İsmail'i neşe ile karşıladılar. Şah İsmail oranın hâkimi olan Kadı Muhammed Kaşî'yi, Kadı Şemseddin Lahicî ile ortak *Sadr* makamına tayin etti. Şah İsmail sonra Kum'a gitti. Kum halkı da onu iyi karşıladı. Kum halkının da çoğu Şîî mezhebine mensuptu. Kum'da iken Hüseyin Kiya Çelavi, Simnan, Har ve Firuzkuh hâkiminin bazı yaptıklarını öğrenince ona karşı harekete geçti. İsmail ilk başta Gülhendan Kalesini 909/1504 senesinde fethedip sonra da Firuzkuh Kalesi'ne doğru yürüdü. Hüseyin Kiya, kaleyi ordu ve güvenliklere bıraktı. Kendisi de Osta Kalesine gitti. Şah İsmail ve kaledeki ordu arasında savaş başladı ve sonunda Şah İsmail'in

³⁶⁶ Parsadust, s. 289.

³⁶⁷ Parsadust, s. 290.

³⁶⁸ Kaffârî-i Kaşanî, s. 268.

ordusu kalenin duvarlarını çıkıp kaleyi fethetmeyi başardılar.³⁶⁹ Sonraki hedef Osta kalesiydi. Zira Hüseyin Bey orada saklanmıştı. Onun adamları kaleyi teslim etmemek için çok çaba harcıyorlardı. Ama Şah İsmail kaleye giden suyun yolunu değiştirerek onları su sıkıntısına soktu ve onlar buna dayanamadı ve kale 909/1504 fethedildi.³⁷⁰ Sonrada Hüseyin Kiya'yi öldürerek cesedini yaktı.³⁷¹

Yezd valiliği İsmail tarafından Hüseyin Lillah'a verildi ama o Şaib Ağa'yı kendi yerine seçti. Ahmet Bey, Yezd'in eski valisi Şah İsmail'in Firuzkuh civarında meşgul olmasından faydalanarak Şaib Ağa'yı öldürdü ve Yezd'i tekrar ele geçirdi. Abarku hâkimi Muhammed Kere Yezd'e saldırı yaptı ve Ahmet Bey'i öldürerek Yezd'e hâkim oldu. Şah İsmail 910/1504'te Muhammed Kere'yi bastırmak için Yezd'e yürüdü. Muhammed Bey, Yezd'de bir az çatıştıktan sonra Narin kalesine kaçtı, Şah İsmail kaleyi kuşattı ve Muhammed Kere'yi de Hüseyin Kiya gibi kafeste tuttu. Şah İsmail ona daha acı vermesi için tenine bal sürülmesini emretti ve böylece arıların sokmasından çok acı çekmesini istedi.³⁷² Bu olaylardan sonra Sultan Hüseyin Baykara Horasan ve Maveraünnehir valisi Şah'a tebrik için bir mektupla elçi gönderdi. Şah o mektupta iyi lâkaplar ile anılmamasından ve hediyelerin kendisine lâik olmamasından sinirlenip 910/1505 yılında sahra yolu ile Tebas'e saldırdı.

³⁶⁹ Rumlu, Şah İsmail Tarihi, s.92; Parsadust, s. 291.

³⁷⁰ Torkeman, I, s. 30; Parsadust, s,v291.

³⁷¹ Torkeman, I, s. 30.

³⁷² Kazvînî, s.244; Parsadust, s. 293.

Tebes'te birçok insanı (yaklaşık 7000 kişi) katliam etti. Şah bir hafta boyunca Tebes'te kaldı ve sonra Herat'a saldırı yapmadan Yezd'e döndü.³⁷³

Şah, Yezd'den sonra İsfahan'a gitmeye karar verdi. Şah İsmail gün geçtikçe daha acımasız oluyordu ve kimsenin hatasını affetmiyordu. Şah, babası Şeyh Haydar ile savaşanların öldürülmesi için ferman verdi. Ayrıca Fuman ve Reşt hâkimi Emir Hesam-Eddin'in haraç verirken aksaklıklar yapmasından dolayı, Kızılbaşlar ile 911/1505'de Reşt'e gitti ama Kuyumcu Emir Necm'in³⁷⁴ vasıtalığı ile onları öldürmekten vazgeçti. Yoksa onlar da Tebes halkı gibi öldürüleceklerdi.³⁷⁵ Daha sonra Kürtler, Şah İsmail'in yeni hedefi oldular. Şah, Kürdistan'da Mekri bölgesinin hâkimi Sarom'un topraklarını almak için çok sayıda Kızılbaş'ı Karamanlı Bayram Bey, Halife Hadim Bey, Abdi Şamlı ve Sarı Ali Bey ile bölgeye gönderdi.³⁷⁶ Sarom ilk başta dağlara kaçtı ama sonra Kızılbaşlar ile savaşmak için dağlardan indi ve ağır bir savaştan sonra Kızılbaşlar mağlup olarak Şah'ın yanına döndüler.³⁷⁷

Akkoyunlu Murat, Şah İsmail'e yenildikten sonra Bağdat'a gitti ancak orada kalmayıp Mısır'daki Memluk Sultanı'nın yanına iltica etti. Ancak orada da durmayarak Dulkadir Alâüddevle'nin yanına gitmeyi tercih etti. Dulkadir'lar

³⁷³ Torkeman, I, s. 31.

³⁷⁴ Emir Necm, İsmail'in çocukluk yıllarında Reşt'te kaldığı esnada ona maddi destek sağlamıştır.

³⁷⁵ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 94; Parsadust, s. 295.

³⁷⁶ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s.95; Parsadust, 296.

³⁷⁷ Kaffâri-i Kaşani, s. 270.

Anadolu'nun doğusuna hâkimlerdi. Alâüddeve'nin toprakları Osmanlı ve Mısır Memluk devletinin arasında idi.³⁷⁸

Alâüddeve, Mısır ve Osmanlı topraklarının arasında mahsur kalmasından dolayı her iki devlet ile dostluk irtibatı vardı. Bunun da sebebi iki devlet ile başedecek gücünün olmamasıydı. Alâüddeve Murat'ı yanında almış ve Şah İsmail'e vermeği söz ettiği kızı Benlü Hatun'u Murad Mirza ile evlendirmişti. Şah İsmail'in buna kızıp kızmadığı ve onların işbirliği yapmasından endişe ederek Alâüddeve'ye yürüyüp yürümediği konuları kaynaklarda pek açık değildir. Şah İsmail ilk başta Oğlan Emet Ustaclu'yu elçi olarak gönderdi ama Alâüddeve hiç umursamadan onu hapse attı. Şah İsmail bu olaydan rahatsız olarak 913/1507 yazında Elbistan'a doğru yola çıktı. Şah İsmail doğrudan doğruya Alâüddeve üzerine gitmek istemedi, bu yüzden Osmanlı sınırından Osmanlı topraklarına girdi. Şah İsmail'in izinsiz girişi iki ülke arasında sonradan çatışmalar ortaya çıkmasına neden olacaktı.³⁷⁹ Şah, izinsiz girişinin Osmanlı memurları tarafından Osmanlı Sultanına haber verileceğinden emindi ve bu sorunu barışçıl bir yoldan çözmek için Osmanlı Sultan'ı II. Bayazid'e kibar ve saygılı bir mektup yazarak onun topraklarına girdiğini haber verdi. Ordusunun hiçbir şekilde şehirlerine zarar vermediğini de mektubuna ekledi.³⁸⁰ II. Bayazid, barışçıl kimliğiyle, Şah İsmail'e verdiği cevapta ona iyi lakaplarla hitap

³⁷⁸ Torkeman, I, s. 32; Parsadust, s. 296.

³⁷⁹ Parsadust, s. 297.

³⁸⁰ Parsadust, s. 297.

ederek, sınırlarına gelmesinden haberdar olduğunu açıkladı ve iki tarafın da barış içinde olmalarını diledi.³⁸¹

Şah İsmail Kayseri'den Alâüddeve'nin topraklarına girdi. Safevî-Dulkadirli savaşında, Alâüddeve Bey'in oğlu Sarıkaplan komutanlığındaki Dulkadirli ordusu, Hüseyin Bey Lala komutanlığındaki Safevî ordusu ile karşılaştı.³⁸² Şah İsmail'in ordusu kazandı ve Alâüddeve yeterli ordu toplamaya zaman bulmadığından dolayı Elbistan'daki Turna dağına çekildi.³⁸³ Alâüddeve'nin bu hareketinden dolayı Şah İsmail ona “*Ala Dana*” lakabı verdi.³⁸⁴ Şah İsmail daha sonra o civardaki bölgelere yağma yaparak Diyarbakır'a gitti. Musullu Emir Bey Diyarbakır valisi, ailesi ve oymağındakiler ile birlikte Şah'ın yanına gelip ona pahalı hediyeler takdim ettiler. Şah'da Emir'in bu iyi davranışından dolayı ona Mühürdarlık rütbesi verdi. Şah ardından Harput Kalesi'ni kuşattı, sonra Ahlat ve Bitlis'e gitti. Bitlis Hâkimi Şerefeddin, İsmail'e itaat ederek tekrar Bitlis idaresinin başına getirildi.

Şah İsmail Han Muhammed Ustaclu'yu Diyarbakır Hâkimi tayin etti ve sonra Bitlis, Ahlât ve Erciş vilayetlerini dolaşp Hoy'a döndü.³⁸⁵

Şah İsmail'in uzaklaştığını duyan Alâüddeve Bey, Diyarbakır ve Urfa'da Safevîler'e karşı direnen taraftarlarına yardım için kuvvet göndermişti. Alâüddeve tekrar Diyarbakır'ı ele geçirmek amacı ile oğulları Sarıkaplan ve Erduvana Bey'i bir

³⁸¹ Uzunçarşılı, *Tarih-i Osmanî*, s. 244, 245.

³⁸² Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 116.

³⁸³ Rumlu, a.g.e, s. 115; Parsadust, s.299.

³⁸⁴ Kazvîni, s.248; Rumlu, a.g.e, s. 116.

³⁸⁵ Parsadust, s. 300.

grup ordu ile Hamid Hâkimi Kayetmeş Bey'in yardımına gönderdi. Ustaclu Muhammed Han onları mağlup ederek, Sarıkaplan ve Erduvana'yı öldürdü ve başlarını Şah İsmail'e gönderdi.³⁸⁶ Halk bu gelişmelerin ardından, artık daha fazla mücadele edemeyeceklerini anlayıp Kaytmeş'i öldürerek Kale'yi Muhammed Han'a teslim ettiler.³⁸⁷ Alâüddeve Bey, Muhammed Han'dan intikam almak ve Diyarbakır'ı tekrar elde etmek için diğer oğulları Kör Şahruh ve Ahmet Bey'e yardım için ordu gönderdi. Onlar da Muhammed Han ile savaştılar ama tekrar mağlubiyete uğramaları sonucu ve Muhammed Han, oğullarını da öldürdü. Bu olaylardan sonra Alâüddeve Bey oğullarını kaybettiğinden dolayı artık Kızılbaşlar ve Şah İsmail ile karşı karşıya gelmedi.³⁸⁸

Bağdat Akkoyunluların olduğu son nokta idi. Barikbin Pürnak Akkoyunlu Murat tarafından Bağdat hâkimiydi. Şah İsmail'in Akkoyunlu Hanedanı'na kini sürmekteydi ve bu hanedanın o bölgede hâkimiyetini kaldıramıyordu. Ayrıca Şiflik tutkusundan dolayı iki mukaddes şehri (Kerbela ve Necef) ele geçirmek istiyordu. Bu hedefe ancak Bağdat ve Beyne'l-Nehreyn fethi ile varabilirdi.³⁸⁹

Şah İsmail ilk başta Bağdat'ı savaştan ele geçirmek istedi ve bunun için Yesavül Halil Bey adlı birini elçi olarak, hediyeler ile Pürnak Barik Bey'in yanına gönderdi. Barikbin hediyeler ve elçiyi kabul ederek Şah İsmail'in rızasını celp etmek için Şireçi Ebu İshak adlı birini pahalı ve güzel hediyeler ile Şah İsmail'in ordusuna

³⁸⁶ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 130.

³⁸⁷ Rumlu, a.g.e, s. 116.

³⁸⁸ Torkeman, I, s. 32; Parsadust, s. 300.

³⁸⁹ Parsadust, s. 300.

gönderdi. Şah İsmail, Barik Bey ve Akkoyunlu Murad'ın iyi dostluk ilişkilerini bilerek, Barik Bey'in şahsen Şah'ın ordusuna gelmesini istedi. Barik Bey bu talebin kabulünden tedirgin olup gitmek istemedi. O ordu hazırlamaya başladı ve Bağdat kalesini uzun bir savaş için hazırladı. Şah İsmail bu vaziyeti öğrenince Hüseyin Bey Lillah'i ona saldırmak için görevlendirdi ve kendisi de onun ardından gitti. Hüseyin Bey, Bağdat'a yaklaşınca Barik Bey komutanlarının bir kısmının Şîî olması ve ona isyan etmesinden endişe ederek, yakınları ile önce Halep'e ve sonra da Mısır Memlûk devletine sığındı. Böylece Şah İsmail 914/1508'de hiçbir savaşa girmeden Bağdat'a girdi. Bağdat halkı hiçbir mukavemet göstermemesine rağmen Şah İsmail pek çok insani günahsız yere öldürdü. Pürnak oynağına ait kimseleri öldürttü. Ebu Hanife'nin mezarını tahrip edip yerine tuvalet inşa etti ve orayı kullananlara para verdi.³⁹⁰

Şah İsmail, Muhammed Komone'yi hapisten çıkarttı ve Necef valiliğini ona verdi. Şah, daha sonra Kerbela ve Necef'e gitti, Hz. Ali'nin mezarını ziyaret etti. Şah İsmail Necef ve Kerbela türbelerine ipek halılar, altın kandiller ve pahalı eşyalar hediye etti. Samire, Kerbela ve Necef'i ziyaret ettikten sonra Sâsâni zamanından kalan Kısra Sarayı'na ziyarette bulundu. Şah İsmail Bağdat'ın idaresini Halife Hadim Bey'e verdi ve onu Halifetu'l-Hulefa unvanı ile adlandırdı.³⁹¹

Şah İsmail Bağdat'ı fethettikten sonra Huveyze'ye doğru yola çıktı. Huzistan bölgesindeki halk Farsça konuşuyordu. Seyit Muhammed Müşâşai, Müşâşai

³⁹⁰ Parsadust, s. 301.

³⁹¹ Torkeman, I, s. 34; Parsadust, s. 302.

tarikatını kurmuştu. Onlara göre Hz. Ali Şifilerin birinci imamı ve Allah'ın kendisi idi. Yine onlara göre Allah'ın ruhu Ali'ye geçip Ali'den de onlara intikal etmişti.³⁹²

O esnada Seyit Feyyaz Müşâşai, Huzistan'ın mezhebî lideriydi. Müşâşailer Şîî mezhebindeydiler ama dini farzları yapmaya gerek duymuyorlardı. Şah İsmail'in müritleri Şah'ı Allah olarak kabul ediyorlardı ve bu nedenle başka bir Allah istemiyorlardı.³⁹³

Şah İsmail savaşı ruhundan ve kendi dışında başka bir lider istememesinden dolayı Seyit Feyyaz ile Huzistan'da savaştı.³⁹⁴ Müşâşai tarikatının da müritleri Kızılbaş Sûfileri gibi Allah yolunda ölmeye hazırlardı. Korkmaz bir şekilde savaştılar ama günün sonunda yenildiler ve Seyit Feyyaz öldürüldü.³⁹⁵ Böylece Şah İsmail Huveyze, Dizful ve Şuşter'i kuşatmayı başardı.³⁹⁶ Şah İsmail tüm Huzistan'ı kuşattıktan sonra Şiraz'a gitti.³⁹⁷ Ardından Hemedan yoluyla Tebriz'e dönüp 915/1509 yılında ikinci kere Şirvan'a yürüdü.³⁹⁸ Şirvanşahlar hükümdarı Ferruh Yesar'ın oğlu Şeyh Şah, babasının ölümünden sonra orada hükümet ediyordu. Şah İsmail oraya saldırınca Şeyh Şah, Bikrad Kalesi'ne gidip orda mücadele etmeye çalıştı. Kalenin güçlü olmasından dolayı kuşatması zor oldu ve Şah İsmail oradan Bakü'ye gitti. Sonra Şehberan'a gidip orayı bile kuşattı. Şah İsmail ardından

³⁹² Parsadust, s. 302, 303.

³⁹³ Parsadust, s. 303.

³⁹⁴ Torkeman, I, s. 34; Parsadust, s. 302.

³⁹⁵ Ahmet, Kesrevî, *Tarih-i Pansadsale-i Huzistan*, Hâcu Yayınları, Tahran 1362,H.Ş/1983, s. 43.

³⁹⁶ Torkeman, I, s. 34; Parsadust, s. 303.

³⁹⁷ *Rumlu, Şah İsmail Tarihi, s. 128.*

³⁹⁸ Parsadust, s. 304.

Derbend'e yöneldi ve Babası Şeyh Haydar'ın orda gömülmüş cesedini 22 seneden sonra Erdebil'e götürdü ve onu aile türbesinde gömdü.³⁹⁹

Şirvan'ın idaresi Şah İsmail tarafından Hüseyin Bey Lillah'a verildi. Bu şahıs önceden Emiru'l-Umera lâkâbını taşıyordu ama İsmail onu bu makamdan azlederek, kendi Sofracısı Muhammed Bey Ustaclu'yu bu makama tayin etti.⁴⁰⁰

Safevî genişleme politikasının sürdürülmesi için Şah İsmail Horasan bölgesini elde etmeyi düşünüyordu. Horasan, Şah İsmail açısından önemli bir eyalet olup kültür, edip ve büyük şahsiyetlerin çıkış noktası sayılıyordu. Bunlara ek olarak sekizinci İmam Rıza'nın Mezarı Meşhed şehrinde yer alıyordu. Ancak aynı devirde Horasan Vilâyeti'ni ele geçirmek için başka bir rakip daha vardı.⁴⁰¹ Orta Asya'ya hükmeden Özbek Şeybanîler de Horasan'ı ele geçirme planları yapıyorlardı. Şeybanîler Devleti'nin başında bulunan Şeybek Han (906-916/1500-1510) Timur soyundan gelen Bâbü Mirza'yı mağlup eden, Buhara ve Semerkand şehirlerini ele geçiren bir hükümdar idi.

Şeybek Han, Timur soyundan olup, Horasan bölgesine hükmeden Hüseyin Baykara'nın torunlarıyla mücadeleye koyulmuştu. Hüseyin Baykara da aynı tehlikeyi bertaraf etmek için Şah İsmâîl ile irtibata geçmişti. Ama Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra iki devlet arasındaki ilişki sona ermişti.

Hüseyin Baykara'nın torunları devrinde Timurluları tehdit eden Şeybani tehlikesi devam etmekteydi. O esnada Şeybek Han, Horasan'ın tamamını ele

³⁹⁹ Parsadust, s. 304.

⁴⁰⁰ Parsadust, s. 304.

⁴⁰¹ Parsadust, s. 314.

geçirmeyi planlıyordu ve bu amaçla birtakım faaliyetlerde bulunmuştu. Estarabad, Damgan ve Kirman şehirlerini ele geçirip, devletinin sınırlarını Kirman ve Yezd taraflarına kadar genişletmişti.⁴⁰² Sonraki yıllarda Hüseyin Baykara'nın torunu Bediüzzaman Mirza, Özbeklerin saldırıları karşısında mücadele edememiş ve Şah İsmail'e sığınmıştı.⁴⁰³ Bu iltica sırasında Şah İsmail'den yardım istemesi muhtemeldir. Bu sebepten dolayı, Şah İsmail'in dikkati Horasan üzerine odaklanmış ve Horasan bölgesinin kontrolü meselesini gündeme getirmiştir. Başka bir ifade ile Horasan meselesi, Safevîler ile Şeybânîleri karşı karşıya getiren ve çatışmalarına sebep olan temel nedenlerden birisini oluşturmuştur.⁴⁰⁴ Şeybânîler ve Safevîler'in çatışması için bir diğer sebep de Şeybek Han'ın ecdadı Cengiz Han gibi güç tutkusuydu. Şeybek Han İran'ı ele geçirmeyi planlıyordu. Bunun nedenlerinden birisi Şah İsmail'in Şîî politikasını sürmesi ve Sünnîleri öldürmesi idi. Şeybek Han aşırı derecede Sünnîliğe bağlıydı ve Şah İsmail'i Rafizî görerek onunla mücadele etmeyi kendi dînî görevi olarak görüyordu.⁴⁰⁵

Şeybek Han, İran'ı ele geçirmekte kararlıydı ve bundan dolayı 915/1509'da Kirman'a bir ordu gönderdi. Ordusu, bölgede yağma yapıp Horasan'a döndü. Ardından Şah İsmail ve Şeybek Han arasında elçiler vasıtası ile yazışmalar gerçekleşti. Bu yazışmaların metinleri elde olmamasına rağmen bu iki gücün

⁴⁰² Şükürov, Gıyas, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve I. Şah İsmail Devri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 107.

⁴⁰³ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 131.

⁴⁰⁴ Şükürov, s. 108.

⁴⁰⁵ Parsadust, s. 316.

birbirine meydan okumuş olmaları muhtemeldir.⁴⁰⁶ Şah İsmail'in elçileri İran'a saldırmasından dolayı Şeybek Han'ı pişman etmek için uğraştılar ama Şeybek Han Horasan, Gürgen ve Damgan'a kadar hâkim olmasından dolayı, İsmail'e bir mektup yollayıp onu küçümsedi. Şeybek Han Mekke ziyaretine niyeti olduğunu anlatarak İsmail'e yolları tamiri etmesini ve camilerdeki adına hutbe okutturmasını istediğini söyledi. Şeybek Han, Şah İsmail'i tehdit ederek ona itaat etmesini teklif etti ve aksi takdirde ona saldıracağını beliritti. Şah İsmail, cevabında Nevruz bayramından sonra Meşhed ziyaretine gideceğini söylerken, ister istemez savaş yerini tayin etmiş oldu. Çünkü Horasan bölgesi Şeybek Han'nın hâkimiyeti altındaydı.⁴⁰⁷ Böylece iki ordu hazırlıklara başladı. Şah İsmail savaşa girmek için ordusunu hazırladıktan sonra ilk başta Sultaniye'ye sonra Rey ve ardından da Damgan'a gitti. Damgan Hâkimi, Ahmet Sultan, Şeybek Han'ın damadı idi ve İsmail'in saldırı haberini duyunca Horasan'a giderek Şeybek Han'a haber verdi. Esterabad Hâkimi Hoca Ahmet de Harezm'e kaçtı.

Şeybek Han, Afgan Hezareler ile savaştan yeni döndüğünden, Şah İsmail'le muharebeye hazır değildi ve 916/1510'de Merv'e çekildi. Şah İsmail hiç savaşmadan Damgan ve Gürgen'i kuşattı ve Meşhed'e girdi. Sekizinci İmam Rıza'nın türbesini ziyaret ettikten sonra, Şeybek Han'ın Merv'e gittiğini öğrenince, Sarahs'a doğru yöneldi.⁴⁰⁸ Afşar Dâne Muhammed Bey komutan olarak seçildi ve Safevî öncü birliği ile Merv taraflarına yürüdü. Sonra Şah da esas orduyla Merv'e yöneldi ve

⁴⁰⁶ Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, s. 110.

⁴⁰⁷ Parsadust, s. 317.

⁴⁰⁸ Parsadust, s. 320.

şehri muhasara etti. Safevî ordusu Merv Kalesi'ne bir hafta saldırılarda bulduysa da kaleyi kuşatamadı. Muhasaranın uzaması Safevîler'e faydalı olmayınca,⁴⁰⁹ Şah İsmail askerî hileye başvurmuştu. Şah, Şeybek Han'a bir mektup yazarak şöyle dedi: *“Sen bize Irak ve Azerbaycan'da mülakat edeceğine söz vermiştin ama gelmedin. Ben sana Horasan'a gelmeye söz verdim ve sözümü tutarak buraya geldim ama sen benimle karşılaşmaya çıkmadın. Şimdi Azerbaycan'da bazı olaylardan dolayı oraya dönmem gerekmektedir. Bundan dolayı gidiyoruz.”*⁴¹⁰

Şah İsmail'in hilesi işe yaradı ve Şeybek Han, Şah İsmail'in geri dönme niyetinin, onun korkusu ve zaafından kaynaklandığını zannederek onları takip etmeye karar verdi. Şeybek Han'ın komutanları bunun bir hile olduğunu hatırlatarak, kalede kalmasını söyledilerse de, Şeybek Han onları dinlemedi ve eşi Moğol Hanım'ın etkisinden dolayı, kendisini engelleyen komutanlara kızarak 30 Şaban 916/1 Ekim 1510 'de ordusu ile kaleden çıktı. Musullu Emir onları görünce Şah İsmail'in planı esasında Şeybek han'ın önünden kaçarak onları peşinden koştı ve Şah İsmail'in olduğu yer Mahmudabad'a getirdi. Şeybek Han kendisini çaresiz bir oramda bulunca, askerî düzenlemelerini yapmaya başladı, iki ordu Merv'de Mahmudabad'da savaşa başladılar. Kızılbaşlar her zamanki gibi başarı ile savaştılar ve Şeybek Han'ın ordusundan çoğu asker öldürüldü.

Şeybek Han'ın cesedi bulundu ve Kızılbaşlar onun başını kesip Şah İsmail'in yanına getirdiler.⁴¹¹ Şeybek Han'ın başından Şah İsmail'in talebi üzere şarap kadehi

⁴⁰⁹ Handmir, s. 67.

⁴¹⁰ Torkeman, s. 37.

⁴¹¹ Handmir, s. 71.

yapıldı. Şeybek Han'ın Şif olan veziri Hoca Kemal Mahmut, Merv'in anahtarını Şah İsmail'e teslim etti. Şah İsmail de sonra onu Horasan vezaretine mensup etti.⁴¹²

Merv'in fethedilmesi Şah İsmail'in önemli zaferlerinden biridir.⁴¹³ Bu zaferden sonra Safevî Devleti'nin sınırları Sâsâni döneminin sınırları ile aynı olmaya başladı.⁴¹⁴

Şah İsmail Özbekleri yendikten sonra bir süre daha o bölgede ikamet edip gerekli işleri yaptıktan sonra 917/1511'de İran'ın merkezine doğru yöneldi.⁴¹⁵

Şeybek Han'ın ölümünden sonra Şeybânîleri'den Timur Han Semerkand'da, Übeydullah Han Buhara'da ve Kuşun Han ise Türkistan'da hüküm sürmeye başlamışlardır. Übeydullah Han, sürekli olarak Safevî sınırlarını taciz edip çok sayıda yağma etkinliklerde bulunuyordu.

Sonraki yıllarda Şeybânîlerinden geri kalan üç şehzade kuvvetlerini birleştirme ve Şah İsmail üzerine yürümeyi planladılar. Ancak bunların arasında ittifak oluşmadı. Übeydullah Han ve Timur Sultan'ın elçileri, Şah İsmail'e gelip, hediyeler sundu ve Şah İsmail'e itaatkâr olmaları gerektiğini söylediler.⁴¹⁶ Bunun üzerine Şah İsmail'le Özbek hanları arasında bir anlaşma yapılmış ve Amu Derya Nehri her iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹² Parsadust, s. 323.

⁴¹³ Parsadust, s. 325.

⁴¹⁴ Parsadust, s. 324.

⁴¹⁵ Parsadust, s. 328.

⁴¹⁶ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 153.

⁴¹⁷ Parsadust, s. 324.

Bu olaylardan bir müddet sonra Übeydullah Han, Şah İsmail'in İran merkezide olmasından faydalanarak Zehireddin Babür ile savaşmıştır. Babür Şahları Safevî'ler ile iyi bir dostluk ilişki içerisindeydiler ve Hindistan'da hüküm sürüyorlardı. Şah İsmail Mâverâünnehr'in durumunu karışık görünce, vekili olan Emir Necm Sanı'yı kendi ordusunun komutanlığına tayin ederek ordusu ile birlikte Horasan'a gönderdi.⁴¹⁸ Emir Necm, Belh'de kaldığı süre içerisinde, Babür'e mesaj göndererek onun da desteğini istedi. Babür'de, hem İsmail'le olan dostluğunu daha da güçlendirmek hem de hiç hoşlanmadığı Özbekleri bölgeden çıkarmak için Emir Necm'in teklifini kabul ederek ordusu ile Belh'e geldi. Emir Necm onu sıcak bir şekilde karşıladı. Emir Necm ilk başta Hazar kalesini kuşattı, sonra da Karşı Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Karşı Kalesi'nde birçok insan öldürüldü ve belki Cengiz ve Timur'un İran halkına yaptıkları katliamlara öfkeli bir intikam olmuştur.⁴¹⁹ Emir Necm Karşı kalesini fethettikten sonra Buhara ve Semerkand'ı ele geçirmek amacı ile Buhara'ya doğru yöneldi. Necm Buhara'nın yakınlarında Semerkand hâkimi, Timur Sultan Şeybek Han'ın oğlu ve Özbek Emir Ebu Seyit Sultan'ın Kızılbaşlara saldırı yapmak için Samarkand'ı terk ettiklerini duydu.

Emir Necm, Karamanlı Bayram Bey'i onu bastırmak için gönderdi. Timur Sultan onun karşısından dayanamadığını görünce Kucdevan kalesinde sığındı. Emir Necm bu kaleyi muhasara etti. Kızılbaşlar Emir Necm'in İranlı olmasından ve onlara hüküm vermesinden hoşlanmıyorlardı ve kaleye saldırmak için çok çaba harcamadılar. Ayrıca kaledekiler Karşı Kalesi'nin akibetini göz önünde bulundurarak teslim olmayı hiç düşünmüyorlardı çünkü kesinlikle o kaledekiler gibi

⁴¹⁸ Tokeman, *Kitap I*, s. 40.

⁴¹⁹ Parsadust, s. 332, 333.

ölümden başka hiç bir şey onları beklemiyordu. Kış yaklaşınca Kızılbaşların erzak azlığına uğramaları kaçınılmazdı. Şeybek Han'ın eski veziri Hoca Mahmut Sağreci, Özbeklerin ahvaline aşına olarak Emir Necm'e muhasaradan vazgeçmesini tavsiye etti ve onların Karşı'ya geri dönmelerini önerdi. Zehireddin Babür'de Özbekler ile savaş deneyimlerinden dolayı Hoca Mahmut'un tavsiyesini onayladı. Emir Necm kaleyi kuşatmaya karalıydı. Onun fermanı ile Kızılbaşlar ertesi gün birlikte kaleye saldırdılar. Diğer taraftan Ubeydullah Han ve Cani Bey Sultan, Timur Sultan'ın yardımına yetişip üç güç bir araya geldi. Kızılbaşlar ve Özbekler, 3 Ramazan 918/12 Kasım 1512'de karşılaştılar. Kızılbaş emirleri hiç savaşmadan muharebe meydanını terk ettiler. Onların savaşa katılmama sebepleri, Emir Necm ile düşmanlıklarından kaynaklanıyordu.⁴²⁰ Zehireddin Babür, Kızılbaş komutanlarının kaçtığına şahit olunca, ordusu ile birlikte savaş meydanını terk edip Şadman Kalesi'ne döndü. Bunlara rağmen Emir Necm cesaretli bir tavır ile savaşa devam etti ama bu cesaret iyi bir sonuç getiremedi. Bayram Bey, Emir Necm ve birçok Kızılbaş öldürüldü ve savaşta yenildiler.

Özbeklere karşı alınan bu mağlubiyet, Şah İsmail'in Lahican'dan çıkmasından sonraki ilk yenilgisi idi. Bu yenilgiye sebep, Kızılbaş emirlerin savaş meydanını terk etmeleriydi. Yoksa belki her zamanki gibi bu savaşta da zafer bayrağını kaldırabilirdiler. Özbekler bu zaferi kazandıktan sonra tekrar Mâverâünnehir'i ele geçirdiler.⁴²¹

⁴²⁰ Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, s. 133.

⁴²¹ Parsadust, s. 334, 335.

Ubeydullah Han ve Timur Sultan, Tus ve Meşhed'i almayı başardılar. Onlar Merv'den Esfarayin'e kadar olan bölgeyi ele geçirdiler. Herat'ı da aldıktan sonra kendi isimlerine sikke çıkarıp hutbe okuttular.⁴²²

Şah İsmail, Emir Necm'in yenildiğini duyunca, 919/1513'de ordu toplayarak Horasan'a doğru yola çıktı. Meşhed'de ikamet eden Ubeydullah Han ve Herat'ta yer alan Timur Sultan Şah İsmail'in geldiğinden haberdar oldular ve şehirlerini terk ettiler. Şah İsmail'de hiç bir savaş olmadan Meşhed ve Herat'ı ele geçirdi. Sonra Herat'a gidip oradaki halkın büyük bir kısmını, daha önce Kızılbaşları öldürmüş olmalarından dolayı, katlederek tekrar ele geçirdi. Böylece Mâverâünnehir tekrar Safevî sınırlarına dâhil oldu.⁴²³ Böylece Şah İsmail'in devletine bağlı olan eyaletler ve vilayetler şöyle oldu: Şirvan, Erran, Doğu Ermenistan, Erzincan, Azerbaycan, Diyarbakır, Kürdistan, Kirmanşah, Hemedan, Loristan, Arap ve Acem Irak, Huzistan, Fars, Kirman, Sistan, Gilan, Mazenderan, Gürgen, Horasan, Herat, Belh ve Merv.⁴²⁴

D. ŞAH İSMAİL'İN SON YILLARI VE ÖLÜMÜ

Şah İsmail Çaldıran Savaşı'ndan önce zamanının çoğunu savaşla geçirmişti. Çaldıran'da yenildikten sonra savaştan uzak durmaya çalışırken ülke ile ilgili işlere pek önem vermemeye başladı.⁴²⁵ Şah devlet işlerini daha çok emirlerine havale

⁴²² Parsadust, s. 336.

⁴²³ Rumlu, *Ahsenü't Tevarih*, s. 138, 139.

⁴²⁴ Parsadust, s,324.

⁴²⁵ Handmir, s.120.

ederek⁴²⁶ daha ziyade avlamak ve içki içmekle meşguldü.⁴²⁷ Şah İsmail'in çok şarap içmesi onu memleketinin işlerini düşünmekten ziyade daha çok bayanlar ve genç erkekler ile olmaya sevk etti. Venedikli tacirlerin ifadesine göre Şah İsmail Tebriz'de iken 2 kere pedofiliye (oğlancılık)'a uğradı.⁴²⁸

Şah İsmail hayatının son on yılında yani 920-930/1514-1524 yılları arası şahsen hiçbir savaşa girmemiş ve bu dönemde Safevîler Belh ve Semerkand bölgelerini kaybedip bu bölgeler Babürlü'lerin eline geçmiştir. Ayrıca Herat da Özbekler tarafından ele alınıp Safevîler bu bölgeyi onlara teslim ettiler.⁴²⁹

930/1523-24 kışını Şah İsmail, Nahcivan'da geçirdi. İlkbaharın başlarında Şirvan'a yürüdü. Kür Nehri'nin kıyılarında Şeyh Şah II. İbrahim'in ölüm haberini alınca, onun oğlu Sultan Halil'i Şirvan valisi olarak tayin edip Şeki'ye yöneldi.⁴³⁰ Şah İsmail'in Şeki seferi dinlenme amaçlı olup, aynı bölgede ilkbaharın gelişini seyir maksadı güdüyordu. Şah İsmail'i burada Şeki hâkimi Hasan Bey ve Şeki'nin ileri gelenleri ile karşılaşmış ve ona "*Hoş Geldin*" demişlerdir.⁴³¹ Şah İsmail birkaç gün Şeki'de kalıp Şah dağında avlanmış sonra Erdebil yolu ile Tebriz'e geri döndü. Şah İsmail Şeki'de rahatsızlandı ama Erdebil'e dönünce daha iyi oldu. Şah Erdebil'de

⁴²⁶ Gündüz, "Şah İsmail", s. 255.

⁴²⁷ Handmir, s. 120.

⁴²⁸ Parsadust, s. 769.

⁴²⁹ Savory, *Studied On The History of Safawid Iran*, s. 93.

⁴³⁰ Ghulam, Sarwar, *History of Shah İsmail*, Muslim University Press, Aligarh 1939, s. 94.

⁴³¹ Oktay, *Efendiyev, Azerbaycan Safevîler Devleti, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1993*, s. 55.

iken Tahmasb'ın yanına gelmesini istedi.⁴³² Sonra Tebriz'e gelmek üzere iken ateşi çıktı.⁴³³

Safevî tarikatını devletleştiren, parçalanmış bir İran'ı Sâsâni dönemi boyutlarına getiren ve Şiî mezhebini resmileştiren Şah İsmail, 19 Recep 930/23 Mayıs 1524 Pazartesi sabahı hayatını kaybetti.⁴³⁴ Naaşı, Sûfiler tavassutu ile Erdebil'e götürülüp, ecdadının mezarları yanında gömüldü.⁴³⁵ Şah İsmail öldüğünde 38 yaşında idi ve 24 sene Safevî devletinin başında saltanat sürmüştü.⁴³⁶

Şah İsmail'in ölümünden sonra en büyük oğlu Tahmasb 10 Mayıs 1524'te yerine geçti.⁴³⁷ Tahmasb o zaman 10 yaşında idi.⁴³⁸ I. Tahmasb, üç yaşından dokuz yaşına kadar Herât'ta valilik yapmış ama bu durum ancak lâlâsı Emir Han'ın himayesinde gerçekleşmiştir. Şah İsmail gibi kudretli bir şahın ölümü sonrasında on yaşında çocuğun idareye geçmesi, Kızılbaşların üst makamları arasında birliğin sarsılmasına sebep oldu. Kavga ve çatışma ortamı oluşmasından dolayı devlet iyice zayıfladı. Aslında devlet işlerini I. Tahmasb'ın lâlâsı olup Rumlu oymağına mensup Div Sultan idare ediyordu.⁴³⁹ Böylece Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in devri sona erip, Safevîlerde yeni bir devir başlamış oluyordu.

⁴³² Penahisemnani, s. 269.

⁴³³ Sarwar, s. 94.

⁴³⁴ Sarwar, s. 94.

⁴³⁵ Penahisemnani, s. 269.

⁴³⁶ Sarwar, s. 94.

⁴³⁷ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 229.

⁴³⁸ Savory, *İran Asr-ı Safevî*, s. 49.

⁴³⁹ Efendiyev, s. 59.

II. BÖLÜM

ŞAH İSMAİL'İN OSMANLI İLE İLİŞKİLERİ

A. ŞAH İSMAİL'İN II. BAYEZİD İLE İLİŞKİLERİ

1. II. Bayezid'in Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Tepkisi

Akkoyunlu Türk Devleti'nin, bir Türk hanedanı olan Safevî Şah İsmail tarafından 1502'de yıkılmasına şahit olmuştuk. Şah İsmail, Akkoyunluları başkentleri Tebriz'den kovarak ve Tebriz'i başkent seçerek İran'da Safevî Devleti'ni kurmuştur. Şah İsmail, fütühatına güvenerek, yeni oluşturduğu bu hakimiyet alanı için daha çok toprak elde etmek istiyordu. Bu bağlamda, Diyarbakır-Taşkent arasında uzanan geniş topraklara hakim olma amacındaydı.⁴⁴⁰ Safevî Devleti ile Osmanlılar arasındaki münasebetleri resmî olarak gerçekleşen ilk ilişkilerin Şah İsmail'in Erzincan seferi esnasında olduğu görülür.⁴⁴¹ Erzincan'da olduğu günlerde daha önce belirttiğimiz gibi çeşitli Türk oymaklarından asker toplayan İsmail, II. Bayezid'e iltimas mektubu yazmış ve Ustaclu kabilesinden geri kalan yaşlı ve zayıfların korunması için istekte bulunmuştu.⁴⁴² II. Bayezid'in bu isteği nasıl karşıladığı konusunda pek açık bir bilgi yoktur. Kanaatimizce II. Bayezid'in,

⁴⁴⁰ "II. Beyazıt Dönemi", *Türk ve Dünya Tarihi*, www.turkvedunyatarihi.com, 18.02.2011.

⁴⁴¹ Abdülhüseyin, Nevai, *Şah İsmail Safevî Mecmua-i Esnat ve Mukâtebât-i Tarihi*, İntişarat-i Bünyâd-ı Ferheng, Tahran 1347 H.Ş/1968, s. 21.

⁴⁴² Nevai, s. 22-24

İsmail'in faaliyetlerinden rahatsız olması ve ona bağlı taraftarların bertaraf edilmesini düşünmüş olması bir gerçek olabilir.⁴⁴³

Bu durumda Akkoyunlu Elvend Mirza, II. Bayezit'e yazdığı mektupta onun himayesini talp etmiştir.⁴⁴⁴ II. Bayezit de Safevîler hakkındaki endişelerinden dolayı Elvend'i kullanarak onlara karşı çıkmak fikrini uygulamıştır. II. Bayezit'in Elvend'e yazdığı mektupta Kızılbaşlar'ın faâliyete geçmesiyle birlikte bölgede ışığın azaldığını ve zulmetin arttığını beyan etmiş, beyanına göre hiçbir engel güneş ışığının önünü kesemeyecektir. Şah İsmail taraftarlarını "İsyancı Kızılbaş tâifesi" olarak adlandıran Osmanlı Padişahı, Akkoyunlu şehzadelerinin güçlerini birleştirmek yolu ile bu topluluğu ortadan kaldırabileceklerine işâret etmiş ve kendisinin de bu işlere yakın ilgi göstereceğini açıklamıştır.⁴⁴⁵

Sonraki yıllarda II. Bayezid, Safevîler'in faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Osmanlı padişahı, Osmanlı'nın Safevî Devleti sınırında bulunan bölgelerin hâkimlerine mektuplar yazmış ve Safevîlerle ilgili her türlü harekettten haberdar olmasını istemiştir. Bu mektuplardan birisi, Diyarbakır hâkimi Hacı Rüstem Bey'e yazılmış olan mektuptur. II. Bayezid, yazdığı mektûpta, Akkoyunlularla Safevîler arasında yaşanan taht mücadelesini anlattıktan sonra, gerçek durumdan haberdar olamadığı ve bu sebeple, söz konusu durum hakkında güvenilir bilgi eksikliği yaşandığını belirtmiştir. II. Bayezit, Hacı Rüstem Bey'den kendisine konuya ilişkin bilgi sağlaması isteğinde bulunmuştur. II. Bayezid'in mektubunu cevaplayan Hacı

⁴⁴³ Nevai, s. 21-23.

⁴⁴⁴ Nevai, s. 21-24.

⁴⁴⁵ Nevai, s. 25-28.

Rüstem Bey, Şah İsmail'in, Akkoyunlu Padişahları Elvend ve Murad'a galip geldiğini ayrıca Mısır sultanı ile ittifak yaparak, yakında Diyarbakır ve Maraş üzerine bir sefer planladığını da yazmıştır.⁴⁴⁶

Safevîler başlangıçta Tebriz ve civarının çoğunlukla Sünnî olmasından dolayı bu bölgenin ahalisine çok güvenemiyordu. Şah İsmail reformları zorla uygulamasına rağmen, yakınları tarafından bu konuyu dikkate alması hususunda onu uyarıyorlardı. Durumun böyle olmasından dolayı, Sâfevî Devleti'nin güçlü bir devlet olması için çok sayıda askerin olması önem taşımaktaydı. Şah İsmail güvenilir asker gücünü aynı zamanda müritleri olan Anadolu Türkmenler arasından sağlamak mecburiyetindeydi. Bu sebepten dolayı 908/1502-3'te Şah İsmail, II. Bayezid'e bir mektup gönderdi ve ondan kendisine bağlı olan Sûfilerin Erdebil'e gitmeleri konusunda onun iznini istedi. Şah İsmail'in bu isteği II. Bayezid tarafından kabul edilmemiştir.⁴⁴⁷

Ciddi engellemelere rağmen Osmanlı Devleti, yeni kurulmuş Safevî Devleti ile ilişkilerini sürdürmek zorundaydı. II. Bayezid 908/1502-3'te altı dış ülke temsilcisini aynı günde kabul etti. Bu davranış Safevî Devletini tanımak anlamına geliyordu, bununla birlikte Safevî-Osmanlı ilişkileri resmî hale girmiştir.⁴⁴⁸

II. Bayezid'in Safevî'lerin elçisini kabul etmesinin ardında daha ılımlı bir politika takip etmeyi düşünmüştür. Kayıtlara göre ilk Osmanlı elçisi 911/1505

⁴⁴⁶ Nevai, s. 32, 33.

⁴⁴⁷ Sümer, s. 25.

⁴⁴⁸ Bilâl, Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. II/6, 2009, s. 127, <http://www.sosyalarastirmalar.com>, 24.07.2011.

yılında Safevî sarayına gitmiştir. Oraya giden elçi, yeni bölgelerin fethinden dolayı Şah İsmail’i tebrik ederek ona pahalı hediyelerle götürmüş, bunların yanı sıra iki mektup sunmuştur.⁴⁴⁹ Mektupların birisinde onu “Şah” yerine “Emir” diye hitap ederek Akkoyunlu Murat’a karşı zaferini tebrik etmiş, diğer mektupta ise II. Bayezid Şah İsmail’e öğütte bulunmuştur.⁴⁵⁰ Bunlara ek olarak II. Bayezid Şah İsmail’den daha dikkatli olmasını istedi. *“Katliam olayları ve halk üstünde önemli rolü olan âlim ve bilim adamlarının mezarlarını harap etmek, hükümdarların adlarını tarihte kötüye çıkarır. Bir tarikatı yaymak amacı ile o tarikatı bir siyasi propaganda vesilesi haline getirmek İslam ümmeti arasında ayırıcılığa sebep olur, bunun yanı sıra İslam dininin maddi ve manevi kuvvetini azaltır. Bundan dolayı düşmanlar bu durumdan faydalanıp güçlenirler. İran coğrafyasına hâkim olabilmek için kılıç yolunu tutup sert politika takip etmek, Doğuda ve Batıda bulunan pek çok devletin Safevîler’e karşı kafa tutmaları ve siyaset sahasında olumsuz olaylara sebep olur. Yukarıda beyan edilen fikir ve telkinlerin dikkate alınması durumunda Osmanlı-Safevî dostluk ilişkileri tesis edilecektir.”*⁴⁵¹

Böylece ılımlı, ancak samimi olmayan Osmanlı-Safevî ilişkileri başlamıştır. Bu esnada Osmanlı Devleti’nin tedbirlerine rağmen Safevî ülkesine göçler devam etmekte idi. Bu adamların gitmesi ve vergi vermemeleri Osmanlı Devleti’ni sıkıntıya sokmuştur. Bunu önlemek için bir müddet sonra II. Bayezid’in koyduğu

⁴⁴⁹ Şükürov, s. 118.

⁴⁵⁰ Dedeyev, “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, s. 127

⁴⁵¹ Şükürov, s. 118-119.

yasaklar⁴⁵² sonucu Anadolu'dan Azerbaycan'a gidenlerin sayısı kısmen azalmıştı. Şah İsmail bu durumdan dolayı II. Bayezid'e bir mektup gönderip bu yasağın kaldırılmasını rica etmiş ancak II. Bayezid bunun bu şartlarda mümkün olmadığını, devletin çok zorluk yaşadığını ve zaten geri dönenleri için bu yasağı uygulanmayacağını söylemişti.⁴⁵³

Osmanlılar ile Safevîler arasında başka bir ilişki de Dulkadiroğulları meselesinde yaşanmıştır. Tezimizin birinci bölümünde belirttiğimiz gibi Şah İsmail, Dulkadiroğullarına bir sefer düzenlemiş ve bu sefer esnasında Şah İsmail ile II. Bayezid arasında yazışmalar gerçekleşmişti. Gelişmelere baktığımızda bu seferde Şah İsmail Osmanlı topraklarını kullanarak kendi amacına varmak istediğini ve II. Bayezid'in savaşçı bir ruha sahip olmaması nedeni ile hiçbir mücadele ve savaşın meydana gelmediğini görürüz. İsmail'in bu seferi yapmak için gerçek niyeti belli değildi. Onun Osmanlı topraklarında ilerlemek amacı tartışılır ama belli bir sonuç yoktu.⁴⁵⁴ Safevîlerin bu seferden elde ettikleri sonuç Diyarbakır'a hâkim olmalarıydı.⁴⁵⁵

2. Şah İsmail'in Anadolu'da Yaptığı Propagandalar

Şah İsmail'in, Şeybanî'ye karşı kazandığı zaferin ardından daha da güçlendiği ve dış politikasında değişiklikler yaptığı görülmektedir. Cihan hâkimiyeti konusunda Safevîlerin önünde tek engel, Osmanlı Devleti idi. Bu sebepten, Osmanlı

⁴⁵² II. Bayezid, Türk Safevî taraftarları'nın İran'a gitmelerini yasaklamıştır. Velâyetî, s.101.

⁴⁵³ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 128.

⁴⁵⁴ *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan) Ez Mecmua-i Tarih-i Kambrig*, Yakup Ajand (trc.), Tahran Cami Yayınları, Tahran 1388 HŞ/ 2009, s. 37.

⁴⁵⁵ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 128.

Devleti'ne karşı baskılarını propaganda yoluyla artırmıştı. Şah İsmail'in başarılarından dolayı Anadolu'da yaşayan birçok insan o taraflara göç ediyordu.⁴⁵⁶ Şah İsmail'in yanına gidenler itibar kazanıp yükseliyorlardı. Ahmet Uğur'a göre, ömürlerinde tımar yemeyen, diyarlarında kendine kimse âdem demeyen işsizler tümen beyi olup haddinden fazla itibar bulmuşlardı. Bu durumu öğrenenler işini gücünü bırakıp, yerini yurdunu terk ederek gittiler.⁴⁵⁷ Bunun sebeplerine baktığımızda Safevî ve Osmanlı Şîî halkının azınlıkta olması, Sünnî memur ve hâkimlerin onlara karşı kötü davrandığı, Safevîlerin Anadolu'daki taraftarlarına özel ilgi göstermeleri ve Şah İsmail'in müritlerine hediye ve bağış dağıtması dedikoduları bu göçlerde etkili olmuştur.⁴⁵⁸ Bunların yanı sıra halk arasında "Şah İsmail yakında Osmanlı ülkesine sefer düzenleyerek orayı da ele geçirecek" dedikoduları başlamıştı.⁴⁵⁹

Şah İsmail yüzyıllardan beri Anadolu'da yaşayan Kızılbaşlara "Halife" denilen propagandacılar gönderiyordu ve onları kendi birliğine davet ediyordu. Şah İsmail'in halifelerinden Nur Halife, Orta Anadolu'da müritleri vasıtasıyla faaliyet gösteriyordu. Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum'daki Alevileri Şah adına birliğe davet ediyordu.⁴⁶⁰ Kanaatimizce bu dönemde Anadolu'da Şah İsmail taraftarları o

⁴⁵⁶ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 129.

⁴⁵⁷ Ahmet, Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, s. 15.

⁴⁵⁸ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 363.

⁴⁵⁹ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 129.

⁴⁶⁰ Yaşar, Yücel, Ali, Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanûnî*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 115.

derecede artmıştı ki, Şehzadeler saltanat mücadelesinde onların himayesini almak için bazen kendilerini Safevîliğe meyilli göstermeye mecbur kalmışlardır.⁴⁶¹

Osmanlı Sultanı bu kadar insanın göç etmesinden dolayı ve düşmanın ordu gücünün artması endişesinden dolayı ilk defa 907-8/1502'de Kızılbaşların takibini istedi.⁴⁶² Safevî taraftarı olan kimsenin yüzüne bir nişan konularak, batı tarafında, Yunanistan'ın güneyi Modoni ve Koruni'ye sürgüne gönderiyorlardı. Doğu sınırlarında Kızılbaşların giriş çıkışlarını engellediler. Bu önlemler pek fayda sağlamıyordu çünkü oymak halkının kontrolsüz mezhebi ve siyasi görüşlerini etkilemek mümkün değildi. Bu durum, Şah İsmail'i mektup yazmaya mecbur etti ve II. Bayezid'den bu yasakların kaldırılmasını istedi. Fakat bahsettiğimiz gibi Osmanlı Sultanı bu yasağın kaldırılmasını kabul etmedi.⁴⁶³ Diğer taraftan Avrupa ülkeleri de Osmanlı Devleti'ne karşı, Safevîler ile ilişkiler kurmaya başlamışlardı. Şah İsmail de onlara karşılık vermek için 1508'de bir elçilik heyetini Venedik'e göndermişti ama Venedik Hükümeti Osmanlı Devleti'nden çekindikleri için bu davranışa soğuk yaklaşmış veyahut iki büyük devletin de uzun sürede çarpışarak yıpranacaklarını düşünmüştür.⁴⁶⁴ II. Bayezid hayatı boyunca Şah İsmail'in Venedikliler üzerinde ve hatta kendi sarayı üzerinde manevi nüfuzunu hissettiği için elinden geldiğince, siyasi memnunsuzluğunu gizli tuttu.⁴⁶⁵ II. Bayezid'in hasta ve yaşlı olması⁴⁶⁶ ayrıca bazı

⁴⁶¹ Örenğin Şehzade Ahmet'in oğlu Murat Şah İsmail elinden taç giyor. Yücel, Sevim, s.116.

⁴⁶² *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan)*, s. 37.

⁴⁶³ *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan)*, s. 37.

⁴⁶⁴ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 129.

⁴⁶⁵ Rahimzade, Safevî, s. 302.

⁴⁶⁶ *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan)*, s. 37.

devlet adamlarının ilgisizliği ve bazılarının da Aleviliği benimsemeleri,⁴⁶⁷ diğer taraftan Şah İsmail'in Anadolu'daki bir takım faaliyetlerinin başarılı olması, II. Bayezid'i aciz duruma düşürmüştür. Neticede Şah İsmail'in faaliyetleri II. Bayezid'in önlemelerine rağmen başarı sağlamıştır.⁴⁶⁸ Şah İsmail'in faaliyetlerinin Anadolu'da başarıya ulaşmasının çeşitli sebepleri vardı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geçen süreç içerisinde devletin kurumsallaşmasının bir neticesi olarak konargöçer zümrelerin yerleşik hayata geçirilmek istenmesi ve vergi vermeleri için tahdidat yapılması.
- Şah İsmail'in propagandalarının başarıya ulaşmasında mehdi anlayışı, karizmatik kişiliği, tarikat ve askeri kimliklerinin olması; biri toplumsal diğerini inançla ilgili olan etkenler, şiirlerinde başarılı bir şekilde kullanılmıştı. Örneğin: “*Allah Allah deyin gaziler Şah menem/ Karşu gelün secde kılun gaziler din-i şan menem*”⁴⁶⁹ Beyitten anlaşıldığı üzere, Şah İsmail, Türkmenlere ve gazilere dini bir anlayış tarzı ve motifle yaklaşmakta, onları mevcut yönetime karşı teşvik etmekte ve onları kendisine itaat etmeleri gerektiğini vurgulamaktaydı. Ayrıca yine bu beyitte, mehdi anlayışına dayanarak, Allah'ın mehdi kimliğinin, kendi bedenine geçtiğini göstermek istemektedir.

⁴⁶⁷ Yücel, Sevim, s. 117.

⁴⁶⁸ Osman, G. Özgüdenli, ”Otoman-Persian Relation”, *Encyclopedia Iranica*, www.iranica.com, 24.07.2011; *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan)*, s. 37.

⁴⁶⁹ Faruk, Gündüz, “Osmanlı-Safevî Münasebetlerine Umumî Bir Bakış”, *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>, 24.07.2011.

- En önemlisi de kendisine bağlanan beylere hem serbest bir hayat, hem önemli bir askeri-siyasi rol, hem de tarikat çerçevesi içerisinde dini bir heyecan vaat ederek, onları kendi etrafına çekmeyi başarmıştır.
- Yörükler kendi ekonomik faaliyetlerini ve hayat sahalarını kısıtlan, aşiret hukukuna veadetlerine önem vermeyen Osmanlı rejimini bir baskı rejimi olarak görüyordu. Genel olarak Osmanlı Devleti'nin Türkmenleri yerleşik hayata geçirme isteği, uyguladığı vergi politikası onları bilinen bir güzergâhta tutma isteği, sayılarını kontrol altında tutma çabası, Şah İsmail'in Hatayi mahlasıyla yazdığı şiirler, propagandistlerin saf köylüleri kandırmak için kullandığı Mehdicilik anlayışı, Osmanlı baskısından bunalan hayvanlarını özgürce olatmaya alışkın göçebeler için cennet vaatleri, artık Anadolu'yu patlamaya hazır bir bomba haline getirmiştir.

İşte bu bomba, bir isyanla patlayacak ve Osmanlı Devleti'ni çok zor duruma sokacaktır. Bu bombanın adı Şahkulu isyanı idi.⁴⁷⁰

3. Şahkulu ve Nur Ali Halife İsyancıları

Osmanlı-Safevî münasebetlerinin önemli olaylarından biri Şahkulu isyanıdır. İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden olan Anadolu Alevilerinden Şahkulu (Hasan Halife oğlu), Şah unvanı ile Antalya⁴⁷¹ ve Isparta çevresinden (Hamid ve Tekeli-ili) ⁴⁷²başlayarak Anadolu'da faaliyette bulunmuş, bu faaliyetlerini yandaşları vasıtasıyla Rumeli'ye de aktarmıştı. Özellikle 1509 yılından itibaren Güney

⁴⁷⁰ Faruk, Gündüz, a.g.m, <http://www.ottomanakademi.com>, 24.07.2011.

⁴⁷¹ Yücel, Sevim, s.117.

⁴⁷² Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 129.

Anadolu'da Antalya sancağında Şahkulu'nun faaliyetleri daha da artmıştır. Diğer taraftan Şah İsmail, sancaklardaki bazı şehzadelerin düzenledikleri toplantılara adamlarını göndermekle beraber, şehzadelerle mektup yazmaya bile başlamıştır.

Şahkulu, Korkuteli'nin Yanlı Köyü'ndendir.⁴⁷³ Babasının etkisiyle Kızılbaş kültürüne çocukluktan beri aşina olmuştu. Aktif, cesur ve zeki olduğundan kısa süre içinde Şah İsmail'in Anadolu'da faaliyet gösteren adamlarının en seçkinlerinden biri haline girmiştir. Şahkulu Elmalı'da zühd ve takva sahibi olarak görünüp, bir mağarada ikamet etmeye başlamış ve Şeyh ünvanını almıştır. Şehzade Korkut onu ziyaret etmiştir. Bunun sebebi onun tahta çıkma düşüncesi ve muhtemelen Şahkulu'nun desteğini almak olabilirdi. II. Bayezid her sene onun tekkesine altı-yedi bin akçe sadaka gönderiyordu.⁴⁷⁴ Şahkulu'nun ünü gün gittikçe artıyor, Şahkulu ise gizli amacını açıklamak için uygun bir ortam arıyordu.

Sultan Bayezid'in devlet işlerini vezirlerine bırakması ve fiilen görevinden ayrılması dolayısıyla oğullarının tahta geçme çekişmeleri, Şahkulu'nun cesaretini arttırdı. Fakat Antalya Sancak Beyi Şehzade Korkut, onun esas amacını tespit edip ona karşı Subaşı Hasan Ağa kumandasında bir kuvvet sevk ederek topluluğunu dağıtmış ise de Şah kulu, kaçmayı başarmış, fakat yakalanan yandaşlarından amacı iyice anlaşılıyordu. Şah kulu daha sonra 500 adamıyla isyana başlayıp ele geçirdiği kadı ve naipleri öldürmüş, Manisa'ya gitmiş olan Şehzade Korkut'un adamlarını soymuştu, kendisine karşı gönderilen kuvvetler arasındaki sipahilerin kendi saflarına

⁴⁷³ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 129.

⁴⁷⁴ Dedeyev, a.g.m., s. 129-30; Yücel, Sevim, s. 115.

geçmeleri üzerine, devlet kuvvetleri de bozulmuş, bunun üzerine Şahkulu Antalya'ya yürüyüp şehri kuşatmıştır.

Osmanlı Devletinin yöresel bir isyan kanısıyla önem vermediği bu olay, daha da büyümüş, dolayısıyla cesareti artan Şahkulu, Burdur, Keçiborlu, İstanos, Isparta, Gölhisar, Sandıklı ve yörelerinin geniş çapta yağma ve kıyıma tabi tutmuştur. Onlara gönderilen Anadolu valisi Ahmet Paşa (Karagöz),Kütahya önlerinden yenilgiye uğrayıp 1511 Nisan 'da hayatını kaybetmiştir.⁴⁷⁵ Daha sonra Şahkulu, Bursa'ya yürüyerek kendisine karşı harekete geçen Subaşı Hasan Ağa'yı da bozguna uğratıp öldürünce Bursa'da korku artmıştır. Bundan dolayı Şehzade Kokut, Manisa Kalesi'ne çekilmek zorunda kalmıştır. Bu olayların akabinde Bursa Kadısının , “iki gün içinde kuvvet gelmediği takdirde durumun çok vahim olacağını”⁴⁷⁶ İstanbul'a belirtmesi üzerine, Vezir-i Azam Ali Paşa bu isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir.⁴⁷⁷ Ali Paşa'nın yeniçeri kuvvetleriyle karşı karşıya kalan Şahkulu, çekilmek zorunda kaldı. Fakat bir süre sonra Sivas yakınlarındaki Çubuk Çayı (Gökçay) yöresinde yapılan çarpışmada (Temmuz 1511) Ali Paşa'nın öldürülmesine rağmen, kuvvetleri yenilgiye uğratılan Şahkulu ele geçirilemedi.⁴⁷⁸ Bu olaydan sonra Şahkulu'nun kendisi yaralanmış ve bir süre sonra ölmüştür.⁴⁷⁹ Şahkulu isyanında Osmanlı Devleti ağır siyasi ve sosyo-ekonomik sorunlarla karşı

⁴⁷⁵ Yücel, Sevim, s. 115.

⁴⁷⁶ Yücel, Sevim, s. 116.

⁴⁷⁷ Yücel, Sevim, s. 116.

⁴⁷⁸ Yücel, Sevim, s. 116.

⁴⁷⁹ Remzi, Kılıç, *Kanûnî Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 53.

karşıya kalmıştır. İsyancıların uğradığı yerler yağmalanıp harap edilmiştir. Bunun yanında bir defaya mahsus 15 bin göç de buna ilave edilince kimsesiz boş yerlerin çoğalmasıyla ekonomik denge altüst olmuştur. Bunun sonucu olarak birçok kişi işsiz kalmış, sipahiler devlete karşı cephe almıştır. Bu huzursuzluklardan dolayı halk arasında bir tedirginlik ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁰

Şahkulu isyanının akabinde, 1512 yılında Osmanlı tahtına Selim'in geçtiğini öğrenen Şah İsmail, Sultan Selim'in kardeşleriyle yaptığı mücadeleden de yararlanarak Rumlu Nur Halife'yi Anadolu'ya gönderdi. Nur Ali, Şah İsmail'in Anadolu'daki önde gelen halifelerinden biri idi. 1515 de Afyon yöresine geldiğinde sayıları üç-dört bin civarında olan atlı müritler kendisine katıldı. Nur Ali aynı zamanda müritleri aracılığıyla Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum'daki Alevileri şah adına ayaklanma yapmaları için halifeler göndermişti.⁴⁸¹ Nur Ali Halife'nin teşviki üzerine Kürt ve Türkmen kabilelerden binlerce Şah İsmail yandaşı, Nur Ali Halife'nin çağrısında cevap vererek, isyana katılmayı kabul etti. Nur Ali Halife, ilk olarak Tokat şehrini ele geçirerek, Ada Pazarı'na gitmeden Tokat'a Şah İsmail adına bir Cuma hutbesi okuttu.⁴⁸² Sonra Nur Ali Halife, Tokat'ı terk ederek Sivas'a doğru yola çıktı. Sivas yakınlarındaki Koyulhisar mevkiinde Ahmed'in veziri Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri ile karşılaştı. Oradaki çatışmanın ardından, Sinan

⁴⁸⁰ Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 130.

⁴⁸¹ Gündüz, "Osmanlı-Safevî Münasebetlerine Umumi Bir Bakış", *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>, 24.07.2011.

⁴⁸² Allouche, s. 105,106; Uğur, s. 28, 38.

Paşa ve yüzlerce adamını öldürmeyi başaran Kızılbaş Nur Ali Halife adamları ile birlikte Erzincan üzerinden İran'a gitti.⁴⁸³

Osmanlı Devleti ilk başlarda Safevîler'in faaliyetlerini ciddiye almamış hatta her yıl Erdebil Tekkesi'ne Çerağ akçesi adı altında yardımda bulunarak onlara yakınlık bile göstermişlerdir.⁴⁸⁴ Kanaatimizce Şah kulu İsyanı'ndan sonra Osmanlı Devleti iyice tedirgin olmuş; buna karşılık Şah İsmail'in bölgede yaptığı propagandalardan dolayı sayısı artan müritler, artık Safevîler'i Osmanlılara karşı ciddi bir tehlike haline getirmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, II. Bayezid'in Safevîler'e karşı ılımlı ve yumuşak politikalarının devamı, tehlikenin artmasına sebep olmaktaydı. Sünnî Osmanlı Devleti Şîî olan yeni kurulmuş Safevî Devleti ve onun her gün bir zafer kazanan genç ve güçlü şahı İsmail'le, zor bir kriz yaşıyordu. Şah İsmail'in Emirleri'nin iftiraları ve tahrikâtı da iki devlet arasındaki ilişkiyi kötüye götürüyordu,⁴⁸⁵ zira Şah İsmail 1510'de⁴⁸⁶ Özbek Şeybek Han'a galip geldikten sonra, onun başının derisi içine saman doldurup II. Bayezid'e gönderdi ve böyle bir mesaj verdi:

*“ biz sizin Şeybek Han'ın celal ve azametine inandığınızı duymuşuz, şimdi biz onun başını samanla doldurup yanınıza gönderiyoruz”*⁴⁸⁷

⁴⁸³ Allouche, s. 107.

⁴⁸⁴ Shahi, Ahmadov, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 86.

⁴⁸⁵ Yusufcemali, *Hayat-ı İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 367.

⁴⁸⁶ Yücel, Sevim, s. 117.

⁴⁸⁷ Yusufcemali, *Hayat-ı İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 367.

Bunlarla birlikte II. Bayezid yaşlı ve artık güçsüz hale gelmiştir. Bu durumdan dolayı yeni ve etkili tedbirlerin alınması önemli ve zaruri sayılıyordu ama Osmanlı Devletinde şiddetlenen saltanat mücadelesi 1512 de, Safevî-Osmanlı ilişkilerini bile etkilemiştir ve bu olaylar münasebetleri ileride yeni bir hale getirecektir.

B. ŞAH İSMAİL'İN YAVUZ SULTAN SELİM İLE İLİŞKİLERİ

1. Sultan Selim'in Tahta Geçtikten Sonra Şah İsmail'e Karşı Aldığı Tedbirler

Selim, 875/1451'de Amasya'da doğdu.⁴⁸⁸ 45 yaşında⁴⁸⁹ babasını tahtan indirerek 1512'de⁴⁹⁰ tahta oturan en yaşlı sultan idi. Padişahlığının ilk iki yılında Ahmet, Korkut ve Mehmet Şah'ı ve bunlarını oğulları ve torunlarını ortadan kaldırdı.⁴⁹¹ Şehzade Selim, bazı şehzadelerin, Şah İsmail ile olan ilişkilerini ve kardeşi Amasya valisi Şehzade Ahmet'in oğlu Murat'ın Şah İsmail'in halifesinin ellinden taç giydiğini öğrenmişti.⁴⁹²

Selim, Trabzon valiliği sırasında bile Kızılbaşların tehlikesinden endişe etmişti. Yavuz o zamandan beri Kızılbaşlar ile çarpışmaya kalkmıştır. Selim, Trabzon valisi olduğu esnada Şah İsmail'in amacını çok iyi anlamış; bunun üzerine Şah İsmail'in yandaşlarını bertaraf etmek için Erzincan'ı geçici olarak ele geçirmişti,

⁴⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 23.

⁴⁸⁹ Necdet, Sakaoğlu, "Kılıcını Kınına Sokmayan Hükümdar", *NTV Tarih Dergisi*, S. 18 (Temmuz 2010), s. 28.

⁴⁹⁰ Dedeyev, s.130; Yusufcemali, *Hayat-ı İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 370.

⁴⁹¹ Sakaoğlu, "Kılıcını Kınına Sokmayan Hükümdar", s. 28.

⁴⁹² Yücel, Sevim, s. 116.

bu nedenle Şah İsmail onu babası II. Bayezid'e şikâyet etmiştir. Şah İsmail o zaman içerisinde şehzadeler arasındaki çekişmelerden faydalanıp faaliyetlerini artmış,⁴⁹³hatta Nur Ali Halife'nin isyanını desteklemiştir⁴⁹⁴, kendi yanına kaçan Şehzade Ahmet'in oğlu Murat'ı himaye etmiş, hatta Sultan Selim'in tahta çıkmasını kutlamak için bir elçi bile göndermeyerek bu saltanat değişikliğinden pek memnun olmadığını belli etmişti.⁴⁹⁵

Sultan Selim 1512'de Osmanlı tahtına geçtikten hemen sonra, devlet ve toplumu tehdit etmekte olan Safevî tehlikesine karşı önlemler almaya başladı. Sultan Selim'in Safevî tehdidi karşısındaki yapılan önemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1.1. Siyasî Önlemler

İlk aşamada Sultan Selim kendi istediği şekilde siyasi ortamı oluşturma yönüne girmiştir. Yani tahtta gözü olan şehzadelerin Safevîlere ve Batı'ya sığınmasını önlemek için her birini değişik yollarla ortadan kaldırmıştır.⁴⁹⁶ Daha sonra Avrupa ülkeleri ile tek tek görüşüp, daha önce yapılan anlaşmaları yenilemiştir.⁴⁹⁷ Buna ilave olarak Safevî Devleti dışında Doğu Müslüman

⁴⁹³ Yücel, Sevim, s. 117.

⁴⁹⁴ Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 130.

⁴⁹⁵ Mehmed, Tefik, *Tarih Osmanî Mekâtib-i Askeriye-yi Şahâneye Mahsus*, İstanbul 1305 K. s. 120; Yücel, Sevim, s. 117; Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 130.

⁴⁹⁶ Lord, Kinras, *Kurun-i Osmanî (Ottoman Centuries)*, Pervane Sattari (trc.), Kehkeşan Yayınları, Tahran, 1373 H.Ş/1994, s. 175.

⁴⁹⁷ "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 130

devletlerinin desteğini de almaya çalışmıştır.⁴⁹⁸Bu faaliyetlerin yanı sıra Sultan Selim, Şah İsmail'in yayılmacı politikasını engellemek için şu gibi tedbirler almıştır:

- Öncelikle sınır boylarındaki sızmaları engellemek ve sınır boylarının güvenliğini sağlamak için İran sınırına Sünnî aşiretler yerleştirilmiştir.
- Kızılbaşlarla ilgisi belirlenen idareciler sınırlardan uzaklaştırılmıştır.
- Osmanlı vatandaşı Safevî müritlerinin, diğer ifadeyle Alevîlerin, İran'la ilişkileri engellendi.
- İran'a yakın yerlerdeki sancaklar Kızılbaşlıkla ilgisi olmayanlara verilmiştir.
- Kızılbaş olduğu yargı yoluyla belirlenenler hapsedilmiş, İran tarafından gelenlerle ilgisi olduğu belirlenenlere önemli olmayan görevler bile verilmemiştir.⁴⁹⁹

1.2. Kültürel Önlemler

Sultan Selim'in yaptığı bir diğer iş, Osmanlı Devleti'ndeki Safevî propagandasına karşı tavır almak olmuştur.⁵⁰⁰ Selim, Kızılbaşlık hareketinde katılan kimseleri buldurtup sorgulamış ve yapılan eylemlerde etkili olduklarını öğrenince bir kısmını öldürtüp bir kısmını da tutuklatmıştı.⁵⁰¹ Selim'in kırk binden fazla Şah İsmail taraftarını öldürdüğü veya hapsedtiği kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁰² Sultan Selim'in

⁴⁹⁸Selahattin, Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 32; Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 130.

⁴⁹⁹Gündüz, "Osmanlı-Safevî Münasebetlerine Umumi Bir Bakış", *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>, 24.07.2011.

⁵⁰⁰Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış" s. 131

⁵⁰¹ *Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan)*, s. 40.

⁵⁰² Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s.131

onları öldürtmesinin sebebi, Şii akidesine inanmaktan çok, Safevîlere bağlı olmaları ve isyanlara iştirak etmeleri idi. Başka bir ifade ile Sultan Selim, Şî olmakla beraber isyana katılmamış olanlara bir şey yapmamıştır.⁵⁰³ Bunun sebebi Selim'in Şîliğe karşı olmasından değil, Şîliğin isyan aracı olarak kullanılmasını engelleme düşüncesi olabilir. Bunlara ilave olarak Safevîlerin “Seyit” olmadığı yönündeki bilgiler halk arasında yaygınlaştırılmıştır.⁵⁰⁴ Diğer taraftan kuruluştan itibaren kurumsallaşan Osmanlı Devleti, yapısının bir gereği olarak Türkmenleri yerleşik hayata geçmeleri ve vergi vermeleri noktasında zorlamaktaydı. Neticede Türkmenler bu durumdan rahatsız olmuşlardı. Türkmenlerin rahatsızlığı bazı tarikatların işine gelmiştir. Bu tarikatlardan biri de Halvetiyye⁵⁰⁵, den kökünü alan Safevî tarikatıydı. Aslında Halvetiyye tarikatında Ehli-Beyt sevgisi ön plana çıkmış, Sünnî çizgiden sapma olmamış ve ashaba sövmemişlerdi. Safevî tarikatında ise bunun tersi bir süreç yaşanmıştır. Özellikle Safevî tarikatının propagandalarına karşılık başka tarikatlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Birçok Halvetiye dervişi yurtlarını terk ederek Safevîlerin yaptıkları zulümleri halka anlatmışlar, Kızılbaş tehlikesini sürekli canlı tutmuşlardır. Osmanlı Devleti tarikatı tanıyan bu dervişlerden yararlanarak Sünnî bir ortamın oluşmasını sağlamışlar böylece Sünnî Osmanlı toprak bütünlüğü korunma yoluna gidilmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰³ *Tarih-i İnan (Devre-i Safevîyan)*, s. 40.

⁵⁰⁴ Dedeyev, “Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, s. 131.

⁵⁰⁵ Ömer el-Halvetî'ye nisbet edilen İslâm dünyasının en yaygın tarikatıdır. Bkz. Süleyman, Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, s. 393.

⁵⁰⁶ Gündüz, “Osmanlı-Safevî Münasebetlerine Umumi Bir Bakış”, *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>; Dedeyev, “Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, s. 131.

1.3. Ekonomik Önlemler

İran'ın dış ticareti çok önemli bir konumda bulunan ipek ticaretine dayanıyordu. İranlı tacirler ipeği Anadolu üzerinde pazarlıyordu. Osmanlı Devleti bu yola hükmedebilirdi. Özellikle Anadolu üzerinde yapılan ipek ticaretinin buluşma yeri Bursa idi.

İpek ticareti aslında Osmanlılar için de çok önemliydi. Fakat iki devlet arasında mezhep kavgasıyla başlayıp siyasallaşan üstünlük mücadelesi ekonomik alana da yansımıştır. Sultan Selim ipek ticaretine ambargo koymak suretiyle bunu Safevîler'e karşı bir savaş unsuru olarak kullanmıştır. Bu amaç doğrultusunda önce İran'dan Osmanlı ülkesine gelen Şîî tüccarlar tevkif edilmiş ve mallarına el konulmuştur. Yavuz'a göre bu tacirler demir, bakır, altın, gümüş gibi maddelerin dışında İran'a ateşli silahlar ile bunların imalini bilenleri ve bu silahları kullananları da götürüyorlardı. Bu gibi sebeplerden dolayı Safevî Devleti'ni güçlendirebilecek tüm imkânları yok etmek istemiştir.⁵⁰⁷ Ayrıca Anadolu'dan Şah İsmail'e giden maddi desteklerde kısmen de olsa önlemiştir.⁵⁰⁸

C. ÇALDIRAN SAVAŞI

1. Çaldıran Savaşı'nın Nedenleri

Safevî ve Osmanlılar arasındaki çatışmanın çeşitli sebepleri vardı. Bazılarına göre bu çatışmaların dinî (mezhebî) boyutu vardı. Osmanlılar Müslüman dünyasını tek bir siyasî çatı altında toplamaya uğraşıyorlardı. Sultan Selim bugünkü İslâmcılık

⁵⁰⁷ Gündüz, "Osmanlı-Safevî Münasebetlerine Umumi Bir Bakış", *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>; Şükürov, s. 127; Allouche, s.125; Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 131.

⁵⁰⁸ Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış", s. 131.

anlayışını tebliğ edip, tek bir büyük İslâm Devleti'nin halifesi olmaktan ziyade İslam dünyasının halifesi olmak amacıyla idi. Diğer taraftan Safevî Devleti Şîî anlayışlarıyla kendi topraklarını korunmuş hâle getirip ve İran'da bir birlik yaratmaya başarmışlardı.⁵⁰⁹ Çaldıran Savaşı'nın nedenlerine baktığımızda, günlük gazetelerinin birinde şöyle yazıldığını görürüz: *“bir hokkabaz, zındık çocuğu (İsmail) doğu ülkelerinde başkaldırmış ve İslam'ın şerif ve sadık liderlerini yok ve yazık etmiş, bundan dolayı, bizim padişah İslam dinini korumak için onunla savaşmaya kara vermiştir.”*⁵¹⁰

Kanaatimizce Osmanlı Devleti kendini rakipsiz İslam Devleti gördüğü anda, en yakın Doğu komşusu Safevî Devleti, güçlü bir devlet haline gelip Osmanlıların bu büyük gücünü sarsmıştır. Osmanlı da bu tehditi bertaraf etmek ve tek hâkimiyet hâlini korumak için Safevîleri yok etmek istemiştir.

Çaldıran Savaşı'nın başka bir nedeni de, o dönemde yaşanan bir takım siyasî gelişmeler idi. Safevî ve Osmanlı ilişkilerine baktığımızda, dönemin siyasî ve sosyolojik şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Osmanlı Devleti'ne göre İran'ın batısı, Güney Anadolu ve Kuzey Suriye hassas noktalardı. Bu bölgelerin ahalisi tamamen Türkmen oymaklarıyla dolu idi ve bu oymaklar 15.yüzyılın ilk yarısında büyük bir güce sahip olmuşlardı. Türemenler Safevîlerin hamisi olup Safevîlerin yaptığı propagandalarla onlara bağlanmışlardı. Safevîler bu nüfuzu Osmanlılara karşı kullanmayı başarabilmişlerdi. Bu sebeplerden dolayı Osmanlılar, bu halk karşısında zor durumda kalmışlardı ve bu bölgedeki sarsıntılardan

⁵⁰⁹ Abbas Ali, Şamilî, Hadi Hüseyin Hâni, “İlâl-i Dergirî-i Safevîyan ve Osmâniyân”, *Noorportal*, <http://noorportal.net/PrintArticle.aspx?id=34768>, 12.06.2011.

⁵¹⁰ Rahimzade, Safevî, s. 312.

bıkmışlardı. Sultan Selim, bölgedeki Safevî taraftarlarının varlığından endişelenerek, onları ortadan kaldırmak istedi ve daha önce de bahsettiğimiz gibi kırk binden fazla Safevî taraftarını etkisiz hâle getirdi.⁵¹¹ Safevî-Osmanlı ilişkilerinin milli veya etnik sebeplerden kaynaklandığı konusunda net bir bilgi yoktur. Dil ve etnik sebeplerin bu savaştaki rolü hemen hemen yok gibidir. Sultan Selim ve Şah İsmail'in çatışmalarına rağmen halk arasında etnik ve dilden kaynaklanan çatışmalar görülmemektedir.⁵¹² Kanaatimizce bunun sebebi iki ülkenin yöneticilerinin Türk olması ve siyasî hâkimiyet noktasında birbirleriyle çatışmaları olabilir.

2. Sultan Selim'in Savaş İçin Yaptığı Hazırlıklar

Sultan Selim hükümdar olur olmaz, Halife Ali bin Abdülkerim⁵¹³ ve onun gibi düşünenlerden pek çoğu hiç şüphesiz Sultan Selim'i İran ile savaşmaya tahrik etmişlerdi.⁵¹⁴ Yavuz Sultan Selim, tahta oturduğu gün, huzurunda bulunan ümera, vüzera ve askerler,⁵¹⁵ ayrıca yeniçerilerin ağa, kethüda, bölük ağaları ile odabaşlarını Yenibahçe'de toplayarak onlarla bir görüşme yapmıştır. Selim bu görüşmede onlara *“Osmanlı Devleti için büyük ve tehlikeli bir düşman olan Şah İsmail'in durumunu şeyhlikten şahlığa nasıl geçtiğini ve bugünkü faaliyetlerini ”anlattıktan sonra bu*

⁵¹¹ Şâmilî, Hüseyin Hâni, “İlâl-i Dergirî-i Safevîyan ve Osmâniyân”, *Noorportal*, <http://noorportal.net/PrintArticle.aspx?id=34768>, 12.06.2011.

⁵¹² Şâmilî, Hüseyin Hâni, a.g.m, <http://noorportal.net/PrintArticle.aspx?id=34768>, 12.06.2011.

⁵¹³ Ali bin Abdülkerim halife'nin kimliği hakkında pek açık bir bilgi yoktur. Fakat onun çok bilgili bir kimse olduğu, Padişah'a her şeyi açık söyleyebilecek kadar metin bir karaktere sahip olduğu, kötü olduğuna kanaat ettiği şeylerin iyiye doğru yöneltilmesi hususlarını Padişah'a tavsiye edebilecek kadar cesur olduğu ve padişahla görüşmeyi umduğu dikkate alınrsa huzura kabul edilebilecek kıratla bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Tansel, s. 30.

⁵¹⁴ Tansel, s. 30.

⁵¹⁵ Tansel, s.31

*sorunun asla ihmal edemeyeceğini ifade ederek ,”Şah İsmail üzerine seferim vardır diyerek*⁵¹⁶ onlardan bir cevap beklemiştir. Amacını üç kere tekrar etmesine rağmen kimseden cevap alamamış; fakat sözünün son söyleyişinde Abdullah adlı bir oda kethüdasının, birkaç adım ilerleyerek kendisine duadan sonra “Bizim arzumuz da aynıdır, ferman padişahımızdır”⁵¹⁷ demesi üzerine, padişah buna çok memnun olmuş ve kendisine derhal Selanik Beyliği’ni vermiştir. Ayrıca vezirlere ”*Bu fakir adama yardım etmelerini*” emretmiştir.⁵¹⁸ Bununla birlikte devlet erkânından bazı kimseler, Sultan’ın düzenleyeceği bu sefere taraftar olmamıştı. Sultan Selim, bu sözlerinin üzerine cevap alamaması, Sultan Selim’e yeniçerilerin de Şah İsmail’in adamları tarafından elde edildiği kuşkusunu uyandırmıştı ki, bu sultanın gerek sefer gidişi, gerekse dönüşü sırasında açıkça görülmüştür.⁵¹⁹ Sonra Selim şehzadeler meselesini halletmek için İran meselesini ikinci planda bırakmıştı. Bununla birlikte bu zaman içerisinde Selim ve İsmail’i uzaklaştıracak bazı yeni olaylar cereyan etti. Bunların biri Şehzade Ahmet’in oğlu Murat’ın İran’a sığınma meselesidir. Murat, İsmail’den yardım görmüş; babasını bile dinlemeyip Kızılbaşlığı kabul etmişti. Sultan Selim, şehzadeyi İsmail’den istemişti ama İsmail’in sarayına giden Türk elçi öldürülmüştü. Şah İsmail hâlâ II. Bayezit zamanındaki hareketlerini Anadolu’da devam ettiriyordu. Bu hususta onun özellikle Karamanoğulları ve onlarla akrabalık kurmuş olan Turgutoğulları ile gizi mektuplaşmaları oluyordu. Buna dair 7 Rebi ül-Evvel 918/23 Mayıs 1512’ de Musa Durgut Oğlu’na yazdığı mektup dikkate

⁵¹⁶ Yücel, Sevim, s. 118.

⁵¹⁷ Yücel, Sevim, s. 118.

⁵¹⁸ Yücel, Sevim, s. 118.

⁵¹⁹ Yücel, Sevim, s. 118, Tansel, s. 31.

şayandır. Bu mektupta değerli adamlarından Karamanlı Ahmet'i Turgutoğulları'na gönderdiğini, ona tâbî olunmasını ve birlikte hareket edilmesini istiyordu. Yavuz'un tahta çıkışından sonra yazılmış olan bu mektup, Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteğinde bulunan Şah İsmail'in bir başka göstergesiydi.⁵²⁰ Bunun dışında Şah İsmail'in Selim'i tahta çıkışı için tebrik etmemesi de olayı daha hassas hale getirmişti.⁵²¹ Bahsettiğimiz nedenlerden dolayı Yavuz, İran seferi için sürekli tahrik edilmiş bir duruma gelmiştir.

Yavuz, şehzadeler meselesini hallettikten sonra ciddî bir şekilde İran meselesine odaklandı. Bu seferi kendisi ile birilikte devlet erkânının ve askerlerinin de benimsemesini istiyordu. Çünkü yapılacak seferin önemi hatta tehlikeleri vardı. Önce uzun bir yolculuğa katlanmak gerekiyordu; ayrıca Şah İsmail'e karşı yapılacak seferin meşruluğunun mutlaka ortaya konması ve bunun ulema tarafından itirazsız kabul edilmesi lâzımdı. Bu noktanın hallolunması pek kolay değildi; çünkü mezhepler ayrı olsa bile, Müslüman bir kitleyi başka bir Müslüman kitlenin üzerine sevk etmek bahis konusu idi. Kaldı ki savaşın büyük çoğunluğu aynı ırka mensuptu. Bunların arasında akraba olanlar bile vardı. Ayrıca Safevî halifeleri tarafından kandırılmış olan Anadolu Kızılbaşlarının durumu cidden kritik bir noktaya gelmişti. Bir çarpışma ânında beklenilmeyen bir halin meydana gelmesi yani İran(Safevî) lehine bir hareketin doğması imkânsız bir şey değildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin güç aldığı askerî kuvvetlerin başında gelen yeniçeriler de problem olabilirdi. Yeniçerilerin Türklüğü benimsemiş olmalarında hiçbir kuşku yoktur ama

⁵²⁰ Tansel, s.32.

⁵²¹ Dedeyev, "Çaldıran Savaşına Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış" s. 130; Tansel, s. 32.

onlar Hacı Bektaşî pir olarak kabul ediyorlardı, Bektaşîliğin Kızılbaşlık'la hiçbir alâkası yoktur, fakat Bektaşîlerin ve netice itibariyle yeniçerilerin Hazret-i Ali'ye karşı duydukları şartsız ve sonsuz bağlılık, onların zayıf bir ihtimâlle de olsa, Kızılbaşlara karşı harekete geçmelerini güçleştirilebilirdi.⁵²² Bu itibarla sefere çıkmadan evvel bazı önemli kararlar almak lüzûmu duyan Sultan Selim büyük bir divanın toplanmasını emretti. Divan, Edirne'de devlet erkânı ve ulemâ huzurunda toplandı.⁵²³ Bu divanda Sultan Selim fikirlerini anlatarak, Şah İsmail'in kuşatmalarından bahsedip, on dört şehriyâr'ın öldürülmesinden bahsederek, Özbek Şeybek Han'ın kafatasından şarap içtiğini aktardı.⁵²⁴ Ayrıca Şah İsmail'in cemaate namaz kılmayı menetmesi, minberleri yıkması ve Sünnî âlimleri öldürmesinden de bahsetmiştir. Sultan Selim, Şah İsmail'in taraftarlarına kendisi için her şey yapmaya hazır olduklarını da eklemişti ve ardından gücü artan bu teşkilât, Osmanlı topraklarında da tehdit hâline geldiğini ve onlarla savaşmanın aklen ve şer'an lâzım olduğunu söyleyerek, mecliste hazır olan ulemâdan, Şah İsmail ve onun taraftarlarının küfrüne ve kanının helal olduğuna dair fetva istedi.⁵²⁵ Bu fetvanın verilmesi çok kolay bir iş değildi. Bu fetvanın verilmesine rağmen ve hatta daha sonra yer vereceğimiz Sultan Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği mektupta, "bütün ulemâ senin ve taraftarlarının küfür ve irtidadına ve netice itibarıyla katlının vacip

⁵²² Tansel, s. 32, 33.

⁵²³ Mustafa, Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 193; Tansel, s. 33.

⁵²⁴ Tansel, s. 33..

⁵²⁵ Tansel, s. 34.

olduğuna dair fetva verdiler” demesi bu için kolayca halledilmediğini ve Türk âlimlerden yazılı bir fetva alınmadığını göstermektedir.⁵²⁶

Kanaatimizce Sultan Selim ulemâdan bazıları ile görüşmüş ve onların sadece bu husustaki fikirlerini öğrenmiştir. Sadece bütün ulemânın aynı fikir etrafında müttelik olmaları, ön safta bulunan Türk ulemâsının özellikle fetva hususu ile ilgili makamı işgal etmekte olan Ali Cemali Efendi’nin bu fikre katıldıkları çok şüphelidir.⁵²⁷ Bu ihtimalden dolayıdır ki, Kızılbaşlık meselesini gidermek için bir fetvaya ihtiyaç duyan Sultan Selim, bunu sadece Hamza⁵²⁸ adındaki bir şahıstan alabilmiştir. Böyle bir fetvayı ondan tehdit ile mi, para ile mi yoksa Hamza’nın taassubu yoluyla mı alındığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.⁵²⁹ Bu kadar önemli bir fetvanın altına imza koymaktan hiç çekinmeyen Hamza’nın fetvasında bilhassa son cümleler oldukça dikkatte değerdir. İfade şöyledir:” Bi’l-cümle bu taife hem kâfirler ve mühlitlerdir ve hem ehl-i fesattır. İki cihetten katilleri vacıptır”.⁵³⁰ Başka eserlerde Sultan Selim’in İranlılarla savaşmak için İstanbul Müftüsü Sarıgürz Nureddin Efendi ve Kemalpaşazade’den fetva aldığı kaydedilmiştir.⁵³¹

⁵²⁶ Tansel, s. 34.

⁵²⁷ Ali Cemâlî Efendi bu tarihlerde müftüdür. Bkz. Tansel, s. 34.

⁵²⁸ Hamza isimli zâtın kim olduğu açıkça anlaşılmamaktadır. Fetvalardan birisinin altında Hamza’nın Sarıgürz lakabıyla bilindiğine işaret edilir. Hâlbuki Yavuz devrinde Kazaskerlik yapmış olan ve Sarıgürz lakabıyla anılan zâtın adı Nureddin’dir. Yalnız Bursalı Tahir Bey’in Osmanlı müelliflerinin ulema kısmında Sarıgürz’e Nureddin Hamza adının da verildiği görölmektedir. Tansel, s. 34.

⁵²⁹ Tansel, s. 34.

⁵³⁰ Tansel, s. 36.

⁵³¹ Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, s. 193; Uğur, s. 55.

Bu gelişmelerin ardından Yavuz Sultan Selim, 20 Mart 1514 Pazartesi günü, Edirne'den İstanbul'a hareket etti ve on gün sonra Eyüp Sultan yakınındaki Filçayırı'nda⁵³² ordugâhını kurdu. Padişahın İstanbul'da kaldığı süre içinde ordu Anadolu yakasına geçmiş, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa idaresindeki kuvvetler de, izdihama mânî olmak üzere Gelibolu'dan karşı sahile geçme emrini almışlardı.⁵³³ Bu esnada Sultan Selim kendi oğlu Şehzade Süleyman'ı Edirne'de kendi yerine bırakmıştı. Sultan Selim İstanbul'da yeniden büyük bir meclis topladı. Buraya “Ehl-i Sünnet ve cemaat arasında Kalem-i fetva ile âlem-i takva ile” tanınmış “mevâlî” davet olunmuş ve kendilerine Şah İsmail ve ona taraftar olanlar hakkındaki mütalaaları bir defa daha sorulmuştu. Meclise katılmış olanlar, Şah İsmail ve ona mensup kimselerin ve onun yolunda gidenler ile savaşmayı, kâfirlerle savaş yapmaktan daha lüzumlu olduğunu, bu gibilerin rastlandıkları yerlerde öldürülmelerini, dünyanın bunlardan temizlenmesi gerektiğini, âyet ve hadislere dayanarak savunmuşlardı.⁵³⁴

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'da ne kadar kaldığı hakkında çok bilgi yoktur⁵³⁵ ama onun yirmi iki gün İstanbul'da ikamet ettiği söylenmektedir.⁵³⁶ Sultan Selim gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Üsküdar üzerinden, İzmit'e geçti.⁵³⁷ Sultan Selim 23 Nisan'da Farsça ve Kadıasker Cafer Çelebi tarafından yazılan bir mektubu

⁵³² Uğur, s. 57; Tansel, s. 38.

⁵³³ Tansel, s. 38.

⁵³⁴ Tansel, s. 39.

⁵³⁵ Tansel, s. 39.

⁵³⁶ Parsadust, s. 404.

⁵³⁷ Tansel, s. 39; Parsadust, s. 404.

İsmail'e gönderdi.⁵³⁸ Bu mektubu hapse atılan, İsmail'in halife ve casusu, Kılıç adında bir zât İsmail'e götürdü.⁵³⁹ Sultan Selim, Fars edebiyatı ve Şehnâme'ye olan sevgisinden dolayı bu mektuba kendisini İran'ın eski şahları, Feridun, Keyhüsrev, Dara ile İsmail'i de Zehhak ve Efrâsiyab gibiler ile mukayese etmeye kalkmıştı.⁵⁴⁰ Sultan Selim bu mektubunda İsmail'in mezhebî şiddet, Sünnîleri katledişini, evli kadınlarını Kızılbaşlara teslim ettiğini, camileri yağmaladığını, cesetler yakmasını ve râşid hâlifelerden ilk üçüne hakaret ettiğini sıralayarak, onun ölümünün Sünnî ulemânın fetvasına göre vacîp olduğunu ilan etmiştir. Sultan Selim mektubunun sonunda İsmail'in kötülükleri terk etmesi ve Allah'ı kendi yaptıklarına şahit görmesini açıklayarak Osmanlıların kaleleri ve türbelerini Osmanlılara ait bilmesini istemişti böylece Sultan Selim'den şevket ve iyilik göreceğini yazmıştır.⁵⁴¹ Yavuz'un İzmit'ten sonra, Kazıklıderbent, Yaylacık, Dikilüştâş ve İznik yoluyla yürüyüşe devam eden ordusu, Yenişehir'e geldiğinde, Anadolu ve Rumeli beylerbeyi de onlara katıldılar. Burada bir gün kalan Padişah, yeniden harekete geçerek ve on günlük bir yolculuk yaparak Seyitgazi'ye geldi ve bu konakta ordunun üç gün dinlenmesini emretti.⁵⁴²

Bu sırada Dulkadiroğlu Vezir Ahmet Paşa, yirmi bin tımarlı sipahiyle Şah İsmail'den haber almak ve durumu yakından izlemek için sınır bölgesine gönderildi.

⁵³⁸ Parsadust, s. 404; Yücel, Sevim, s. 118.

⁵³⁹ Parsadust, s. 404; Tansel, s. 39; Üğur, s. 60; Yücel, Sevim, s. 118.

⁵⁴⁰ Parsadust, s. 404.

⁵⁴¹ Tansel, s. 40, Parsadust, s. 404.

⁵⁴² Tansel, s. 41.

⁵⁴³Ayrıca Sinop Beyi Ahmet Bey (Karaca Paşa) ile Mehmet Bey (Mihaloğlu), Şah'ın ordusundan tutsak almak için beş yüz atlıyla akına gönderilmişlerdi.⁵⁴⁴

Osmanlı ordusu Yenişehir, Seyitgazi ve Konya üzerinden Sivas'a gelmişti.⁵⁴⁵ Ordu, Konya'da Filabad Çayırı'na kondu.⁵⁴⁶ Bu sırada Sultan Selim, şehre geçip Mevlânâ'nın⁵⁴⁷, Sadreddîn-i Konevî'nin türbelerini ziyaret edip⁵⁴⁸, türbelere yüz bin akçe sadaka bıraktı.⁵⁴⁹ Konya'nın yakınlarında üç tutuklu olan Kızılbaş'a işkence edip ve ondan İsmail'in durumu hakkında haber aldıktan sonra Kızılbaş'ı öldürdü.⁵⁵⁰ Her taraftan askerler gelip orduya katılıyorlardı.⁵⁵¹ Ordu Konya'dan Kayseri'ye geçti. Padişah Kayseri'de dört gün kaldı,⁵⁵² sonra orduya katılan Karaman kuvvetleriyle birlikte tekrar harekete geçerek üç konak sonra Çubuk ovasına geldi.⁵⁵³ İşte buradan Dulkadiroğlu Beyi Alâüddevle'ye bir mektup yazılarak Şah İsmail'e karşı birlikte savaşa girilmesini istemiş ancak Alâüddevle bu teklifi kabul etmemekle birlikte Osmanlılara karşı düşmanca bir tavır takınmıştı.⁵⁵⁴ Alâüddevle, Şah İsmail'in

⁵⁴³ Tansel, s. 41.

⁵⁴⁴ Yücel, Sevim, s. 119; Tansel, s. 41; Uğur, s. 61.

⁵⁴⁵ Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", s. 193.

⁵⁴⁶ Yücel, Sevim, s. 119.

⁵⁴⁷ Yücel, Sevim, s. 119; Uğur, s. 61.

⁵⁴⁸ Tansel, s. 41.

⁵⁴⁹ Yücel, Sevim, s.119, Tansel, s. 41.

⁵⁵⁰ Parsadust, s. 406.

⁵⁵¹ Uğur, s.61.

⁵⁵² Uğur, s. 61, Tansel, s. 42.

⁵⁵³ Tansel, s. 42.

⁵⁵⁴ Tansel, s. 42, Parsadust, s. 406.

orkusundan Osmanlıların bu teklifini kabul etmemiști,”Ben 90 yaşındayım, Selim ise 30 yaşındadır. O Mehdi olsa bile ona varmam”⁵⁵⁵ sözleriyle ilerleyen yaşını bahane ederek sefere katılmadı.⁵⁵⁶

Bu gelişmelerin ardından Sultan Selim, Kayseri’den Sivas’a doğru harekete geçti, Padişah, muhtemel bir Şîî ayaklanmasına karşı Sivas-Kayseri arası hasta ve zayıflardan kırk bin kişilik bir ihtiyat kuvveti bıraktı. Bunlar, daha zayıf, hasta ve az tecrübeli olan askerler idiler.⁵⁵⁷ Osmanlı ordusunun geçeceği yerlerdeki mahsûl, otlak ve meskenlerin Şah’ın emriyle yakılması yüzünden ordu sıkıntı içinde ilerliyordu.⁵⁵⁸

Ordu Sivas’a geldi, burada yapılan yoklama sonucunda asker mevcudunun 140 bin kişi olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵⁹ Önce de anlattığımız gibi Alâüdddevle, Osmanlı Devleti’ni bu seferde hiç desteklememiști. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin yiyecek yollarına baskı yaparak orduyu yiyecek sıkıntısına düşürmekte idi.⁵⁶⁰ Yavuz’un İzmit’ten Şah İsmail’e gönderdiği mektup Şah İsmail’e Hemedan’da bulunduğu bir sırada verildi. Fakat bu mektubun cevabını beklemeden Sultan Selim, İran hükümdarına ikinci bir mektup gönderdi. Bu mektuba birinci mektup gibi İsmail’e bir şeyh ailesinden geldiğini hatırlatarak ona bir hırka, bir asa, bir misvak ve

⁵⁵⁵ Uğur, s. 61.

⁵⁵⁶ Refet, Yinanç, ”Dulkadiroğulları”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 556.

⁵⁵⁷ Varlık, ”Çaldıran Savaşı”, s. 193; Yücel, Sevim, s. 119; Parsadust, s. 406, 407.

⁵⁵⁸ Varlık, ”Çaldıran Savaşı”, s. 193; Parsadust, s. 407.

⁵⁵⁹ Yücel, Sevim, s.119. Parsadust bu yoklamada 160 bin kişinin olduğunu kaydetmiş ve ardından 40.000 kişinin bırakıldığından bahsetmiştir. Bkz. Parsadust, s. 406.

⁵⁶⁰ Yücel, Sevim, s. 119.

kuşak gönderdi.⁵⁶¹ Bu mektubunda Sultan Selim, savaşmaktan hiçbir şekilde vazgeçmeyeceğini söylüyordu.⁵⁶² İkinci mektup da Farsça yazılmıştı. Sultan Selim, bu mektubu Şah İsmail'in tutuklanan bir casusu aracılığıyla gönderdi.⁵⁶³ Sultan Selim ve ordusu Sivas'ı terk ederek Koçhisar(Hafik) ilçesine ulaştı ve burada savaş düzeni aldı. ⁵⁶⁴Sonra Selim yine İran topraklarına yürümeye devam etti ve sınırdaki Suşehri⁵⁶⁵ (Çay Suyu Nehri) yörelerinden geçerek 20 Cemaziyelevvel 920/13 Haziran 1514'te İran topraklarına girdi.⁵⁶⁶

Osmanlı ordusu İran'a girer girmez boş şehirler ve ilçeler ile karşılaştılar. Buralarda hiçbir yiyecek bulunmuyordu. Şah İsmail'in fermanı üzere Ustaclu Mehmet Han valilerin yardımı ile tüm şehir ve ilçeleri İran sınırından Tebriz'e kadar viran edip tüm su kaynakları ve ekim tarlalarını mahvetmiş, köprüleri yıkmışlardı. Orada yerleşenlerin çoğu uzak yerlere göç etmişlerdi ve yol üzerinde hiç kimse yoktu.⁵⁶⁷ Böylece ordu zor duruma düşmeye başladı.⁵⁶⁸ Selim yiyecek için önlem olarak gemilerle Trabzon'a nakledilen yiyecek ve malzemeleri, deve ve katırlarla

⁵⁶¹ Tansel, s. 43, 44.

⁵⁶² Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 177; Parsadust, s. 408.

⁵⁶³ Parsadust, s. 407.

⁵⁶⁴ Yücel, Sevim, s. 119.

⁵⁶⁵ Yücel, Sevim, s. 119.

⁵⁶⁶ Parsadust, s. 408.

⁵⁶⁷ Yücel, Sevim, s. 119, Parsadust, s. 408.

⁵⁶⁸ Yücel, Sevim, s. 119.

orduya ulaştırmaya başladı. Ayrıca Gürcü hükümdarına da yiyecek göndermesi için mektup göndermişti.⁵⁶⁹

Daha sonra bir İran elçisinin gelmesinden önce Erzincan'dan Türkçe olarak yazılmış olan başka bir mektup daha gönderdi.⁵⁷⁰ Türkçe mektup göndermek Osmanlı sultanlarının, mektubu alan kişiyi küçümsemesi anlamına geliyordu. Bu mektup Türkçe yazılmış ancak sonundaki şiirler Farsçaydı. Bu mektupta da Selim yine önceki mektuplarda yazdıklarını özetleyerek, şah İsmail'i aşağılayarak küçümsedi. O İsmail'i İslâm dünyasını ortadan kaldırmaya çalışan biri gibi tanıtarak, ulemanın fetvası esasında onunla savaş niyetini söyledi ve onun topraklarının Osmanlı sipahinin ayaklarının altında olduğunu söyleyerek ondan hiçbir eser yok diye yazmıştı. Selim İsmail'in korkak olduğunu ve Osmanlı ordusundan korktuğunu belirtti ve 40.000 kişilik ordusundan ayırmasını açıklayarak onun korkusunu bertaraf etmek amacıyla olduğunu açıkladı.⁵⁷¹

Üçüncü mektubun yola çıkmasının ardından kısa bir süre sonra şah İsmail'den ilk mektup geldi. şah İsmail bu mektupta yumuşak bir tavır kullanarak, Sultan Bayezid zamanındaki dostluğu hatırlatmış ve şu anda bu dostluğun neden bozulduğunu ve bunun yerine neden bir düşmanlığın geçmiş olduğunu bilmediğini eklemişti. Bu mektupta şah İsmail hâlâ Timur zamanındaki gibi Osmanlılar ile dost

⁵⁶⁹ Yücel, Sevim, s. 119,120.

⁵⁷⁰ Tansel, s. 44.

⁵⁷¹ Parsadust, s. 411; Tansel, s. 44. şunu eklemek gerekir ki, S. Tansel'in söylediğine göre de Selim ve İsmail arasındaki yazışmalar çok karmaşıktır ve bunları gerçekte bir sıraya koymak hemen hemen mümkün değildir. Tansel'in eserinde Sultan Selim'ini ikinci mektupla birlikte bir hırka, bir asa bir misvak ve kuşak gönderdiği kaydedilmişken, başka bir kaynağa göre bu hediyeleri üçüncü mektubu ile birlikte göndermiştir. Bkz. Yücel, Sevim, s.120; Parsadust, s. 412.

olduğunu söyleyerek karışıklık çıkmamasını istemiştir. Bunun dışında Padişahın kendisine gönderdiği mektuplardaki ifadelerin bir padişaha yakışmadığını belirtmişti. Şah İsmail bunları, afyon ile sarhoş olmuş kâtiplerin birer eseri olarak kabul ettiğini, bu yüzden de bir kutu afyon (bir hokka ile macun)⁵⁷² gönderdiğini, avlandığı sırada yazılmış olan bu dostça cevabın “Husn-i kabul görmediği” takdirde, kendisinin savaşa hazır bulunduğunu, şimdiye kadar gecikmesinin sebebinin ise “bu mücadeleye vermek istediği neticeyi pek ince düşünmesinden ileri geldiğini” ifade ediyordu.⁵⁷³ Bu mektup ve onunla birlikte gelen hediyeler Osmanlı Padişahı’nın hiç hoşuna gitmemekle birlikte, onu o derecede sinirlendi ki Şah İsmail’in mektubunu getiren kişi olan Şah Kulu Ağa’yı öldürttü.⁵⁷⁴

Bu mektubun ardından Osmanlı ordusu hiç ara vermeden İran toprakları üzerine yürümeye başladı. Ordunun bu ilerleyişi esnasında farklı problemler ortaya çıktı. Uzun yolculuğun getirdiği zorluklar, geniş bir coğrafyaya gelinmesine rağmen Şah İsmail’in ortalıkta görünmemesi, hatta Şah İsmail’in bir savaş yapmayı kabul edip etmeyeceğinin bile henüz belli olmaması ve olacaksa, savaşın nerede vukû bulacağına dair bir bilgi edinilememesi ve orduda Şah İsmail lehine yapılan propagandalar sebebiyle, Osmanlı ordusu tatsız bir durum yaşıyordu.⁵⁷⁵ Sultan Selim, Fırat kenarına ve Erzincan’a ulaştığı zaman ordu erkânı ve vezirler, “düşmanın görünmemesi sebebiyle daha ileri gidilmeyerek geri dönülmesi” hususundaki isteklerini Hükümdara bildirdiler. Padişah bir ara “Erzincan’dan

⁵⁷² Uğur, s. 64.

⁵⁷³ Tansel, s. 45; Parsadust, s. 415.

⁵⁷⁴ Tansel, s. 45; Parsadust, s. 415.

⁵⁷⁵ Tansel, s. 46.

Azerbaycan başkenti Tebriz'in 40 konak uzaklıkta olduğunu" ifade ederek "o yöne gideceğini" söylediği zaman devlet erkânı buna çok üzülüp Padişah'tan çekindikleri için bir şey söyleyemediler. Bununla birlikte daha ileri gidilmemesini arz etmek için padişahın çok sevdiği ve güvendiği Karaman Valisi Hemdan Paşa'yı öne sürdüler. Hemdan Paşa, Şehzade Ahmet olayında Padişah'a sadakatle hizmet edip şehzadenin durumunu kendisine bildirmişti. Bu açıdan Hemdan Paşa ileri gidilmemesi hususunda ordunun isteğini Sultan'a arz edince derhâl Cemaziyelevvel 920/ Temmuz 1514'te orada başı kesilerek öldürüldü⁵⁷⁶ ve yerine Karaman Beylerbeyi Emir Zeynel Bey atandı. Bu ceza, geri dönme fikrini ortadan kaldırmış olmakla beraber, herkesi susturmuş ve ordunun bir süre daha ilerlemesini sağlamıştır.⁵⁷⁷ Sultan Selim, Erzincan civarında Şehsuvaroğlu Ali Bey'i düşman hakkında bilgi toplamak için ileriye gönderdi. Ayrıca Tercan taraflarına geldiği vakit de Faik Bey'i Bayburt'u işgal etmeye, Mihaloğlu ile Voyvoda Balı'yi, İranlılardan esir almaya ve Türkmen beylerinden Ferahsad Bey'i Tercan üzerine gönderdi. Bir taraftan da ordu hareketine devam etmekteydi. Erzurum'a bir konak mesafede bulunan Çermik (Çermük) konağına geldikleri sıralarda Bali Voyvoda'nın gönderdiği iki esirinden çok değerli bilgiler alan Padişah, Şah İsmail'e bir başka mektup yazdı.⁵⁷⁸

Sultan Selim, Şah İsmail'in mektubundan hareket ile onun savaşa meyilli olmadığını çıkardı ama Selim bu uzun yolculuğun ardından pişman olup savaşmadan dönmek istemiyordu. Bunun için tekrar Türkçe bir mektup yazdı.⁵⁷⁹ Bu mektupta

⁵⁷⁶ Tansel, s. 47; Yücel, Sevim, s. 120.

⁵⁷⁷ Tansel, s. 47.

⁵⁷⁸ Tansel, s. 47,48.

⁵⁷⁹ Parsadust, s. 415.

“Hükümdarların toprakları onların nikâhlısı gibidir; bu itibar ile erkek ve mert olanlar ona başkasının elinin değmesine dayanmazlar” ifadesini kullanarak askerlerinin onun topraklarına girdiğini fakat buna rağmen Şah İsmail tarafından hiçbir hareket görmediğini belirtmişti. Sultan Selim, Şah İsmail’in korkusunu gidermek için Kayseri-Sivas arasında ordusundan 40.000 kişiyi geride bıraktığını yineledi. Selim bu son mektupta “*Bir düşmana müriüvvet ancak bu kadar olur. Bundan sonra dahi gizlenmekte devam edersen, erkeklik sana haramdır*”⁵⁸⁰ ifadesini kullanmıştır. Sultan Selim bu mektupla birlikte İsmail’e kadın elbisesi ve makyaj malzemesi göndermiştir. Bu mektuba baktığımızda Sultan Selim’in ne kadar öfkeli olduğunu ve savaşa ne kadar istek duyduğunu görmekteyiz. Bu mektupla Sultan Selim, Şah İsmail’in erkeklik noktasını hedefleyerek onu savaşa tahrik etmiştir.⁵⁸¹ Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Eleşgirt’in Sakallı Konağı’nda Yeniçeriler isyan ettiler ve İran’ı terk ederek Osmanlı topraklarına dönmeyi istediler. İran topraklarına girdikten sonra ilerledikçe hiçbir Kızılbaş ordusuna rastlamadılar ve Sultan Selim’in önlemlerine rağmen yiyecek ve erzak konusunda zorlukla karşılaştılar. Yeniçeriler, ilk başta Padişah’ın çadırına mektup atmaya başladılar. Sultan Selim’in buna itibar etmemesinin ardından yemek yememeye karar verdiler.⁵⁸² Yeniçeriler daha da ileri gidip bir sabah erkenden çadırlarını yıkıp korumakta oldukları Padişah’ın çadırına kurşun attılar.⁵⁸³ Sultan Selim, bu tepkileri görüce onların arasına girip kısa ama acı bir hitapta bulunarak dönüşün olmadığını,

⁵⁸⁰ Tansel, s. 48.

⁵⁸¹ Parsadust, s. 416.

⁵⁸² Parsadust, s. 417.

⁵⁸³ Yücel, Sevim, s. 121.

düşmanı yenmeden geri gitmeyeceklerini ifade etti. Osmanlı ordusunda bu gelişmeler meydana gelirken, daha önce de haber getirmek için İran'a gitmiş olan Ali Bey, 12 Kızılbaş'ın kesilmiş başları ve birkaç esir ile İran'dan dönünce, Osmanlı Sultanı'na, İran'da bazı Kızılbaşlarla savaş yaptığını ve Şah İsmail'in Ustacı Mehmet ile buluşup Hoy ilçesinin çaldıran Ovası'nda Osmanlı ordusuyla karşılaşacağını haber verdi.⁵⁸⁴ Bunun üzerine Sultan Selim, söz konusu haberleri ve Şah İsmail'in kendisini Çaldıran'da bekleyeceğini Yeniçerilere hitâben yaptığı konuşmada dile getirince, Yeniçeriler davranışlarından vazgeçip ilerlemeye devam ettiler. Yavuz Sultan Selim, Yeniçerileri kışkırtanları tespit ettirdi, fakat o esnada onlara karşı herhangi bir yaptırımda bulunmadı.⁵⁸⁵

Bu arada yaşanan, Osmanlıların bir başka casus meselesi de ilgi çekicidir. Türkmen emirlerinden olan Feraşad Bey'in Şeyh Ahmet adındaki casusu, ordu Tercan'da iken İran'a gönderilmişti. İranlıların eline düşen bu kişi, Ucan yaylığında bulunan Şah İsmail'in yanına götürüldü. Ama Şeyh Ahmet o kadar ustaca hareket etmişti ki İsmail onu ilgi ile dinlemişti. Şeyh Ahmet'in Şah İsmail'e şöyle dediği kaydedilmiştir: “*Beni Rumeli Beyleri ve Türkmen Serdarları gönderdiler. Cümlesi kadîmden muhibbe-i Ali-i Abâ ve hevâdâr-ı evlât-ı Murtaza olup Şah'ın hizmetine talip ve cân-u dilden bende-i fermân olmağa râğıblardır*”.⁵⁸⁶ Şeyh Ahmed bu ifadesiyle Şah İsmail'in taraftarlarının gelmesini ima etti. Şeyh Ahmet ayrıca, Osmanlı askerlerinin kendi aralarında yemin edip, Osmanlı ordusu ile İran ordusu

⁵⁸⁴ Parsadust, s. 417,418.

⁵⁸⁵ Yücel, Sevim, s. 121.

⁵⁸⁶ Tamsel, s.50.

karşı karşıya geldiğinde Osmanlı tarafını bırakıp Şah'ın yanına geçmeye karar verdiklerini de sözlere ekledi. Ayrıca Türkmen ve Kürt Beyleri tarafından bazı uydurma mektupları da Şah'a sunmuştu. Şah İsmail bu sözlere hiç şüphe etmeden inanıp, bu kişiye hediyeler vererek onu yeniden Osmanlı karargâhına gönderip; gönderirken de “*yine sen mukaddemâ var, istimâlet eyle. Ben dahî Çaldıran'da yetiştim*” mesajını vermiş ve uydurma mektupların cevabını onunla göndermişti. Böylece Şah İsmail Selim ile savaşmaya hazır olduğunu ilan etmişti. Bu haberler, Şah İsmail'in işi daha çok ufaltmak istemediğini gösteriyordu. Nitekim Osmanlı ordusunun Çaldıran'a iki, üç konak mesafeye geldiği sıralarda, İran kuvvetlerinin Çaldıran'da toplandıkları kesin olarak öğrenildi.⁵⁸⁷

Bu sırada 27 Cemaziyelahir 920/ 19 Ağustos 1514 günü güneş tutuldu ve bu durum münecimler tarafından şark padişahına hüsrân ve zillet getirecek diye yorumlandı. Münecimlerin bu kehânetinin, Osmanlıların mâneviyatı üzerinde büyük etkisi oldu.⁵⁸⁸ 28 Cemaziyelahir / 20 Ağustos'ta Osmanlı ordusu, Bayezit Kalesi'ni teslim aldıktan⁵⁸⁹ sonra 22 Ağustos'ta⁵⁹⁰ (Recep ayının başı)⁵⁹¹ Çaldıran Savaşı'nın yapıldığı Sahra civarına geldi⁵⁹² ve İran askerlerinin karakolu (öncü kuvvetleri) Kızılbaşlar görüldü.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Tansel, s.51.

⁵⁸⁸ Tansel, s. 51.

⁵⁸⁹ Tansel, s. 51; Nesrullah, Felsefi, *Ceng-i Miheni-i İraniyan Der Çaldıran*, İntşarat-i Hirmend, Tahran 1381 H.Ş/2002, s. 84.

⁵⁹⁰ Tansel, s. 51.

⁵⁹¹ Uğur, s. 68.

⁵⁹² Tansel, s. 52.

⁵⁹³ Uğur, s. 68.

3. Çaldıran Savaşında İki Ordunun Tertibi

İran kuvvetlerinin sayısı bu savaşta 12000 Kızılbaş süvariden ve 8000 başka çok başarılı süvariden ibaretti. İran kuvvetleri daha ziyade Türkmen ve Kızılbaş süvarilerinden oluşuyordu. Kızılbaşlar dışında bazı İranlı ve Kürt savaşçılar da Şah'ın ordusunda hizmet vermekteydiler. İranlıların atları çok güçlü ve hızlı idi.⁵⁹⁴ Hatta bazılarının üstünde çelikten yapılmış eyerler vurulmuştu.⁵⁹⁵ Bu sayede at, kılıç ve mızreaktan korunuyordu. Kızılbaşların silahları, Şişper adındaki demir sopalar, ok, kılıç, hançer ve balta idi. Top ve tüfek İran ordusunda yoktu çünkü İranlılar Şah İsmail devrinde sıcak silah kullanmayı mertliğe ve kahramanlığa karşı görüyorlardı.⁵⁹⁶

Kızılbaş süvarileri daha ziyade manevi ve imanlarına dayandıkları için güçleri bu faktörlerden kaynaklanıyordu. Onların hepsi Safevî hanedanının fedaî ve Sûfileri sayılıyorlardı. Velâyetî'ye göre onlar mürşitlerine tam itaatkâr olmanın yanı sıra Osmanlı süvarilerden daha cengâver ve cesurlardı.⁵⁹⁷ Şah İsmail Osmanlı askerlerinin uzun yolculuk, yemek sıkıntısı, ailelerinden uzak olmalarını ve yenilmekten korkmaları sebebiyle sıkıntıda olduklarını tahmin ediyordu. Şah İsmail aynı zamanda Yeniçerilerin sefer esnasındaki isyanlarından haberdar idi. Şah İsmail Türk askerleri arasında Şîî ve Safevî hanedanının taraftarı olanların varlığını da biliyordu ve ona göre askerler küçük bir fırsatta Osmanlı ordusunu terk edeceklerdi.

⁵⁹⁴ Felsefi, s. 84.

⁵⁹⁵ Tansel, s. 54.

⁵⁹⁶ Felsefi, s. 84.

⁵⁹⁷ Velâyetî, s. 163.

Bu vaziyeti bilen İsmail, kendi askerlerinin gerçek değerlerini bilerek ve onları çeşitli savaşlarda deneyerek sadece 20.000⁵⁹⁸ veya 12.000 süvari ile 120.000 kişilik Osmanlı ordusunun karşısına çıkmayı düşünmüştü.⁵⁹⁹

İran ordusu sağ, sol ve merkez olmak üzere 3 gruba ayrılmıştı.⁶⁰⁰ Sağ kanadı Kızılbaş süvarileri, Şamlı Durmuşhan, Dulkadir Halil, Hüseyin Lillah, Rumlu Nur Ali Halife, Halil Bey, Münteşa Sultan ve Avşar Sultan Ali Mirza ve Çavuşlu Piri Bey teşkil ediyorlardı.⁶⁰¹ Bu Kanadı Şah İsmail bizzat kontrol etmekteydi.⁶⁰² Felsefi ve Velâyetî'ye göre, İsmail bir grup başarılı Kızılbaş süvari ile ordunun kalbinde yer almıştı. Hedefleri hangi kanat saldırmadan zayıf düşerse onu ânında takviye etmek idi.⁶⁰³

Sol kanatta Ustaclu Muhammet Han, Ustaclu Hanları ve Sultanları ile Çavuşlu Baba İlyas ve sol kanattaki serdarlardan oluşuyordu.⁶⁰⁴

Ordunun merkezinde Nizameddin Mir Abdalbâkî, Kadı Asker Mir Seyit Şerifeddin Ali Sadr ve Seyit Muhammed Kumune ve birçok süvari vardılar.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ Torkeman, s. 42. Tevfik İran ordusunun 40 bin kişiden oluştuğunu söyler. Bkz. Tevfik, s. 122.

⁵⁹⁹ Felsefi, s. 85; Velâyetî, s. 163. Bkz. Askerlerin sayısına gelince İran ve Osmanlı askerlerinin hemen hemen denk olduğu söylenmektedir. Bkz. Uğur, s. 71. Şah İsmail'in askerlerinin sayısı bir başka kaynakta 18 bin olarak kayıt edilmektedir. Bkz. *Âlem Ara-i Şah İsmail*, Asgar Müntezir Sahip(trc.), İhsan Yarşatir (ed.), Bungah-i Neşr ve Tercüme, Tahran 1349, s. 520. Şah İsmail'in askerleri ile Osmanlı askerlerinin aynı sayıda olmadığına ilişkin şöyle bir bilgi bulunmaktadır: Sultan Selim 100 binden fazla askeri savaş meydanına getirirken, Şah İsmail ise çoğu süvarilerden oluşan 40 bin kişilik bir ordu toplayabilmişti. Bkz. Allouche, s. 131.

⁶⁰⁰ Tansel, s. 54.

⁶⁰¹ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 179; Felsefi, s. 90; Velâyetî, s. 166.

⁶⁰² Tansel, s. 55.

⁶⁰³ Felsefi, s. 90; Velâyetî, s. 167.

⁶⁰⁴ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 179, Velâyetî, s. 166.

Osmanlı ordusunun savaştaki tertibi ise şöyle idi: Padişah'ın otağı ortada idi. Yanında Vezir-i Azam Hersekoğlu Ahmet Paşa, ikinci vezir Dulkaginoğlu Ahmet Paşa, üçüncü vezir Mustafa Paşa ve devletin diğer ileri gelen din adamları, Kazaskerler ve erkân bulunmaktaydı.⁶⁰⁶ Bunlar bir tepe üzerinden Çaldıran'a ihataları olmakla birlikte kızıl ve beyaz bayrak taşımaktaydılar.⁶⁰⁷ Etrafını sipahîler⁶⁰⁸, silâhtârlar⁶⁰⁹, ulûfeciler⁶¹⁰ ve yiğitler⁶¹¹ teşkil ediyordu.⁶¹² Sağ tarafta Anadolu ve Karaman askerleri, Sinan Paşa komutasındaydı.⁶¹³ Sol kanatta ise Rumeli askerleri ve Beylerbeyleri Hasan Paşa bulunuyordu. Sultan'ın önünde 12,000 Yeniçeri ve başlarında Ayas Ağa vardı. Her iki kolun nihayetinde azab askerleri vardır. Hasan Paşa tarafındaki Rumeli azabları 10,000, Sinan Paşa tarafındaki Anadolu azab'larının sayısı 8000 idi. Azablar'ın arkasında⁶¹⁴ 300⁶¹⁵ veya 500 adet⁶¹⁶

⁶⁰⁵ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 180, Velâyetî, s. 166; Felsefî, s. 90.

⁶⁰⁶ Uğur, s. 71.

⁶⁰⁷ Felsefî, s. 89.

⁶⁰⁸ Osmanlı askerî teşkilâtında altı bölük halkı da denilen kapıkulu süvarilerinin en seçkin grubu. Bkz. Erhan, Afyoncu, "Sipahi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVIII, s.256.

⁶⁰⁹ Osmanlılarda Sultanın silâhları ile silâhhânesinden sorumlu olan saray görevlisidir. Bkz. Şerafettin, Turan, "Silâhdar", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVIII, s.191.

⁶¹⁰ Osmanlı Devletinde muntazam askerî kurulmadan atlarıyla harplere katılan ve atları için para alan grubudur. N. Çağatay, "Ulufe", *İA*, Ankara 1983, XXXII, s.510.

⁶¹¹ Güçlü ve yürekli, kahraman anlamındadır. <http://www.msxllabs.org/forum/soru-cevap/278780-yigit-ne-demektir.html>, 09.10.2011.

⁶¹² Uğur, s. 71.

⁶¹³ Felsefî, s. 88.

⁶¹⁴ Uğur, s. 71.

⁶¹⁵ Allouche, s. 131.

⁶¹⁶ Uğur, s. 71.

top vardı ve bunlar zincirlerle birbirine bağlanmıştı. Şahsuvaroğlu Ali Bey'in komuta ettiği Dulkadirli Türkmenler öncü kuvvet idiler. Ardçı kuvvetler ise Şadi Paşa'nın emrinde idiler.⁶¹⁷

4. Çaldıran Savaşı

Çaldıran Savaşı 2 Recep 920⁶¹⁸/23 Ağustos 1514⁶¹⁹Çarşamba günü Şah İsmail'in emrindeki süvarilerin saldırısıyla başladı.⁶²⁰

Şah'ın sağ cenahı, şiddetli bir hücumla, Osmanlıların sol cenahını bozdu. Kızılbaşlar “Şah, Allah” diye bağırarak Osmanlılarla çatışıyorlardı. Safevîler o kadar hızlı ilerlediler ki Osmanlı cephesinde azablar kıpırdamaya bile zaman bulamadılar.⁶²¹ Azablar, topların görünmemesi için onların önünde dayanmışlardı⁶²² ve topların önünde Safevî ordusu tarafından öldürüldüler. Şah İsmail'in saldırısı çok güçlüydü. Atlar, onun şiddetli saldırılarından dolayı helâk oluyordu. Şah İsmail'in Savaş esnasında 7 kere atını değiştirmesi söz konusudur. Böylece Türk topları sol kanatta işe yaramaz hâle geldi ve Hasan Paşa'nın askerleri ardçı kuvvetlere kadar geri çekilmeye mecbur kaldı. Beylerbeyi Hasan Paşa, bu sırada şehit düştü. Diğer taraftan Ustaclu Muhammed Han da Osmanlı ordusunun sağ kanadına saldırmak için

⁶¹⁷ Uğur, s. 71.

⁶¹⁸ Rasim, s. 264.

⁶¹⁹ Tansel, s. 55; Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, s. 194; Uğur, s. 69; Allouche, s. 131; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 378; Parsadust, s. 425.

⁶²⁰ Tansel, s. 55; Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, s. 194; Uğur, s. 69; Allouche, s. 131; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 378; Parsadust, s. 425.

⁶²¹ Felsefî, s. 92.

⁶²² Felsefî, s. 89.

harekete geçti.⁶²³ Osmanlıların sağ kolunun komutanı Sinan Paşa plan gereğince, Kızılbaşları top menziline kadar getirdikten sonra topların önde bulunan askerlerini intizam içinde geri çekmeye başladı. Böylece İranlı askerler Türk topları ile karşı karşıya geldi. Osmanlı topları ateşe başlarken artık herhangi bir tedbire başvuramayan ve çaresiz kalan Kızılbaşlar mağdur oldular. Birçok asker yakından top ateşine maruz kaldı ve çok sayıda asker yok edildi. Bu durum Muhammed Han için büyük bir felâket oldu.⁶²⁴ Muhammed Han bu esnada öldürüldü ve sipahilerinin yarısı helâk oldu.⁶²⁵

Şah İsmail'in sol kanattaki kuvvetlerini ezen, komutanları öldüren Sinan Paşa kuvvetleri ayrıca Abdalbâki Han idaresindeki İran piyadesine de hücum ederek onarın da dağılmasına ve komutanlarının öldürülmesine sebep oldular. Ancak kurtulanlar, savaş meydanını terk etmeyip, Şah'ın yanına kaçtılar. Şah İsmail'in sağ kolu büyük bir başarı ile savaşa devam etmekteydi. İsmail top ateşlerinin tesirini görünce Osmanlıların sol kanadına saldırmaya karar verdi ve hemen Malkoçoğlu Ali Bey ile kardeşi Tur Ali Bey'in zayıf kuvvetleri üzerine saldırdı. Bunlar Rumeli alayının ucunda durmuşlardı. Bundan maksatları, Kızılbaşların bütün olarak savaşa girdikten sonra onları arkadan vurmaktı. Şah İsmail casusları vasıtasıyla söz konusu plandan haberdâr olup her şeyden evvel bu kuvvetleri yok etmek istedi. İki kardeş büyük fedakârlıklar yaparak sonunda şehit düştüler.⁶²⁶

⁶²³ Felsefi, s. 92.

⁶²⁴ Tansel, s. 56, 57.

⁶²⁵ Felsefi, s. 92; Tansel, s. 57.

⁶²⁶ Tansel, s.57.

Bundan sonra İsmail asıl kuvvetlerin üzerine yürüdü ve kısa bir zamanda azabları dağıtarak Beylerbeyi Hasan Paşa'nın sancağının bulunduğu yere ilerledi. Bu koldaki Osmanlı komuta heyeti, daha önce kararlaştırılmış olan hareket planının uygulamadı, yani toplarını önünde bulunan azabları zamanında geri çekmediği için, neticenin alınmasında tesirli pek büyük olan toplar hiçbir işe yaramadı. Hasan Paşa ağır bir şekilde yaralandı ve sonra öldü. İsmail'in bu kuvvetli saldırısı nedeniyle Hasan Paşa şehit düştükten sonra Osmanlıların sol kanadı çöktü ve askerler Padişah'a doğru kaçtılar.⁶²⁷

Bu sırada Şah İsmail, kurşunla kolundan ve ayağından yaralandı. Atı çamura battığı için Şah, atından düşmüştü. Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmesi, an meselesiydi. Tam bu sırada, Şah'a benzeyen ve onun gibi giyinmiş olan Mirza sultan Ali Nam Avşar adında bir Kızılbaş, "Şah benim!" diye ortaya atıldı. Osmanlı kuvvetleri onu Şah sanarak Sultan Selim'e götürdüler. Sultan şöyle bir soru sordu: "Sen benim 200,000 yeniçeriyle ve toplalarla savaştığımı bilmiyor muydun? Nasıl bu kadar az kuvvetle geldin ve sebepsiz yere neden bir sürü insanı helâk edip kendini de belaya soktun?" Sultan Ali ihlâslı bir edâyıyla onu şöyle yanıtladı: "Ben senin sipahilerinin çok olduğunu biliyordum. Fakat sen kendini topların muhasarasında tuttun. Dünya ve âhirette kendini rezil rüsva ettiğini bilmiyordum."⁶²⁸

Bu esnada ordunun baş sipahilerinden Atçeken Hızır Ağa ismi ile tanınan birisi kendi atını Şah İsmail'e verdi ve Şah yine savaşa katıldı.⁶²⁹ Sultan Selim Şah

⁶²⁷ Tansel, s.57, 58.

⁶²⁸ Felsefi, s. 97.

⁶²⁹ Felsefi, s. 97; Tansel, s. 59.

İsmail'in hayatta olduğunu, Sultan Ali'nin kendisini aldattığını öğrenince kızdı ve o fedakâr serdarın başı kestirdi.⁶³⁰

Osmanlı ordusunun sağ kanattaki komutanı Sinan Paşa, kendi süvarilerini İran ordusunun süvari ve yaya ordusunun peşinden gönderip dağıtarak ortadan kaldırdı. Osmanlıların kalan sipahileri de, Ustaclu Muhammed Han'ın ordusundan olanları takip edip çoğunu öldürdüler. İsmail'in yanında olan Şeyh Muhammed Şebesterî Azerbaycan'ın ünlü fakihlerinden ordunun helâk olduğunu görünce İsmail'in yanına geldi ve kendi Kur'an'ını çıkarttı. İsmail'i onun üzerine yemin ettirerek savaşa son vermesini istedi.⁶³¹ İsmail, top ve ateş karşısında daha fazla dayanmayı beyhude gördüğü için ve 300 süvârisini etrafında toplayarak onları savaştan çıkardı; ardından Tebriz'e doğru yönlendi. Sultan Selim bir hile yapıldığından endişelenerek, kimseyi onların peşinden göndermedi.⁶³² Sultan Selim'in bu tedirginliğinin sebebi, İran ordusunun cesaretinden kaynaklanıyordu. Onların bu şekilde fedakârlıkla savaşmaları Sultan'ı o kadar etkilemişti ki Kızılbaş ordusunun meydanı terk etmesini onların yenilme göstergesi değil de bir hile olarak algılamıştı.⁶³³ Ancak gece olduğunda, İran ordusundan kimsenin savaş yerinde kalmadığı anlaşıldı.⁶³⁴ İran ordusundan kimsenin bulunmadığını öğrenen Osmanlı ordusu İran ordusundan kalan ne varsa hepsini yağmaladı ve Selim'in isteği üzere Kızılbaş emirleri öldürüldüler.⁶³⁵

⁶³⁰ Felsefî, s. 97.

⁶³¹ Hicazifar, s. 125.

⁶³² Felsefî, s. 98.

⁶³³ Parsadust, s. 432.

⁶³⁴ Felsefî, s. 97,98.

⁶³⁵ Parsadust, s.432.

Bir Türk kaynağına göre ikinci vaktine doğru savaş sahasından kaçan Şah'ın peşine takılan Mihaloğlu, ona Çaldıran suyunda yetişmiş ise de yakalamaya muvaffak olmamıştı.⁶³⁶ Böylece Çaldıran savaşı o gün akşamüzeri, Osmanlıların büyük galibiyeti ile sona ermiş oldu.⁶³⁷

5. Şah İsmail'in Savaşta Yenilme Sebepleri

Çaldıran Savaşı eşit olmayan ordular arasında vuku bulmuştu. Şah İsmail bu savaşa çok dakik bir değerlendirme ve plan yapmadan girmiş; iç kuşatmalar onun kendine gereğinden fazla güvenmesine sebep olmuştu. İsmail'in sipahileri onu abartılı bir şekilde övmeleri onu gerçekleri görmekten ve düşünmekten uzaklaştırdı. Sultan Selim, ordusu ile Çaldıran'a vardığında, Şah İsmail'in bir şah olarak çare bulmak ve savaş tedbirleri düşünmek yerine gecenin geç saatine kadar şarap içip bıldırcın avı yapması ilginç bir noktadır.⁶³⁸

Şah İsmail'in Çaldıran'da aldığı yenilginin bir başka sebebi de, İsmail'in üzerinde çok etkili olan Durmuş Han idi. Durmuş Han'ın bu savaşın sonucu açısından oynadığı etkili rol gözden kaçmaz. Çünkü savaştan önce İsmail tüm komutanlarını toplayıp onların fikrini sormuştu. Bu toplantıda Ustaclu Muhammed Han net gerçekler göstererek çok az asker ile Osmanlı ordusunun karşısına çıkmayı uygun görmemişti, fakat Durmuş Han, Ustaclu Muhammed Han'ı küçümseyerek savaşa katılmalarını istemiş, zaferin kendilerine ait olacağından bahsetmiştir. Durmuş Han'ın, Osmanlı ordusunun başarılı, top ve ateşli silahlarla teçhiz edilmiş

⁶³⁶ Tansel, s. 59.

⁶³⁷ Tansel, s. 59.

⁶³⁸ Parsadust, s. 453, 454; Felsefî, s. 90.

yeniçerilerini, Akkoyunlu veya Özbek askerleri gibi aç ve güçsüz sandığı kesindir.⁶³⁹ Şah İsmail bu iki fikir üzerinde Durmuş Han'ın fikrini kendi düşüncesine daha yakın görerek onu dinledi. O Ustaclu Muhammed Han'nın Osmanlı savaş düzenini daha iyi bilmesini umursamadı. Hâlbuki Durmuş Han geçmişte İsfahan'ın valisi idi ve hiçbir zaman Osmanlılar ile savaşmamıştı.⁶⁴⁰

Şah İsmail, Sultan Selim'in kendisine yazdığı mektuplardan dolayı Osmanlı ordusunun çokluğundan haberdâr idi ve buna rağmen az sayıda askerle Sultan Selim'in karşısına çıkmasının – yanlış olsa bile – mutlaka sebepleri bulunmaktaydı.

Şah, yeniçerilerin çıkardığı isyanı ve bu uzun yolculuk yüzünden yorgun düştüklerini biliyordu. Ayrıca Osmanlı ordusundaki Şifilerin, kendilerine umut bağlayıp savaş esnasında Sultan Selim'in ordusundan ayrılarak kendi taraflarına katılacaklarını düşünmüştü.⁶⁴¹

Ayrıca Osmanlı ordusunun ateşli silahlara ve topa sahip olması Şah İsmail'in yenilmesinin başka bir sebebi sayılabilir. Ustaclu Muhammed Han'nın geç saldırısı ve Şah İsmail'le paralel zamanda saldırı yapmaması Sinan Paşa'ya zaman kazandırmış ve azabları top önünden çekmeye ve onların ateş etmelerine fırsat vermişti. Bu hareketin, Selim'in kazanmasında etkili rolü vardı. Toplar İran ordusunun Osmanlı ordusuna yaklaşmasını ve onların Osmanlı askerleriyle yüz yüze savaşmalarını önledi. Savaşı Şah İsmail'in kaybetmesinin bir başka sebebi de atların topların sesinden korkmasıydı. Atlar sestenden dolayı meydandan kaçmak istiyorlardı ve

⁶³⁹ Penahisemmani, s. 217, 218.

⁶⁴⁰ Parsadust, s. 462.

⁶⁴¹ Parsadust, s. 425.

bu da üzerlerindeki süvarileri zor durumda bırakıyordu. Toplar bu savaşta o kadar etkili olmuştur ki Jean Aubin isimli Fransız araştırmacı⁶⁴² topların ehemmiyeti hakkında L'Avenement des Safevides eserinde şöyle bir ifade kullanmıştır:

“Eğer İsmail’in ordusu topların ateşine maruz kalmasaydı, Çaldıran, Osmanlı ordusu için bir faciaya dönecekti.”⁶⁴³

Şah İsmail’in başka bir hatası da, dış ilişkilerinin zayıf olmasıydı. Şah İsmail, Osmanlı ordusunu teşkil eden yeniçerilerin başarılarını ve ateşli silahlarla teçhiz edilmiş olduklarını önceden biliyordu. Onlarla savaşmak daha çok tedbirli ve planlı olmayı gerektiriyordu. İsmail iç hazırlıklarının yanı sıra kendine ülke dışında da müttefik edinmeye çalışarak Osmanlı Sultan’ının İran’a saldırmasının tehlikeli olacağını ona hissettirebilirdi. Şah İsmail Dulkadiroğulları ve Mısır Memlûkları ile düşmanlık kurdu hâlbuki eğer dostluk ve ittifak sağlamış olsaydı Sultan Selim hiçbir zaman bu bir araya gelmiş üç güç ile aynı zamanda savaşmaya kalkmazdı.⁶⁴⁴

Yenilginin sebepleri arasında, Osmanlı casuslarının da payı bulunmaktadır. Zira Şah İsmail, Osmanlı topraklarındaki adamlarını casusluk için kullanmamasına rağmen, kendisi bir Osmanlı casusu tarafından aldatılmıştı. Şah İsmail, casusun tüm dediklerine inandığı için, Osmanlı cephesinin, kendi ordusu hakkında edindiği tüm bilgilerden haberdâr olmasına sebep oldu.

⁶⁴² Jean Aubin.

⁶⁴³ Parsadust, s. 449.

⁶⁴⁴ Parsadust, s. 461.

Eğer İsmail Osmanlı topraklarındaki olan müritlerini kullansa ve onları asker gibi Osmanlı ordusuna gönderseydi; ordunun durumundan ve hatta orduda olan taraftarlarının durumundan bilgi elde edebilirdi.⁶⁴⁵

Başka bir hata da savaş meydanının seçimi meselesiydi. Şah İsmail, sebepsiz yere Hoy şehrinin kuzeyinden Çaldıran'a gitti. Oysa dağlık bir arazi seçilmiş olsaydı, burada İsmail kendi başarılı ve cesur süvarileriyle yan taraflardan Osmanlı ordusuna saldırabileceğini ve netice olarak toprakların ateşinden korunabileceğini düşünmedi. Tam aksine, Çaldıran düz bir sahaydı ve Selim'e gücünü tam olarak kullanmaya fırsat sağladı. Buna ilişkin İranlı tarihçiler şöyle söylemişlerdir: Savaştan önceki gece Osmanlı sipahileri henüz Çaldıran'a inemedikleri zaman, Muhammed Han Ustaclu ve Nur Ali Halife ve bazı diğer komutanlar Osmanlı ordusunun düzeni hakkında bilgi sahibi olarak İsmail'e Osmanlı ordusu Çaldıran'da yerleşmeden ve savaşa girmeden onlara saldırılmayı önerdiler. Ama Durmuş Han bu işe karşı çıktı ve bunu mertlik usulüne aykırı buldu.⁶⁴⁶ Şah İsmail de onun fikrini tasdik edip şöyle söyledi:

“Ben kervan harâmisi değilim, Allah'ın takdiri ne ise ortaya çıkacaktır”.⁶⁴⁷

Savaş için uygun zamanın tespit edilememiş olması da Şah İsmail'in zaaflarından biri olarak sayılabilir. Şah İsmail'in savaştan önceki gece yaptığı toplantıda, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Ustaclu Muhammed Han, hiç zaman kaybetmeden Osmanlıların savaş düzeni alıp hazır olmalarına imkân vermeden saldırılmayı önerdi. Ancak Şah İsmail, bunun aksini savunan Durmuş Han'ı savunarak

⁶⁴⁵ Parsadust, s. 464.

⁶⁴⁶ Felsefi, s. 85, 86.

⁶⁴⁷ Torkeman, s. 42.

bu öneriyi reddetti. Şah İsmail, Osmanlıların yol yorgunu ve henüz hazırlık yapamadığı için dağınık olan ordusuna âni bir saldırı yapmayı reddederek Osmanlı ordusunu hezimete uğratma ihtimalini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Ayrıca, Şah İsmail'in sabaha kadar şarap içip komutanlarıyla savaşa dair konuşmadığı da dikkat çekicidir.⁶⁴⁸

Şah İsmail savaş taktiği içinde hatalı davrandı. O kendi ordusunun azlığı ve Sultan Selim'in ateşli silahlar ve toplara sahip olduğunu bildiği hâlde, âni saldırıyı reddedip savunma taktiğini kullanmıştı. Hâlbuki bir saldırı esnasında, çatışmanın süresi kısılacak ve Osmanlı ordusu yorulup ordu içinde memnuniyetsizlikler ortaya çıkacaktı. Bu esnada İsmail, ordunun içine nüfuz edip Osmanlı tarafında çarpışan taraftarlarını kendine çekmeyi başaracaktı. Fakat Şah İsmail, bu taktikleri kullanmak yerine bir savunma savaşı yaparak Sultan Selim'in galibiyetini kolaylaştırmış oldu.⁶⁴⁹

İsmail'in bir başka zaafı da savaşta hiçbir ordu komutanının bulunmayışıdır. Sultan Selim, savaş esnasında tepenin üzerinden savaşın cereyanına izlemiş ve gerekli durumlarda müdahale etmişti. İran ordusunda böyle bir durum yoktu ve İsmail sıradan bir asker gibi cephede savaşmıştı. Bu sebeple, savaşı gözden geçirme ve değerlendirme imkânı bulamadı. Şah İsmail bu savaşta kendi makamını sıradan

⁶⁴⁸ Parsadust, s. 465, 466.

⁶⁴⁹ Parsadust, s. 467.

bir komutan seviyesine indirerek doğru düşünmekten ve doğru karar vermekten geri kalmış oldu.⁶⁵⁰

Kanaatimizce Şah İsmail, söz konusu şartların çok ağır olduğunu görmekte birlikte, yine de savaşmayı tercih etti. Fakat bunu yaparken savaş taktiklerine ve öngörülere değil de, kendi gücüne ve müritlerinin korkusuzluğu ile bağlılıklarına güvendiğinden dolayı, son âna kadar başarılı olamadı. Bu sonucun doğmasında sözü edilen sebeplerin yanı sıra ateşli silahların karşısında sadece fedakârlık ve manevi güçle zafer kazanılamayacağı gerçeği de etkili olmuştur denilebilir.

Alınan yenilgiyle birlikte, İran ordusu, Şah İsmail, komutan ve askerlerinin verdiği mücadele de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Hicazifer'in de dediği gibi, Şah İsmail'in mücadelesi, onun isminin tarihte önemli komutanlar arasında yer almasını sağlamıştır. Ayrıca yine Hicazifer'e göre, Sultan Selim'in karşısında sergilediği mukâvemet, üstün savaş tekniklerinden sayılarak bazı askeri okullarda örnek olarak okutulmuştur.⁶⁵¹

Hatta Şah İsmail'in sipahilerinin verdiği mücadele hakkında bir doğulu tarihçi şöyle bir ifade kullanmıştır: “İranlılar öyle savaşıyor, öyle dayanıklılar ki çocukların saçları dehşetten beyazlaşabilirdi”⁶⁵²

⁶⁵⁰ Parsadust, s. 468, 469.

⁶⁵¹ Hicazifer, s. 120.

⁶⁵² Eşton, Metz, Cun, Barak, *Şah-i Ceng-i İraniyan Ve Yunaniyan*, Zebihullah Mensûrî Zerrin (trc.), Tahran 1367 H.Ş/1988, s. 382.

Burada şunu söylemek gerekir ki, her ne kadar Çaldıran'da Şah İsmail ve Safevîler yenilmiş olsa da, gösterdikleri mücadele ve bağlılık sebebiyle bu savaş ve savaşanlar, İranlılar için bir iftihar vesilesi hâline gelmişti.⁶⁵³

Çaldıran Savaşı Osmanlı tarihinin karanlık günlerinden birisi ve fena günü adlandırmışlardır. Bazılarına göre de eğer Selim top sahibi olmasaydı, kesinlikle yenilecekti.⁶⁵⁴

6. Çaldıran Savaşı'nda Ganimetler, Esirler ve Ölenler

Çaldıran Savaşı bittikten sonra Osmanlı ordusu İran ordusundan oldukça fazla ganimet elde etti. Bunların arasında pahalı mücevherler, altın ve gümüş de yer almaktaydı.⁶⁵⁵ Bu paylaşım, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü yolculuk esnasında türlü sıkıntılara katlanmış olan Osmanlı ordusu, o anda zengin bir ordugâhın içinde bulunmaktaydı, ayrıca savaşta çok sayıda askerini kaybetmişti.⁶⁵⁶ İki tarafın ölenlerinin sayısı kesin olmamakla birlikte İran ordusundan bin kişi ve Osmanlılardan üç bin kişinin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.⁶⁵⁷ Tansel'e göre ölen kişilerin sayısını her iki taraftan 30 biner kişi idi.⁶⁵⁸ Kızılbaş komutanlarından Ustaclu Muhammed Han, Sarı Piri, Hüsseyin Lillah, Abdalbâki, Şerif Sadr, Kadı Asker, Hulefa Bey, Muhammed Bey Komüne, Sultan Ali Bey gibileri hayatlarını bu

⁶⁵³ Metz, Barak, Mukaddime.

⁶⁵⁴ Parsadust, s. 471.

⁶⁵⁵ Felsefi, s. 102; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 380.

⁶⁵⁶ Tansel, s. 61, 62.

⁶⁵⁷ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 381.

⁶⁵⁸ Tansel, s. 61.

savaşta kaybetmişlerdi.⁶⁵⁹ Osmanlı tarafından da Hasan Paşa, Tur Ali, İskender, Milahoğlu Mustafa gibi komutanlar hayatını kaybetmişti.⁶⁶⁰ Şah İsmail'in dönüşte hiç esir vermediği ve hatta 1900 Osmanlı'yı esir aldığı söylenmektedir.⁶⁶¹

Felsefi ve Hicazifer'in belirttiğine göre eşleri ile birlikte olan bazı bayanlar da Selim'in askerlerinin eline geçmişlerdi. Bunların arasında Şah İsmail'in eşleri Taçlı ve Behrûze de vardı. Esir olan kadınların dışında, savaş meydanında birçok kadın cesedi de vardı. Sultan Selim onları askerî teşrifat ile gömdü. Bu kadınlar zırh ve külah ile eşleri yanında savaşmışlardı.⁶⁶² İranlılar kendi eşlerini savaşa götürüyorlardı. Bunun sebebi askerler arasında muhabbet ve gayret takviyesiydi.⁶⁶³

Kaynakların bir kısmına göre Şah İsmail'in nikâhlı eşi;⁶⁶⁴ bir kısmına göre ise sadece gözdesi olan Taçlı Hanım da,⁶⁶⁵ Osmanlılar tarafından esir alınmıştı.⁶⁶⁶ Bazı kaynaklara göre Taçlı, Paşazade Mesih'in adamları tarafından yakalanarak Sultan'ın yanına getirilir,⁶⁶⁷ bir kısım kaynaklara göre de Taçlı yakalanır fakat sultan'ın yanına getirilmeden serbest bırakıldığı söylenir.⁶⁶⁸ Taçlı'nın iki gece Osmanlı ordusunda

⁶⁵⁹ Felsefi, s. 99.

⁶⁶⁰ Tansel, s. 61.

⁶⁶¹ Hicazifer, s. 126.

⁶⁶² Felsefi, s. 103, 104; Hicazifer, s. 126.

⁶⁶³ Hicazifer, s. 127.

⁶⁶⁴ Uğur, s. 75; Rasim, s. 266; Parsadust, s. 478.

⁶⁶⁵ Parsadust, s. 478; Tansel, s. 62.

⁶⁶⁶ Tansel, s. 62.

⁶⁶⁷ Velâyetî, s. 179; Parsadust, s. 477; Uğur, s. 75.

⁶⁶⁸ Tansel, s. 62; Felsefi, s.103; Hicazifer, s. 127.

kaldığı ve sonra bir böbrek şeklinde olan küpelerini fedaiye vererek erkek kıyafetiyle Tebriz'e kaçtığı söylenmektedir.⁶⁶⁹

Şah İsmail'in diğer eşi Behrûze Hanım da esir alınmıştır.⁶⁷⁰ Sultan Selim, Şah İsmail'i azarlamak ve küçümsemek için Behrûze'yi İran'a göndermek istemiyordu ve ona küffardan olan bir esir gibi davranmak istiyordu.⁶⁷¹ Sultan'ın bu isteği komutanları, ulema ve yeniçeriler tarafından pek hoş karşılanmadı. Sultan bu duruma dini bir çözüm arayarak bir sonuca varmak istedi.⁶⁷² Selim daha önce nişancı⁶⁷³ olan Cafer Çelebi'yi yanına çağırdı. Cafer o senenin Şaban ayından itibaren kazasker olmuştu. Kazaskerlik, Osmanlıların din işlerindeki en üst makamlardan birisi idi. Selim, Cafer Çelebi'den Behrûze'nin nikâhlanması konusunda kendisinden fetva istedi. Cafer Çelebi bu fetvayı verdikten sonra, Sultan ona Behrûze ile evlenmesini teklif etti.⁶⁷⁴ Selim'in, bir kazaskeri Behrûze ile evlenmesi için seçmesinin bir sebebi vardır: Sultan Selim bu sayede, bir şeyhzade kızının Şah İsmail gibi savaşçı ve

⁶⁶⁹ Felsefi, s. 104; Hicazifer, s. 128; Taçlı'nın esir alınması konusunda bilgiler birbirinden çok farklıdır. Öyle ki Taçlı'nı Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar tarafından esir alındığı, esâretten kaçtığı vb. söylenmektedir. Ancak Taçlı'nın İsmail'in ölümüne kadar onun yanında kaldığı bilinmektedir. Bu sebeple Osmanlılar tarafından esir alındığı rivayeti mantıklı ve doğru olamaz. Fakat İsmail'in haremde Taçlı adında iki bayanın bulunmuş olma ihtimali de vardır. Veya Behrûze Hanım adında başka bir esir eşi olmalıdır ki kanaatimizce ikinci ihtimal kayıtlara göre daha gerçeğe yakın görünmektedir. Bkz. Parsadust, s. 481.

⁶⁷⁰ Parsadust, s. 477.

⁶⁷¹ Felsefi, s. 115.

⁶⁷² Felsefi, s. 115.

⁶⁷³ Nişancı, padişah tarafından yazılan nâme, mektup, ferman gibi devlet resmî evrâkının başına padişah tarafından imza denilen nişan-ı koymakla görevliydi. Bkz. M. Tayyib, Gökebilgin, "Nişancı", *İA*, İstanbul 1960, IX, s.299.

⁶⁷⁴ Felsefi, s. 115.

cengâver birisi ile evlenmesini doğru bulmayıp ve bu hanımın dindar birisi ile evlenmesi gerektiğini vurgulamaya çalışıyordu.⁶⁷⁵

Çelebi'nin evliliğinden yaklaşık iki ay sonra Yeniçeriler tekrar Amasya'da isyan etti. Bu isyan 10 gün sürdü. Daha sonraları, bu isyanda Çelebi'nin de etkili olduğu anlaşıldı. Sultan Selim, Çelebi'nin bu şekilde saf değiştirmesinden, Çaldıran'da orduyu intizam ve itaate davet etmesinin ardından askerleri kışkırtmasında etkili olmasından endişelendi. Çelebi'nin bu şekilde taraf değiştirmesi, Behrûze ile yaptığı evlilikten sonraya denk geldiği için Sultan Selim'e göre bu işte, Behrûze'nin Çelebi üzerindeki tesiri etkili olmuştu. Çelebi'nin bu düşünce ve etkilenmeyle, Osmanlı ordusunu dağıtması ve İran'dan başka bir saldırı gelmesine sebep olacak ihtimali sebebiyle,⁶⁷⁶ Sultan Selim, Çelebi'yi idam ettirdi.⁶⁷⁷

Cafer Çelebi'nin idamının nedeni belki de Behrûze ile birlikte olmasından kaynaklamıştır;⁶⁷⁸ çünkü Sultan Selim, Behrûze'yi ona emanet ettiği gün Çelebi'ye şöyle demişti: *“Cafer, ben seni dürüst bir insan olarak tanıyorum. Bu bayan muta değil, nikâhlıdır. Onu sana emanet ediyorum. Sakın ona dokunma. Ben sadece Erdebilolu'nun kalbini yakmak isteyip onunla esirler gibi davranıyorum yoksa bu bayan öyle bir şeylerden mahfuzdur”*.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Felsefi, s. 115, 116.

⁶⁷⁶ Felsefi, s. 117.

⁶⁷⁷ Felsefi, s. 118.

⁶⁷⁸ Felsefi, s. 118.

⁶⁷⁹ Felsefi, s. 118.

Sultan, Behrûze'nin gebe olduğunu öğrenince, bir şey söylememişse de askerlerin isyanını bahane ederek Cafer Çelebi'yi cezalandırdı.⁶⁸⁰

Çelebi'nin ölümünden sonra, Behrûze'nin hayatı hakkında pek bilgi yoktur.⁶⁸¹ Ancak İstanbul'da Sultan'ın himayesi altında saygın bir şekilde yaşadığı kayıtlara yansımıştır.⁶⁸²

Şah İsmail, Çaldıran'dan sonra Sultan Selim'e bir mektup ve beraberinde dört elçi ve hediyeler göndererek, eşinin geri verilmesini talep etmiştir⁶⁸³ ancak Selim bu isteğini reddetmekle birlikte bir de mektup göndermiştir. Selim bu mektupta şöyle bir ifade kullanmıştır:

*“Sûfî oğluna yaz ki, Selim diyor ki, eşini ulema-i Ehl-i Sünnet ile evlendirdim, bilsin ki Müslüman bayanları eşlerin önünde Kızılbaşlara teslim etmenin ne tesiri vardır” bu mektubun Sultan Selim'e ait olduğu kuşkuludur.*⁶⁸⁴

7. Sultan Selim'in Tebriz Seferi

Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra Sultan Selim, Osmanlı ordugâhına döndü ve aynı gece Hersekoğlu Ahmet Paşa'yı Tebriz'e gitmek ve Safevîler'in başkentini kuşatmak için görevlendirdi.⁶⁸⁵ 9 Recep / 30 Ağustos tarihinde ⁶⁸⁶ Piri Paşa ve

⁶⁸⁰ Felsefi, s. 118.

⁶⁸¹ Felsefi, s. 118.

⁶⁸² Felsefi, s. 116.117, 118. Türk kaynaklarında Behrûze'nin değil Taçlı'nın esir alındığı ve Cafer Çelebi ile evlendiği belirtilmektedir. Bkz. Tansel, s. 64; Uğur, s. 75.

⁶⁸³ Rasim bu olayı Taçlı için kaydetmiştir. Rasim, s. 267; Parsadust, s. 480.

⁶⁸⁴ Parsadust, s. 480.

⁶⁸⁵ Felsefi, s. 106.

Dulkağınoğlu'nu Molla İdris-i Bitlisi ile beraber, 500 yeniçeri ile birlikte, onun gitmesi için hazırlık yapmaları, Kızılbaş askerlerinden kalanları öldürmeleri ve mallarına el koymaları için Tebriz'e gönderdi.⁶⁸⁷ Sultan Selim 10 Recep/31 Ağustos 1514 gününün ertesi günü Tebriz'e doğru yola çıktı.⁶⁸⁸

Sultan Selim Hoy Şehri'nden, Mısır Sultanı, oğlu Sultan Süleyman, Kırım Hanı ve Özbek Ubeydullah'a fetihnameler gönderdi.⁶⁸⁹

Recep ayının onunda Tebriz yolu üzere⁶⁹⁰ Kızılbaş emirlerinden Hacı Rüstem isimli birisi 50 süvari ile Sultan Selim'in yanına gelip ondan itaatini arz etti.⁶⁹¹ Bir⁶⁹² veya üç gün⁶⁹³ sonra onların İsmail tarafından geldikleri anlaşıldı. Bu şahıs ve yanındakiler Sultan'ı öldürmeye niyetliydiler. Sultan'ın fermanı ile hepsi öldürüldüler. 3 gün sonra da Halit Bey adında bir Kızılbaş'ı ve onunla birlikte gelen 150 kişiyi idam ettiler. İsmail'in böyle bir tutum sergilemesinin nedeni Çaldıran Savaşı'nda yenilmesidir. İsmail bu yöntem ile düşmanı hile ile ortadan kaldırmak istiyordu. Buna göre Kızılbaş komutanlar ve fedailerinin parça parça Osmanlı ordusuna iltica etmeleri fermanını verdi. Ardından, onların sayıları artıp 2 veya 3 bin kişiye yetiştiğinde geceleyin Osmanlı ordusuna saldırı yapıp Sultan'ı öldürmeyi

⁶⁸⁶ Felsefi, s. 107.

⁶⁸⁷ Felsefi, s. 107. 400 Yeniçerinin gitmesi söz konusu olabilir. Bkz. Uğur, s. 77.

⁶⁸⁸ Uğur, s. 77.

⁶⁸⁹ Felsefi, s. 107.

⁶⁹⁰ Felsefi, s. 107.

⁶⁹¹ Felsefi, s. 107, Parsadust, s. 486.

⁶⁹² Felsefi, s. 107.

⁶⁹³ Parsadust, s. 486.

plânlıyordu. Ama Hacı Rüstem, Osmanlı ordusuna yetişince Sultan'ın Türkmen emirlerinden birisini bu plandan haberdar etti ve Sultanda onara işkence edip hepsinin öldürmelerini fermanını verdi.⁶⁹⁴

Sultan Selim, Recep ayının 16'sında⁶⁹⁵/6 Eylül 1514⁶⁹⁶ Perşembe günü Tebriz ve Surhab (Acı su)mahallesine girdi.⁶⁹⁷ Bu yerden şehrin içine kadar güzel halılar serilmişti. Tebriz halkının ileri gelenleri, bazı âlimler ve halk, Sultan Selim'i karşılamaya gelmişlerdi.⁶⁹⁸Sultan Selim halka iyi ve şefkatli davrandı. ⁶⁹⁹Hasan Paşa Camii'nde Cuma namazı kıldı ve Şah İsmail tarafından yıkılıp viran olan bu Cami ve Cihan Şah Camii'nin tamiri için talimat verdi.⁷⁰⁰

Cuma namazında hatip Ehl-i Sünnet adına hutbe okumak üzere Sultan Selim'in adını söylemek yerine yanlışlıkla Şah İsmail'in adını söyledi. Türk askerleri kılıç çekip onu öldürmeye kalktıysa da, Sultan Selim buna müsaade etmeyip "*hatip alışmış bir suçu yok*" dedi.⁷⁰¹Selim bu mekândan çıkıp Heşt-Beheşt (Sekiz Cennet) sarayını gezip bu sarayı çok beğendi.⁷⁰²

⁶⁹⁴ Felsefi, s. 108.

⁶⁹⁵ Felsefi, s.108; Parsadust, s. 486. Bir kaynakta 15 Recep olarak kaydedilmiştir. Bkz. Allouche, s. 132. Başka bir kaynakta ise 15-16 Recep olarak kaydedilmiştir. Bkz. Uğur, s. 78.

⁶⁹⁶ Parsadust, s. 486; Uğur, 5-6 Eylül olarak yazmıştır. Bkz. Uğur, s.78. Bazıları 5 Eylül diye kaydetmişlerdir. Bkz. Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", s. 194; Allouche, s. 132.

⁶⁹⁷ Felsefi, s. 108,Uğur, s. 78.

⁶⁹⁸ Felsefi, s. 108, Parsadust, s. 486.

⁶⁹⁹ Parsadust, s. 486.

⁷⁰⁰ Felsefi, s. 108; Parsadust, s. 486; Uğur, s. 79.

⁷⁰¹ Felsefi, s. 108; Parsadust, s. 486-487.

⁷⁰² Uğur, s. 79.

Ardından Sultan Selim'in fermanı ile İsmail'in mal varlığına el konuldu.⁷⁰³ Şah Tebriz'den kaçıyordu, fakat Tebriz'in eski valisi Helvacı Hüseyin Bey, Şah'ın Tebriz'de kalan mal ve eşyalarını toplamakla meşgul idi. Selim'in gelip gelmediğinden emin olmayan bu şahıs elinden geleni alıp kaçtı.⁷⁰⁴ Selim, Kapıkulu Ahmed Bey'i bu iş için görevlendirdi. Sonra da Tebriz'i kendi ordusunun merkezi yaptı. Sultan Selim, kışı Tebriz'de geçirmekte ısrarcıydı. Böylece Azerbaycan'ı ele geçirip sonra da bahar gelince Irak, İsfahan ve Fars'a yürüyebilirdi.⁷⁰⁵ Bu planlamaya rağmen Sultan Selim 8 günden fazla Tebriz'de kalamadı. Bunun sebeplerinden biri, erzak ve yiyecek sıkıntısı idi. Şah İsmail, gitmeden önce şehirdeki tüm yiyecekleri yok etmişti. Sultan Selim, ordusuna buğday ve arpayı pahalı fiyattan Gürcistan, Ermenistan ve Kürdistan'dan temin etmeye uğraşıyordu ama kış yaklaştığı için erzak temin etmek zor görünüyordu. Bunların yanı sıra Türk askerleri ve Yeniçeriler de Sultan Selim'in Tebriz'de kalma fikrine karşıydı. Onlar, evlerine, ülkelerine dönmek istiyorlardı. Tebriz'e geldikten 2 gün sonra Yeniçeriler isyan etmeye başladılar. Bu sebepten, Sultan Selim üç aylık maaşlarının hepsini tek seferde onlara ödedi. Buna rağmen, öğlen yemeğinde çorba almaktan imtina ettiler; bu onların muhalefetlerinin bariz bir ifadesiydi. Onlar Sultan Selim'e bir mektup yazarak bu kadar kanın dökülmesinden ve Rafizîlik iftirası esasında bu kadar Müslüman'ın öldürülmesinden rahatsız olduklarını söylediler. Mektupta şunlara yer verdiler:

⁷⁰³ Felsefi, s. 109.

⁷⁰⁴ Uğur, s. 77,78.

⁷⁰⁵ Felsefi, s. 109,Parsadust, s. 487.

“Eğer açık el ile namaz kılmak veya “اشهد ان على ولي الله” ve “حى على خير” *حى على خير* kötü bir şeyse, niye Şâfiler bazen açık el ve bazen bağlı elleri ile namaz kılıyorlar? Ali'nin adına teşehhüt okumak eğer bir ilk ise -ama iyi bir şeydir ve hepimiz Ali'nin Allah'ın velisi olduğunu biliyoruz, ayrıca bizim muazzezlerde sabah namazında” *حى على خير العمل*” diyorlar. Bizim sözüümüz şudur ki İranlılar ile din adına savaşmak istemiyoruz, ama eğer bu memleketi işgal etmek istiyorsanız, bu harap memleketi işgal etmek bu kadar kan dökmeye değmez.”⁷⁰⁶

Selim bu mektuptan dolayı çok huzursuz olduğu için, ulemânın ve kadıların toplanmasını istedi ve onlardan bir soru sordu:

“Sûfî oğlu İsmail'in İran'da yaptığı uygulamalar hakk mı, bâtıl mı?”

Ulema ona şöyle bir cevap verdi:

“Bu mezhebin Kur'an'a, Ehl-i Sünnet ve'l- cemaate muhalif olması Sünnî uleması ve cemaati tarafından ispat olunmuştur ve bundan dolayı bâtıldır. Müslümanlar eğer bu tarikati uygulasalar dinden dönmüş sayılırlar ve onları cezalandırmak İslâm Padişahı'nın yükümlülüğündedir. İslâm Padişahı bu mezhebin dünyaya yayılmasını önlemelidir.”⁷⁰⁷

Sultan Selim bu fetvayı orduya gönderdi ve Yeniçerileri sakinleştirmeye çalıştı ama onlar yine de İranlılar ile sebepsiz yere savaşmak istemediler. Yeniçeriler aynı gece Sultan Selim'in çadırına ok attılar. Fakat bu olayın fâilleri bulunamadı.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶ Felsefi, s. 110-111; Parsadust, s. 487-488.

⁷⁰⁷ Felsefi, s. 111-112; Parsadust, s. 488.

⁷⁰⁸ Felsefi, s. 112; Parsadust, s. 489.

Nihayet, Sultan Selim, Yeniçerilerin bu tutumuna daha fazla dayanamadı ve dönmeye karar verdi. İlk başta şairler, ressamalar, kuyumcular, sanatkârlar, halı dokumacıları ve benzeri sanatkârları 20 Recep /10 Eylül tarihinde İstanbul'a gönderdi. Onlar Tebriz'deki Şah İsmail'e ait olan hazine ve değerli eşyayı da elde etmişlerdi. Sultan Selim'in kendisi de üç gün sonra ordunun kalan kısmı ile Ermenistan yolundan dönmeye karar verdi.⁷⁰⁹ Böylece, Sultan Selim toplam yedi veya sekiz gün Tebriz'de kalmış oldu.⁷¹⁰

Selim'in Tebriz'i terk etmesinde çeşitli sebepler bulunmaktadır. Kanaatimizce ordunun yorgun düşmesi, erzak sıkıntısı, Şah İsmail'in yorgun bir orduya ânî saldırı tehlikesi, Yeniçerilerin içine Şah İsmail'in adamların nüfuz etmesi ve onları Selim'in aleyhine kışkırtmaları ve bunların yanı sıra ordunun aynı dinden olan insanlar ile savaşmama isteği ve bu savaşın daha artık güç ve toprak elde etme amaçlı olması ve hatta böyle bir durumda İran gibi darmadağın bir coğrafyaya hâkim sahip olmanın bir avantajının bulunmaması, Sultan Selim'in Avrupa ülkeleri konusundaki planları ve kendi ordusunu takviye etmesi gibi sebeplerden dolayı dönmeye karar verildiği söylenebilir.⁷¹¹

⁷⁰⁹Felsefi, s. 112, 113; Parsadust; s. 490, Hanlu, Mesut, *Tebriz-i Kadîm*, Telâş Yayınları, Tebriz 1369, s. 47; A. N. Kuliyef, *Tarih-i Azerbaycan*, A. Afşar (trc.), Şura Yayınları, 1359 H.Ş/1980, s. 99.

⁷¹⁰ Varlık, "Çaldıran Savaşı", s. 194; Allouche, s. 132; Parsadust, s. 487. Ahmet Uğur, Tebriz'de kalma sürecini 15-16 gün olarak kaydetmiştir. Bkz. Uğur, s. 81.

⁷¹¹ Abdulazim, Rezayi, *Tarih-i Deh Hizar Sale-i İran*, İkbâl Yayınları, Tahran 1377H.Ş/1998, s. 312.

8. Çaldıran Savaşı'nın Sonuçları ve Şah İsmail'in Savaş Sonrası Osmanlı ile İlişkileri

Çaldıran Savaşı çok sayıda askerin ölümüne ve maddî zarara sebep olmanın yanı sıra Şah İsmail'in hayatını, hâkimiyetini ve hatta inancını büyük ölçüde etkilemiştir.

Hiçbir savaşta mağlup olmayan ve yaralanmayan Şah İsmail, bu savaş esnasında 28 yaşındaydı.⁷¹² Kazandığı eski zaferler, onun aşırı derecede kendine güvenmesine ve gurur kapılmasına sebep olmuştu. İsmail kendini hiç yenilmeyen biri görüyordu. Çaldıran'da yenilmesi, onun huyu ve davranışlarını etkiledi. Bu savaşın ardından eskiden sahip olduğu gurur ve özgüvenin yerini, ümitsizlik ve mutsuzluk öylesine kapladı ki, savaştan sonra kimse İsmail'in güldüğünü bir daha görmedi⁷¹³. İsmail Çaldıran'da yenildikten sonra Tebriz üzerinden Derzecin'e gitti.⁷¹⁴ Tüm Seyit kadınların siyah giymeleri için ferman verdi. Kendisi de siyah giyinip siyah türban taktı. Tüm bayraklar siyah yapılarak üzerlerine beyaz yazı ile “القصاص”⁷¹⁵ (El-Kıyas) kelimesi yazıldı. Hatta o sene bir oğlu olduğunda adını “القاص” (Elkas) koydu.⁷¹⁶ Şah İsmail aşırı derecede şarap içiyordu ve Şeybek Han'ın başından yapılan kadehi hiç elinden düşmüyordu.⁷¹⁷ Savaştan sonra Şîî mezhebindeki yobazlığını daha yumuşak bir hâle getirdi ve artık o katı davranışlarından eser kalmadı. Valilere kimsenin

⁷¹² Felsefi, s. 119.

⁷¹³ Felsefi, s. 119; Parsadust, s. 494.

⁷¹⁴ Felsefi, s. 119; Parsadust, s. 494.

⁷¹⁵ Kıyas, sözlükte aynıyla karşılık vermek demektir. <http://www.mumsema.com/k-l/51228-kisas-nedir-islamda-kisas.html>, 20.11.2011.

⁷¹⁶ Felsefi, s. 119, Velâyetî, s. 192; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 44; Parsadust, s. 494.

⁷¹⁷ Felsefi, s. 120.

mezhebi yüzünden azarlanmamasını⁷¹⁸ divanda ve dinî mahkemelerde herkesin eşit olmasını istedi. Bunun sebebi Selim'in tekrar saldırmasına fırsat vermek istememesiydi.⁷¹⁹

Çaldıran Savaşı'nın etkili sonuçlarından birisi de, halkın Şah İsmail'e karşı olan inanç ve itikatlarının sarsılmasıydı.⁷²⁰ Şah İsmail artık mezhebî liderlik seviyesini kaybetmişti ve eskisi gibi mükemmel ruhanî bir mürşit gibi görünmüyordu. Bu vaziyet, yalnızca halk arasında değil, aynı zamanda Kızılbaşlar arasında da İsmail'e karşı olan inançları etkilemiştir. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Kızılbaş emirleri bile tavır değiştirdiler. Eskisi gibi fedâkârlık yapmak yerine, kendilerini düşünüp ona göre hareket etmeye başladılar.⁷²¹ Kızılbaşlar arasında eskisi gibi mürşit-mürit anlayışı ortadan kaldırıldı.

Bu savaş ayrıca, Safevî Devleti'nin siyasî ve idarî durumunu da etkiledi. Bir daha hiçbir savaşta ordunun başkomutanlığına geçmedi; devletin işlerine müdahale etmedi. Bu durum bazı devlet adamlarının kendi fikirlerini uygulayabilmesine zemin hazırladı. Hatta devlet teşkilatında değişiklikler ortaya çıktı ve Vekâlet makamı devletin kuruluş zamanında gibi öne çıkararak ve bu unvan “*vezâret*” unvanına dönmüştü. Bu da Şah'a bağlı olmanın daha ziyade devlete bağlı olmanın

⁷¹⁸ Felsefi, s. 120; Parsadust, s. 497.

⁷¹⁹ Parsadust, s. 497.

⁷²⁰ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s.383; Parsadust, s. 495.

⁷²¹ Parsadust, s. 497.

göstergesiydi. Devlet adamları bu makama itaat etmeye mecburlardı.⁷²² Netice itibariyle, Şah'ın en güvenilir adamları olan Kızılbaşlar ve Safevî Devleti'nin kuruluşunu destekleyen temel faktörler bile, Çaldıran'dan sonra değişime uğradı. Bu minvâlde Şah İsmail, artık onların gözünde rûhânî bir lider veya mürşit değildi. Çaldıran Savaşı'ndaki yenilgiyle beraber, Safevî ordusu top ve tüfekle teçhiz olunma olmanın gerekliliğini fark etti.⁷²³ Şah İsmail, sadece Kızılbaş kuvvetleri ve kendi askerlerine güvenerek, büyük bir ordunun karşısında ateşli silah kullanmadan çıkılamayacağını anladı.⁷²⁴

Çaldıran Savaşı ile Safevî Devleti'nin sınırlarında değişiklikler meydana getirdi. Savaşın ardından Diyarbakır(1516),Erzincan (1515) ve Kumahî Kalesi (1515) İran topraklarından ayrılarak Osmanlı sınırlarına dâhil oldu.⁷²⁵

İran kaynaklarından hareketle, Şah İsmail, Çaldıran'ın kendisi için ortaya çıkardığı ağır sonuçları gördükten sonra, düşmanla barışmak istediği için, daha önce de bahsedildiği üzere, Nureddin Abdulvehhab liderliğindeki bir heyeti, mektup ve değerli hediyeler eşliğinde Sultan Selim'e gönderdi. Heyet, barış anlaşması isteğinde bulunmanın yanı sıra, Şah İsmail'in eşi Behrûze Hanım'ın geri verilmesini talep

⁷²² Velâyetî, s. 192, 193; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 383; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 45.

⁷²³ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 383. Bu kimselerin arasında Handemir gibi tarih yazarı, Şair Saib Tebrizî, Tarih yazarı Fazlullah gibi isimler yer almaktadır. Bkz. Parsadust, s.746, 747.

⁷²⁴ Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 383.

⁷²⁵ Parsadust, s. 518, 520; Yusufcemali, *Hayat-i İçtimâî, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, s. 383; Savory, *İran-ı Asr-ı Safevî*, s. 44.

etiye de, Sultan Selim ertesine sene tekrar İnan'a saldırmayı planlaması sebebiyle isteklerini göz ardı ederek elçileri tutuklattı.⁷²⁶

Şah İsmail, Sultan Selim'in verdiği tepkiden, Osmanlıların hâlâ kendisi için büyük bir tehlike olduğu sonucuna vararak, buna bir çare bulmak istedi, sonunda Ustaclu Kara Han ve Nur Ali Halife'yi Erzincan ve Sivas'sa gönderdi, Komutanlardan oraları yağmalamalarını istedi. Şah İsmail'in, böylece Osmanlı ordusunu yarmayı ve biktırmayı planlamasına rağmen; komutanlarının yenilmesine ve öldürülmesine mânî olamadı.⁷²⁷

Şah İsmail, bu olayın ardından Dulkadiroğlu Alâüddevle ile dostluk içine girip ona hediyeler göndererek, onu Osmanlı sınırlarına saldırı yapmaya yöneltti. Dulkadiroğullarından Osmanlı ordusunun İnan'a tekrar saldırmak üzere toplanmaya başladıkları erzak ve teçhizatın yok etmesini istedi. Alaüddevle'nin bu işe kalkması Selim tarafından hiç hoş karşılanmadı. Alâüddevle, Sinan Paşa'nın kendisine doğru harekete geçtiğini öğrenince mücadeleye etmeye karar verdi. Fakat bu mücadelede, Alâüddevle, dört oğlu, emirleri ve akrabaları öldürdüler. Bundan dolayı Dulkadiroğullarının toprakları da Cemazeyevvel 921/Temmuz 1515⁷²⁸ tarihinde Sultan Selim'in eline geçmiş oldu. Buna bağlı olarak Dulkadir hâkimiyeti tamamen son buldu Şehsuvar Ali Bey bölgenin valiliğine getirildi. Sinan Paşa'da bu mücadelede esasında gösterdiği başarıdan ötürü, Sultan tarafından "Vezir-i Âzâm" derecesine

⁷²⁶ Felsefi, s. 120; Velâyetî, s. 195; Tansel, s. 83. Osmanlı tarihlerine baktığımızda bu olaydan bahsedildiğini fakat Behrûze Hanım yerine Taçlı'nın talep edilmesinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bkz. Rasim, s. 268.

⁷²⁷ Felsefi, s. 120; Velâyetî, s. 195.

⁷²⁸ Yücel, Sevim, s. 125; Uğur, s. 89; Parsadust, s. 522.

yükseltildi.⁷²⁹Şah İsmail, Selim ve Alaüddeve'nin savaşında tamamen tarafsız kalmakla Selim'e dostluk kurmak istediğini göstermek istedi. Zaten İsmail, Selim ile savaşmaktan artık uzak duruyordu ve hatta Erzincan ve Kumahî Kalesi'nin kaybedilmesi sırasında bile mücadele etmemişti.⁷³⁰ Kanaatimizce, İsmail'in, izlediği bu politika gelişmeleri umursamadığından veya Selim'le gerçekten dostluk kurmak istemesinden kaynaklanmıyor, aksine, belki bu yöntemle Selim'i sakinleştirip daha müsait bir zamanda onun bu hareketlerine karşılık vermek amacını taşıyordu.

Şah İsmail'in Osmanlı Sultan'ı Yavuz Sultan Selim'le barışma çabaları, İsmail'in 921/1515 yılının sonunda Kemaleddin Hüseyin Bey ve Bayram Ağa'yı, mektup ve hediyeler ile Sultan Selim'e göndermesi ile devam etti. Elçiler, 3 Şevval 921-10/Kasım1515'de gelip Padişah'a Şah İsmail'in barış isteğini sunmalarına rağmen, kendilerine hiçbir resmî karşılama yapılmadı. Bu gelişmelerin ardından Şah İsmail tekrar Tebriz'e yerleştikten sonra Sultan Selim'e bir dostluk mektubu yazıp, barış ve dostluk talebini ona bildirdi. Buna karşın Sultan Selim Şah İsmail'in mektubuna cevap vermeyip, mektubu getiren elçileri tutukladı.⁷³¹

Şah İsmail, Sultan Selim'in düşmanlıkta bu kadar ciddi olduğunu anlayınca Mısır Sultan'ı Kansu Gavri ile irtibata geçti. Bu yüzden mektup ve hediyelerini elçileriyle Mısır'a göndermeye başladı, Kansu Gavri o esnada Safevîler'le birleşmeyi kendi hükümetinin devamı ve istihkâmı için gerekli görüyordu. Aynı anda İsmail

⁷²⁹Tevfik, s. 122; Felsefî, s. 120, 121; Velâyetî, s. 196; Parsadust, s. 522.

⁷³⁰ Parsadust, s. 522, 523.

⁷³¹ Felsefî, s. 121; Velâyetî, s. 196, 204. Parsadust bu olayın yılını 922 K. olarak kaydetmiştir. Bkz. Parsadust, s. 526.

Macaristan, Polonya ve Sırbistan ve diğer Avrupa ülkelerine de elçiler göndererek onları Osmanlılarla savaşmaya kışkırtıyordu.⁷³²Hatta İsmail 929/1523⁷³³ yılında Petros isimli bir elçiyi Almanya'ya gönderdi ve Şarlken⁷³⁴,den Osmanlılar ile savaşmak üzere yardım istedi. Şarlken, Osmanlılar karşısında İran'la dostluk içinde olmayı faydalı görüp elçiyi muhabbet ile karşıladı ve iki ülkenin birleşmesinin önemli olduğunu vurgulayarak elçiyi İran'a gönderdi. Fakat elçinin gelmesinden önce Şah İsmail vefat etti.⁷³⁵

Bu gelişmelerin yanı sıra, Amasya civarındaki Turhal Kalesi'nde kalan sûfiler, Kızılbaşlar tarafından takviye edilerek 925/1519 yılında Anadolu'da yağmaya başladılar. Bu isyanı bastırmak için bölgeye giden Emir Karaman öldürüldü. Sonunda Şehsuvaroğlu Ali Bey karşısında yenilip dağıldılar.⁷³⁶

Sultan Selim 923/1517 yılına kadar Kürdistan bölgesinin bir parçası, Gürcistan ve Şam ve Mısır'ı işgal etti ve söz edilen bölgeleri idare eden son Abbasi Halifesi El- Mütevekkil Alâ'llâh Muhammed halifelik makamını Sultan Selim'e verdi. Böylece Sultan Selim bu tarihten itibaren Hilâfet unvanını saltanat unvanına eklemiş oldu.⁷³⁷

⁷³² Felsefî, s. 124; Velâyetî, s. 206.

⁷³³ Rezeyi, s. 356; Parsadust, s. 653.

⁷³⁴ V. Karl.

⁷³⁵ Rezeyi, s. 356, 357.

⁷³⁶ Velâyetî, s. 207; Felsefî, s. 125.

⁷³⁷ Felsefî, s. 124, 125; Velâyetî, s. 204-207.

Şah İsmail 921-926/1515-1520 seneleri arası Osmanlı sınırlarının yakınında kendi ordusunu hep hazır tutup düşmanın hareketlerin gözden geçiriyordu. Selim gün gittikçe çevredeki toprakları kendi topraklarına ekliyordu. İran hükümeti onun, yolunun üzerindeki en büyük engel idi. İran hükümeti, İran ve Osmanlı sınırlarını sıkıntıya sokarak, Osmanlıların Maverâünnehir ve Hindistan gibi bölgelere yayılmasını engelliyordu.⁷³⁸

Bu durumdan dolayı Selim tekrar İran'a saldırmayı planlıyordu ama İstanbul'dan Edirne'ye gelmek üzere 9 Şevval 926/22 Eylül 1520'da öldü ve İran'ı kuşatma dileği gerçek olmadı.⁷³⁹

Selim'in ölümünden sonra oğlu Süleyman onun yerine geçti.⁷⁴⁰ Sultan Süleyman babası Selim'in zamanında tutuklanan elçiler ve onların yanındakileri serbest bıraktı. Sultan Süleyman, babası gibi doğuya yönelme yerine batıda ilerlemeyi tercih etti.⁷⁴¹ Sultan Süleyman Rusya ve birtakım Avrupa devletleriyle mücadele içinde olduğu için bundan faydalanmak isteyen Şah İsmail, bu fırsattan yararlanarak Çaldıran Savaşı'nın doğurduğu olumsuz sonuçları lehine çevirme amacındaydı. Fakat Şah İsmail taraftarı ulema, o esnada Osmanlı topraklarına herhangi bir saldırı yapmayı uygun bulmayıp Şah İsmail'i Gürcistan ile savaşılmaya teşvik ettiler, İsmail bu mücadelede başarılı oldu.⁷⁴²

⁷³⁸ Velâyetî, s. 207.

⁷³⁹ Velâyetî, s. 207; Felsefi, s. 125; Parsasut, s.559.

⁷⁴⁰ Velâyetî, s. 210.

⁷⁴¹ Parsadust, s. 561.

⁷⁴² Rezayi, s. 312; Velâyetî, s. 209.

Şah İsmail, Osmanlı ile Safevî devletlerinin münasebetlerini iyileştirmek politikasıyla Süleyman'a bir mektup yazarak babasının ölümü için ona baş sağlığı diledi ve onun tahta geçişini ve Rodos adasını 1522'deki kuşatmasını tebrik etti ve ondan dostluk talep etti. Bu mektup Şah İsmail'in elçisi Halife Hasan ile gönderilmişti.⁷⁴³ Sultan Süleyman, Şah İsmail'in mektubuna şahsen cevap vermemekle birlikte, mektubu ile beraber hiçbir elçi de göndermedi, yalnızca Çelebi denilen kâtipbaşı 14 Muharrem 930/24 Kasım 1523'te Farsça bir mektup yazıp İsmail'e gönderdi.⁷⁴⁴ Mektupta, saygı ve iltifat ardından İsmail'in barış ve dostluk isteğini hüsn-i niyet kabul ettiğini beyan ederek elçinin iyi davranışından memnun kaldığını söyleyip onu oraya göndermesini yazmış ve İsmail'den din prensiplerinin uygulanmasını istemiştir.⁷⁴⁵ Bu olayların ardından Şah İsmail 38 yaşında iken 930 /1524 senesinde hayatını kaybetti.⁷⁴⁶

⁷⁴³ Velâyetî, s. 210; Parsadust, s. 562.

⁷⁴⁴ Parsadust, s. 562.

⁷⁴⁵ Velâyetî, s. 213; Parsadust, s.562.

⁷⁴⁶ Rumlu, *Şah İsmail Tarihi*, s. 226; Felsefi, s. 125.

SONUÇ

Şah İsmail'in hayatına baktığımızda, çocukluk anlarından itibaren pek normal bir hayata sahip olmadığını görürüz. Babasını küçük yaşta kaybeden ve ilk yıllarını hapislerde geçiren bir çocuğun nasıl bir psikolojiye sahip olacağı bellidir. Ayrıca dedesi Şeyh Cüneyd ve Babası Şeyh Haydar hayatlarını savaş esnasında kaybetmişler ve kendi amaçlarına ulaşamamışlardır. Bu kayıplar üzerine, savaş esnasında hayatını kaybeden ağabeyi Ali'den sonra Şah İsmail, hayatını gizli ve hep kaçarak geçirmek zorunda kalmıştır. Şah İsmail çocuk yaşta olmasına rağmen yakınlarının ölmelerini ve hayatının Safevî Hanedanı'nın soyunu taşıdığını için ne kadar önemli olduğunu iyice anlamıştır.

Büyük ve mühim insanların Şah İsmail'i korumaları, valilerin, şeyhlerin onunla ilgilenmesi, onun ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi. İsmail'in çocuk yaşlarında aldığı eğitim oldukça bilgili ve güçlü bir şahsiyet kazanmasını sağladı. Ayrıca yıllardır bekleyen sûfiler ve "Kızılbaş" adını taşıyan Safevî müritleri, İsmail'i kendi çabaları ve bekleyişleri için tek çare olarak görüyorlardı. Safevî ailesinin faaliyetleri ve dini liderliği o kadar önemli hale gelmişti ki devlet haline gelmesi halk arasında makbule geçecekti. Nihayet kaçmaktan ve gizlenmekten kurtulan İsmail, Ehl-i İhtisas Sûfilerin yardımı ve yol göstermesi ile bir devlet kurmaya teşebbüs etti. Bu olaya baktığımızda o kadar küçük yaşta olan bir insanın tek başına devlet idare etmesi mümkün değildi. İsmail'e destek veren ve onu yönlendiren, arka planda yer alan Kızılbaş ve sûfilerdi. Onlar İsmail'e gerekli talimatı verdikten sonra ona bu yola çıkmasında yardım ettiler. Kanaatimizce onların bu üstün fedakârlık ve yoğun çabaları, İsmail'e besledikleri sevgiden öte kendi çabalarını sonuçlandırmak ve

İran'ın o zamanki dağınık durumunda güç kazanmaktı. Nitekim söz konusu Kızılbaş ve sûfilerden çoğu, Safevî devletinin kurulmasından sonra devlet erkânının başına geçmişlerdi.

İsmail'e baktığımızda onun küçük yaşlardan itibaren zeki olduğunu söyleyebiliriz. Hiçbir devlet idaresinin, birliğin ve hâkimiyetin bulunmadığı İran coğrafyasında o dönemde her siyasî irade diğeriyle mücadele içindeydi. Ülkenin durumu her açıdan kötü olmasına rağmen bu dağınık ve düzensiz ülke idaresini ancak bir inanç bir araya getirebilirdi. Bu durumun farkına varan İsmail o dönemlerde her ne kadar Şiiliğe çok bağlı olmasa da insanları bir inanç etrafında toplama amacı doğrultusunda herkesi zorla bile olsa bu araçla bir araya getirip müstakil bir devlet kurmak istemişti. Zira dedesi, babası, ağabeyinin ve hatta ecdadının çabaları ancak bu şekilde sonuç verebilirdi.

İsmail, bölge bölge müstakil devletlerin oluştuğu ve hepsinin birbiriyle kanlı mücadelelere giriştiği İran topraklarında, tek elde toplanacak siyasî bir otoritenin, zorlama olmadan kurulamayacağını gördüğü için, bu zor harekette kendisine yakın, vefalı, fedakâr, dürüst ve başaracağına inanan yol arkadaşları bulmaya çalıştı. İsmail, bu yolda kendisiyle yürüyecek kişilerin Kızılbaşlar ve sûfiler olduğunu düşündü. Söz konusu kişiler hem Anadolu'dan gelip Şah İsmail'e ve Safevîlere bağlıydılar; hem Alevî veya Rafizî oldukları için kendi inançlarını burada daha rahat koruyacaklarına inanıyorlardı, hem de bu inançların çatısı altında, güçlü ve müstakil bir devlet haline gelmeyi arzu ediyorlardı. Bunların yanı sıra, İran topraklarında yıllar süren sıkıntılar çekmeyi reddederek güçlü ve inançlı savaşçılar olarak mücadele etmek istiyorlardı. Bahsi geçen sûfi ve Kızılbaşlar, İran halkının vatandaşı olmadıkları için, istedikleri güç ve toprağı elde edebilmek üzere katı ve sert olmaları gerekiyordu. Şah İsmail,

işte böyle bir güce dayanarak Tebriz'e girdi ve bölgeyi iyi bilen veziri, Emir Zekeriya sayesinde çok kısa bir süre içinde şehri ele geçirdi.

Yukarıda bahsedilen mücadele ve gelişmelere bakıldığında, Safevî Devleti'nin kuruluşu esnasında hep gücün ve kılıcın ön planda olduğu sonucu ortaya çıksa da söz konusu durumu sadece güce bağlı bir mücadeleye bağlamak doğru olmaz. Şöyle ki İran halkı artık belirsiz bir durumdan ve her şartta sıkıntı yaşamaktan bıktığı için, İsmail'in güçlenerek müstakil ve kuvvetli bir devlet inşa etme isteği, onları da İsmail'i desteklemeye sevk etti. Bu örnek, İsmail'in salt güce ve zorlamaya dayalı bir politika izlemediği gerçeğini ortaya koymaktadır.

İsmail, Tebriz'i fethettikten sonra, kurduğu Safevî Devleti'nin temellerini sağlamlaştırmak, yaydığı mezhebî halk arasında yerleştirmek istediği için oldukça sert tutum ve uygulamalara yöneldi. Hatta onun zalimliğine İran tarihinde Moğol istilasından günümüze kadar hiç bir zaman başka bir örnek daha yaşanmamıştır diyebiliriz. İsmail'in izlediği politikayı övmek veya yermek gibi bir amacımız olmamakla birlikte, o dönemde İran bölgesinin parçalanmışlığı içerisinde, tek bir kuvvetin bu bölünmüşlüğe son vermesi için İsmail'in takip ettiği metodun, belki de tek çare olduğu söylenebilir. İsmail'in içinde bulunan kaos ortamını ortadan kaldırıp tek elde toplanmış bir siyasî otoriteyi hâkim kılması için yürüttüğü sert politika; durumun değişip Safevî idaresinin sağlamlaşmasının ardından yerini daha ılımlı adımlara bırakmıştır. Bu durum da İsmail'in ortama ve duruma göre hareket ettiğini göstermektedir.

Sâsânilerden beri hiçbir zaman merkezî ve tek bir siyasî iradeye sahip olamayan bu coğrafya, Şah İsmail'in güçlü devleti sayesinde eski sınırlarını tekrar elde etti. Devletin kuruluşu ile birlikte ülkenin durumu düzeldi. Safevî Devleti'nin

kuruluşu, İnan devlet anlayışını dünyaya yaydı. Bu durumdan etkilenenler, komşu devletler oldu. Mısır Memlûkluları, Osmanlılar, Özbekler ve Şirvanlılar, hepsi de yeni ve güçlü bir devlet ile Şah İsmail gibi cesur bir şahla yüz yüze geldiler. Bunların içinde Osmanlı Devleti o zamanın en büyük İslam Devleti olarak, bu durumdan daha çok etkilendi. Sünnî-Müslüman bir devlet olan Osmanlı, Safevîler'in ortaya çıkmasıyla birlikte şimdi Şîfî-Müslüman ve günden güne genişleyen bir devlet ile karşı karşıya kaldı. Uzun zamandan beri, İsmail'in ecdadının oradaki propagandalarının izleri bitmeden; İsmail bir müstakil devlet halinde ve bir farklı mezhebî resmî ederek onların yakınlığındaydı. Safevî müritleri yıllardan beri Anadolu'da yaşıyorlardı ve Safevî Tekkesi Osmanlı Devleti tarafından her zaman saygı ve sevgi ile kabul edilmekteydi. Her sene bu tekkeye Osmanlı Devleti tarafından akçe ve hediyeler sunuluyordu.

Şah İsmail ve II. Bayezid'in münasebetlerine baktığımızda bu ilişkilerin ilk başlarında düşmanlık ve kinden eser görülmemektedir. Hatta II. Bayezid'in hoşgörüsü ile İsmail Dulkadir oğullarına Osmanlı toprakları üzerinden saldırdı.

Şah İsmail'in siyasî hâkimiyette eşsiz bir güce ulaşmak istemesi amacıyla Anadolu'da da kendine taraftar toplayabilmek için farklı yöntemler kullanmaya başlamış, kışkırtıcı propagandalara başvurmuştu. Hatta Nur Ali Halife ve Şahkulu isyanlara sebep olarak, Anadolu'nun siyasi-dini ve sosyal düzenini etkilemiştir. Bunların yanı sıra, çeşitli vaatlerle bölge halkını kendi tarafına çeken İsmail, Osmanlı'nın devamlı kendisiyle meşgul olmasıyla ekonomik ve siyasî açıdan sıkıntıya girmesine sebep oluyordu. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Trabzon valisi olan Selim, valiliği esnasında şahit olduğu olaylardan hareketle, Sultan olur olmaz Şah İsmail ile mücadeleyi en öncelikli mesele olarak ele aldı. Burada dikkat

edilmesi gereken önemli husus, Şah İsmail'in yaptığı Safevî-Şîî propagandaları ile izlediği siyasetten dönemin şehzadelerinden bile etkilenenlerin olmasıdır.

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı idaresinin başına geçtikten sonra Şah İsmail ve özellikle Kızılbaşlar karşısında, devletin birlik ve bütünlüğünün tehlikede olduğunu hissettiğinden olsa gerek, Kızılbaş ve Safevîler'e yönelip onlara katılmak isteyenlerin önüne geçmek amacıyla önlemler almaya başladı. Bununla birlikte Şah İsmail, Selim'in tahta çıkması hasebiyle onu tebrik etmedi hatta elçi bile göndermedi. İsmail'in bu tavrının Sultan Selim'i ciddiye almadığını göstermek amacı taşıdığı söylenebilir. Sultan Selim, İsmail'in bu tutumu karşısında İsmail'le mücadele konusuna daha dikkatle eğildi. Sultan Selim, mücadelesinin hem politik hem de dinî açıdan haklı sebepleri olduğunu kanıtlamak amacıyla Osmanlı ordusu ile yeniçerilere bu savaşın dinen neden gerekli olduğunu anlattı. Sultan Selim'in orduya dinî gerekçeler sunmasının sebebi, Osmanlı ordusunun bu kez "kâfir" bir düşmanla çarpışmayacak, aksine Müslüman bir devletle mücadele edecek olması hasebiyle, ordunun savaşmak istememesi ihtimalini ortadan kaldırmaktı. Sultan Selim'in Safevîler'le yapacağı mücadelede izlediği dinî ve siyasî meşrulaştırma politikası sonucunda, söz konusu mücadeleye kalben hazır olanların sayısı her ne kadar az olsa da ordu başka bir seçim yapmayarak Sultan Selim'le birlikte yola çıktı.

İsmail, Selim ile savaşmak istemiyordu ve hatta mektuplarında bile dostluk ve barış isteğini ona belli etmişti. Selim onu bertaraf etmek konusunda çok ciddiydi. Nitekim yeniçerilerin isyanları bile onu yolundan döndürmedi ve nihayet İsmail'i savaşa mecbur etti. İsmail fetihlerden ve her zaman elde ettiği başarılarından ötürü sahip olduğu gurur yüzünden bu savaşı diğer savaşlar gibi sandı. Bunun sonucunda,

kendisini savaşın muhakkak kazananı bilen İsmail, Çaldıran’da büyük bir felakete uğradı.

Yetenekli ve cesur Türkmen süvarilerinin oluşturduğu Şah İsmail’in ordusu ne kadar güçlü ve inançlı olsa da Osmanlı Devleti’nin modern ve ateşli silahları karşısında daha fazla dayanamadı. Her iki ülkenin tarihinde önemli bir dönemeç olan “Çaldıran Savaşı”, Şah İsmail’in hayatını ve siyasetini oldukça fazla etkilemiştir.

Yavuz Sultan Selim, savaştan sonra Tebriz’e girmekle beraber orada fazla bir süre kalamadı. Zira ordu böyle bir macerada isteksiz idi ve biran önce dönmek istiyordu.

Kanaatimizce Çaldıran Savaşı her ne kadar mezhepler arası bir mücadele olarak algılansa da yaşanan gelişmeler, savaşın tek sebebinin bu olmadığını gösterir niteliktedir. Öyle ki Çaldıran Savaşı, aynı zamanda iki büyük Müslüman siyasi gücün rekabetidir. Her iki devlet de kendisini İslam dünyasının ve belki de dünyanın hâkimi olarak gördüğünden, mücadelelerinde de farklı yöntemler uyguluyorlardı. Selim, Mısır Memlûkluları ve Gürcistan ile işbirliği yapıyor, İsmail ise Avrupalıların, Osmanlı tehlikesinden kurtulmak amacıyla kendisini övmelerine ve Osmanlı’ya karşı kışkırtmalarına izin veriyordu. Bunun sonucu olarak iki ülkenin münasebetleri, gördüğümüz şekilde ortaya çıkıyordu.

Osmanlı-Safevî mücadelesinde günümüzde de benzerinin yaşandığı gibi batılı güçler, İslam dünyasının birliğini bozup, onları birbirine düşürmek için, mezhepsel ve dinsel içerikli suni denilebilecek ayrılıkları beslemiştir. Bir taraftan öven, öbürü taraftan yıkan batı politikası, Selim ve İsmail’in münasebetlerini oldukça ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Tez çalışmamızın nedenini oluşturan soruların cevapları işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kanaatimizce, Şah İsmail'in Osmanlı'ya karşı uyguladığı provakatif ve kışkırtıcı politika ile Sultan Selim'in buna verdiği net ve sert tepkilerinin asıl saikleri, salt mezhepsel ayrılıklar değildir. Şîî-Sünnî ayrımının ortaya çıkardığı düşünülen bu kaos ve çatışma ortamında Şîî-Sünnî farklılaşmasının sadece bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu etkenlerin haricinde, az da olsa başka devletlerin de payı olmuştur, denebilir.

Sonuçta olaylara baktığımızda her zaman ki gibi tarihin şekillenmesinde büyük devletler ve hükümdarların hataları ve başarılarının etkili olduğu görülmektedir ve en güçlü olanlar bile bu dünyayı terk edip, bıraktığı izler belki hayatın var olduğuna kadar tarihlerde konuşulur ve tartışılıyor. Bunun yanı sıra Safevî-Osmanlı ilişkilerinde görüldüğü gibi yakın tarihte İran-Irak Savaşı ve Lübnan'daki mezhep farklılıkları sebep gösterilerek, askerî ve siyasî mücadeleler yaşanmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere, tarihin her döneminde mezhep farklılıkları, siyasî ve askerî çatışmalarda meşru bir sebep olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, mezhep farklılıklarının devletlerarası ilişkiler, siyasî ve askerî alanlarda olumsuz bir etken hâline gelmeleri için, Osmanlı-Safevî ilişkileri gibi, tarihî olayların iyi ve derinlemesine incelenmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

AFYONCU, Erhan, “Sipahi”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVIII, s.256-258.

AHMADOV, Shahi, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Âlem Ârâ-i Şah İsmail, Asgar Müntezer Sahip (trc.), İhsan Yarşatir (ed.), Bungah-i Neşr ve Tercüme, Tahran 1349.

ALGAR, Hamid, “Hüseyin Baykara”, *İA*, İstanbul 1998, XVIII, s.530-531.

ALLOUCHE, Adel, *Osmanlı-Safevî İlişkileri Kökenleri Ve Geişimi*(*The origins and development of the Ottoman-Safavid conflict*), Ahmed Emin Dağ (trc.), Anka Yayınevi, İstanbul 2001.

ÂŞIKPAŞAZADE, *Âşıkpaşazade Tarihi, Tevarih-i Âl-i Osmandan*, Müze-i Hümayün Matbaası, İstanbul 1332 K.

AZAMET, Nihat Alâeddin, "Erdebîlî ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s 279.

BABINGER, Franz, “Sâfiy-Ed-Dîn”, *İA*, İstanbul 1966, X, s. 64-65.

BEKSAÇ, A. Engiya, “Safevîler”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, s. 451-457.

BRITANNICA, “Akkoyunlu”,

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/11309/Ak-Koyunlu>, 12.10.2011.

BÜYÜK DİNLER VE MEZHEPLER ANSİKLOPEDİSİ, Tan Matbaası, İstanbul 1964.

CEVANŞİR, Babek, NECEF, Ekber N., *Şah İsmail Hata'i Külliyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

C, DESTRUP, “Abbas I”, *İA*, İstanbul 1950, I, s. 10-11.

ÇAĞATAY, N. “Ulufe”, *İA*, Ankara 1983, XXXII, s.510-512.

ÇETİNKAYA, Nihat, *Kızılbaş Türkler Tarihi, Oluşum ve Gelişimi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004.

DEDEYEV, Bilâl, “Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1/5, 2008, s. 205-223.

_____, “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevî İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, II/6, <http://www.sosyalarastirmalar.com>, 24.07.2011.

EFENDİYEV, Oktay, *Azerbaycan Safevîler Devleti*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1993.

EMECEN, Feridun, “Osmanlılar”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, s. 487-509.

ENCYCLOPADIA IRANICA, “İl-Khanids”, <http://www.iranicaonline.org>, 10.05.2011.

ERDEBİLÎ, Derviş Tevekkül b. İsmâîl, *Safvetü's-Safâ*, Qulamrıza Tebatebayi Mecc (ed.), Zeryab Yayınevi, Tahran 1376 H.Ş/1997.

FELSEFÎ, Nesrullah, *Ceng-i Miheni-i İrâniyân Der Çaldıran*, İntşarat-i Hirmend, Tahran 1381 H.Ş/2001.

G.ÖZGÜDENLİ, Osman, “Otoman-Persian Relation”, *Encyclopedia Iranica*, www.iranica.com, 24.07.2011.

GÖKEBİLGİN, M. Tayyib, “Nişancı”, *İA*, İstanbul 1960, IX, s.299-302.

GÜNDÜZ, Faruk, “Osmanlı -Safevî Münasebetlerine Umûmî Bir Bakış”, *Ottoman Akademi*, <http://www.ottomanakademi.com>, 24.07.2011.

GÜNDÜZ, Tufan, “Şah İsmail”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, s. 253-255

_____, “Tahmasb”, *DİA*, İstanbul 2010, XXX, s. 413-415.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Ankara Savaşı”, *DİA*, İstanbul 1991, III, s.210-211.

HANMİR, Emir Mahmud, *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb*, Mehmet Ali Cerrahî (ed.), Gostere Neşriyat, Tahran 1370 H.Ş/1991.

HİCAZİFER, Haşim, *Şah İsmâil Evvel ve Ceng-i Çaldıran*, Sazman-ı Esnad-ı Milli Yayınları, Tahran 1374 H.Ş/1995.

HINTZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyıllarda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Tevfik Bıyıklıoğlu (trc.), TTK Basımevi, Ankara 1948.

H. YINANÇ, Mükrimin, "Cüneyd", *İA*, İstanbul1945, III, s. 242-245.

<http://mehrnevis.blogfa.com/post-11.aspx>, 09.10.2011.

http://photo.w-a.ir/details.php?image_id=116&sessionid, 16.09.2011.

<http://souri67.blogfa.com/page/mas31.aspx>, 09.09.2011.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Shah_Ismail_I.jpg ,
09.10.2011.

<http://www.flickr.com/photos/bijantaravels/3190932720>, 19.09.2011.

<http://www.mumsema.com/k-1/51228-kisas-nedir-islamda-kisas.html>.

<http://www.msxlabs.org/forum/soru-cevap/278780-yigit-ne-demektir.html>,
09.10.2011.

<http://www.rasekhoon.net/mashahir/show-107567.aspx>, 09.09.2011.

<http://www.1923turk.com/showthread.php?t=65299>, 20.09.2011.

İBN-İ KEMÂL, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII Defter*, Ahmet Uğur (haz.), TTK Basımevi, Ankar 1997.

"İran okullar Şebekesi", <http://daneshnameh.roshd.ir>, 25.09.2011.

KAFALI, Mustafa, "Timur", *İA*, İstanbul 1974, XII/I, s.336-346.

KAFFÂRİ-İ KAŞANÎ, Kadı Ahmet b. Muhammed, *Tarih-i Cihan-Ârâ*, Hafez Kitapevi, Tahran 1343 H.Ş/1964.

KAZVÎNÎ, Yahya b. Abdullâtif el Hüseyin, *Lubbü't- Tevarih*, Müessesesi-i Haver, Tahran 1314,H.Ş/1935.

KESREVÎ, Ahmet, *Tarih-i Pansadsale-i Huzistan*, Hacu Yayınları, Tahran 1362,H.Ş/1983.

_____, *Şeyh Sâfi Ve Tebareş*, Peyman Yayınları, Tahran 1323 H.Ş/1944.

KILIÇ, Remzi, *Kanûnî Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

KINRAS, Lord, *Kurun-i Osmanı*, Pervane Sattari (trc.), Kehkeşan Yayınları, Tahran 1373 H.Ş/1994.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Âzerî”, *İA*, İstanbul, 1961, II, s. 118-150.

KULİYEF, A. N, *Tarih-i Azerbaycan*, A. A. Afşar (trc.), Şura Yayınevi, 1359 H.Ş/1980

METZ, Eşton, BARAK, Cun, *Şah-i Ceng-i İrâniyân ve Yunâniyân*, Zebihullah Mensuri (trc.), Zerrin, Tahran 1367 H.Ş/1988.

MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “Erdebil”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 276-277.

M. SAVORY, Roger, *Studied On The History of Safawid Iran*, Variorum Reprints, London 1987.

_____, *İran-ı Asr-ı Safevî (İran Under The Safavids)*, Kambiz Azizi (trc.), Neşri i Merkez, Tahran 1388 H.Ş/2009.

_____, “Esmâ-i I Safawi”, *Encyclopædia Iranica*,

www.iranica.com/articles/esmail-i-safawi, 05.03.2011.

_____, ”İsmâ'il I”, *The Encyclopaedia Of Islam*, Netherland 1978, IV, s. 186-187.

NASKAL, Esko, “Sâsânîler”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, s. 174-176.

- NEVÂÎ, Abdülhüseyin, *Şah İsmail Safevî Mecmua-i Esnat ve Mukâtebât-i Tarihî*, İntişarat-i Bünyâd-ı Ferheng, Tahran 1347 H.Ş/1968.
- NEVİDÎ-İ ŞİRÂZÎ, Abdibey, *Tekellemetü'l-Ahbâr*, Abdülhüseyin Navâyî, Ney Yayınları, Tahran 1369 H.Ş/1990.
- ONAT, Hasan, "Kızılbaşlık Farklılaşması üzerine", www.hasanonat.net, 09.09.2011.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Sâfiyyeddin-i Erdebilî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, s. 476-478.
- PARSADUST, Menuçehr, *Şah İsmâil-i Evvel*, Şirket-i Sehâmî-i İntişar, Tahran 1387 H.Ş/2008.
- PAVLOVİCH PETRUSHEVSKY, Ilya, *İslam Der İran Ez Hicret Ta Payan-i Karn-i Nohom-i Hicri(İslam İn İran)*, Kerim Keşaverz (trc.), Payam Yayınevi, Tahran 1363 H.Ş/1984.
- PENAHİSEMİNANİ, Muhammed Ahmed, *Şah İsmail Mürşid-i Sorh Külahan*, Numune Yayınevi, Tahran 1371 H.Ş/1992.
- PLENSER, M, "Tebriz", *İA*, İstanbul 1974, XII/I, s. 82-99.
- RAHİMZADE, Safevî, *Şerh-i Cengha Ve Tarih-i Zindagani-i Şah Esmail Safevî*, Hayyam Kitapevi, Tahran 1341 H.Ş/1962.
- RASİM, Ahmed, *Resimli Haritallı Osmanlı Tarihi*, İkbâl Matbaası, İstanbul 1330-1328 K.
- RECAVAND, Perviz, *İran Ve Kafkas, Arran Ve Şirvan*, katre Yayınevi, Tahran 1378 H.Ş /1999.
- REZÂYÎ, Abdülazim, *Tarih-i Deh Hizar Sale-i İran*, İkbâl Yayınları, Tahran 1377H.Ş/1998.
- R. ROEMER, Hans, "Timurlular", *İA*, İstanbul 1974, XII/II, s. 346-376.

RUMLU, Hasan-ı, *Ahsenü't-Tevârih*, Mürsel Öztürk (trc.), TTK Basımevi, Ankara 2000.

_____, *Ahsenü't-Tevârih*, Çarlez Narmen Siden (trc.), Sadr Kütüphanesi, Tahran 1342, H.Ş/1963.

_____, *Şah İsmail Tarihi*, Cevat Cevan (trc.), Ardıç Yayınevi, Ankara 2004.

SAFFORD, Truman Henry, “Sâfiyündin-i Erdebilî”, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1980, XXVIII.

SEFA, Zebihullah, *Tarih-i Edebiyat Der İran*, Firdevsî Yayınevi, Tahran 1380 H.Ş/2001.

SEFATGOL, Mansur, *Sahtar-i Nehat ve Endişe-i Dini Der İran-i Safevî*, Müessesesi-i Hadamat-i Ferhangi-i Rasa, Tahran 1381 H.Ş/2002.

SÜMER, Faruk, “Akkoyunlu”, *DİA*, İstanbul 1989, II, s. 270-274.

_____, “Karakoyunlular”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 434-438.

_____, *Safevîler Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, TTK Basımevi, Ankara 1999.

SAKAOĞLU, Necdet, “Kılıcını Kınına Sokmayan Hükümdar”, *NTV Tarih Dergisi*, S.18, İstanbul 2010.

SARWAR, Ghulam, *History of Shah İsmail*, Muslim University, Aligarh 1939.

SCHUSTER WALSER, Sibylle, *İran-ı Safevî Ez Didgah-ı Sefernameha-i Avrupaiyan*, Gulam Rıza Verheram (trc.), Emir Kebir, Tahran 1364 H.Ş/1985.

ŞAMİLÎ, Abbas Ali, HÜSEYNHANÎ, Hadi, “İlâl-i Dergiri-i Safevîyan ve Osmaniyan”, *Noorportal*, <http://noorportal.net/PrintArticle.aspx?id=34768>, 6.12.2011.

- ŞÜKÜROV, Giyas, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve I. Şah İsmail Devri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- TACBAHŞ, Ahmet, *İran Der Zaman-ı Safevîyyan*, Çehre Kitapevi Yayınları, Tebriz 1340 H.Ş/ 1961.
- TANSEL, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- Tarih-i İran (Devre-i Safevîyan) Ez Mecmua-i Tarih-i Kambrig*, Yakup Ajand (trc.), Cami Yayınları, Tahran 1388 HŞ/2009.
- TEVFİK, Mehmed, *Tarih-i Osmanî Mekâtib-i Askeriye-yi Şahaneye Mahsus*, İstanbul 1305 K.
- TORKEMAN, Münşi İskender Bey, *Tarih- i Âlem Ârâ-i Abbâsî*, İrec Avşar (haz.), Emir Kebir Yayınları, Tahran 1387 H.Ş/2008, I-II.
- TUNCEL, Metin, “Anadolu”, *DİA*, İstanbul 1991, III, s. 106-138.
- TURAN, Şerafettin, “Silahdar”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVIII, s.191-193.
- UĞUR, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı-Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1947, I.
- _____, “Akçe”, *İA*, İstanbul 1950, I, s.232-233.
- _____, *Tarih-i Osmanî*, İrec Novbaht (trc.), Müessese-i Keyhan, Tahran 1369 H.Ş/1990, II.
- ÜZÜM, İlyas, “Kızılbaş”, *DİA*, Ankara 2005, XXV, s.546-557.
- VARLIK, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 193-195.
- VELÂYETÎ, Aliekber, *Tarih-i Revabit-i İran Der Ahd-i Şah İsmail'i Evvel*, Müessese-i Çap ve İntişarat-i Vizaret-i Umur-i Harice, Tahran 1375H.Ş/1996.
- www.ichto.ir/LinkClick.aspx?fileticket, 08.10.2011.

YUSUFCEMALİ, Mehmet Kerim, *Hayat-i İçtimâi, Ferhengi ve Mezhebi-i Şah İsmail-i Evvel*, İntişarât-i Danişgah-i Azad-i İslami-i Necefabad, Necefabad 1387 H.Ş/2008.

_____, *Teşkil-i Devlet-i Safevî ve Ta'mim-i Şii Devazdeh İmami Be Unvan-i Tenha Mezheb-i Resmî*, İntişarat i Emirkebir, İsfahan 1372 H.Ş/1992.

YAZICI, Tahsin, "Şah İsmail", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1970, XI, s. 275-279.

_____, "Cüneyd-i Safevî", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 123-124.

YINANÇ, Refet, "Dulkadıroğulları", *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 533-557

YÜCEL, Yaşar, SEVİM, Ali, *Klasik Dönemin üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanûnî*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

ZERRİNKUB, Abdülhüseyn, *Tarih-i İran Ez Ağaz Ta Sukût-i Saltana-ı Pehlevî*, Sohan Yayınları, Tahran 1381 H.Ş/2002.

ZİBAKELAM, Sadık, *Ma Çigune Ma Şodim (Riše-i Akab Mandegi Der İran)*, İntişarat-ı Rozene, Tahran 1377.

"II.Beyazıt Dönemi", *Türk ve Dünya Tarihi*, www.turkvedunyatarihi.com, 18.02.2011.

EKLER

Ek 1:

Şah İsmail'in Resmi

(Venedikli bir ressam tarafından çizilen bir resimdir, şunda Florence'nin Uffizi Galerisi'nde sergilenmektedir).

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Shah_Ismail_I.jpg ,
09.10.2011; Parsadust, s.657.

Ek 2:

Şeyh Sâfi Türbesi -Erdebil

Bu türbe, UNESCO'nun listesinde kaydedilmiştir.

<http://mehrnevis.blogfa.com/post-11.aspx>, 09.10.2011.

Ek 3:

Şah İsmail'in Heykeli-Çaldıran, İran

http://photo.w-a.ir/details.php?image_id=116&sessionid, 16.09.2011.

Ek 4:

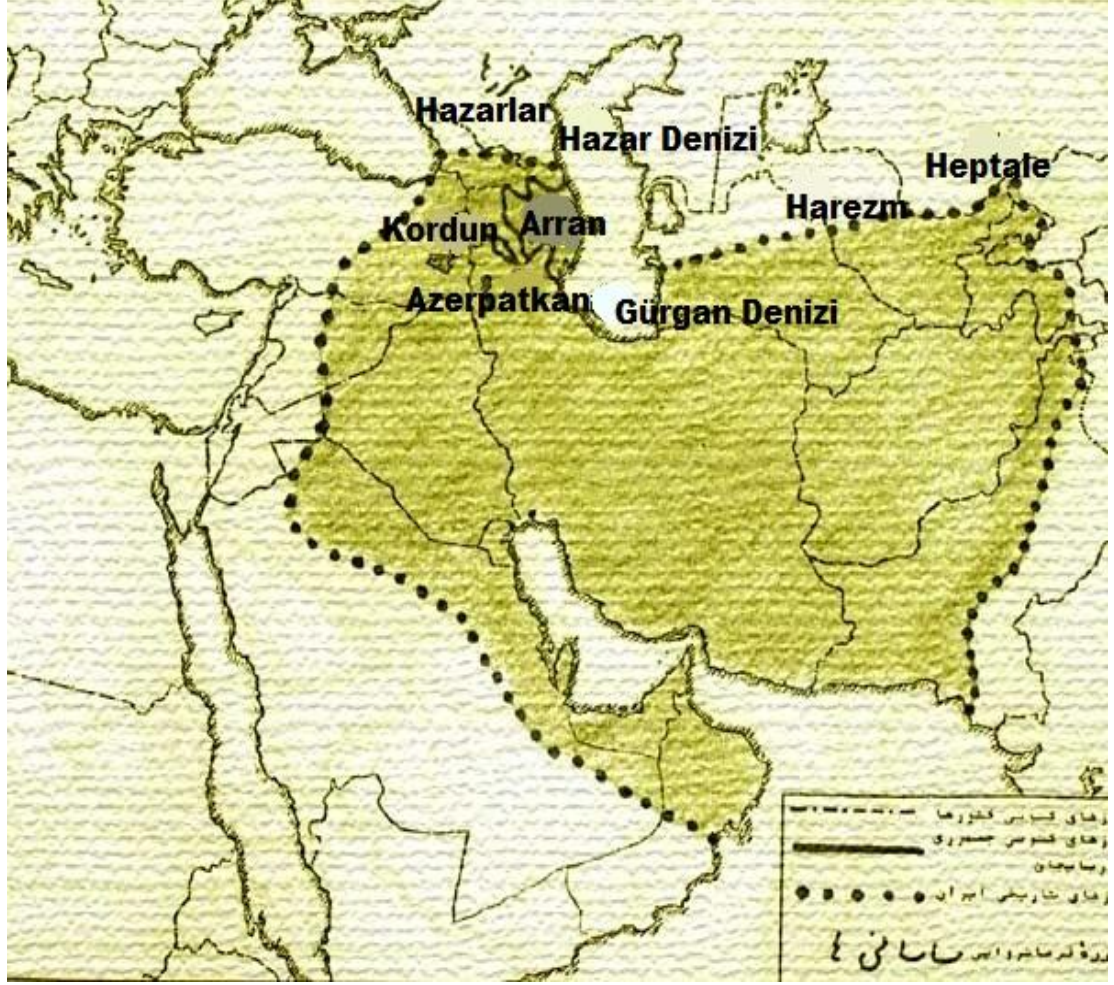

Şah İsmail'in Heykeli

Çaldıran Savaşı Şehitleri Hatıra Binası, Çaldıran-İran

<http://www.flickr.com/photos/bijantaravels/3190932720>, 19.09.2011.

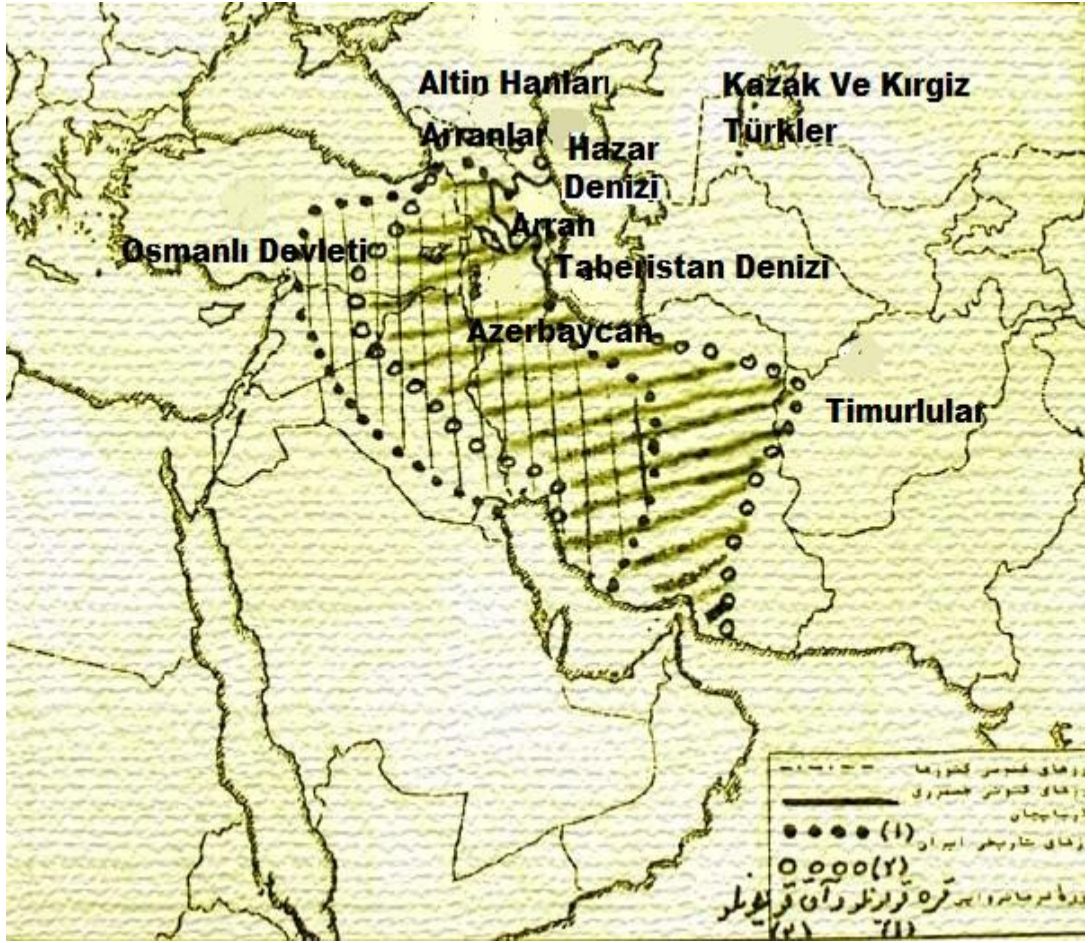
Ek 5:

Sâsâni Dönemi Haritası

- Siyah noktalı çizgi Sâsâni Devleti'nin sınırlarını göstermektedir.

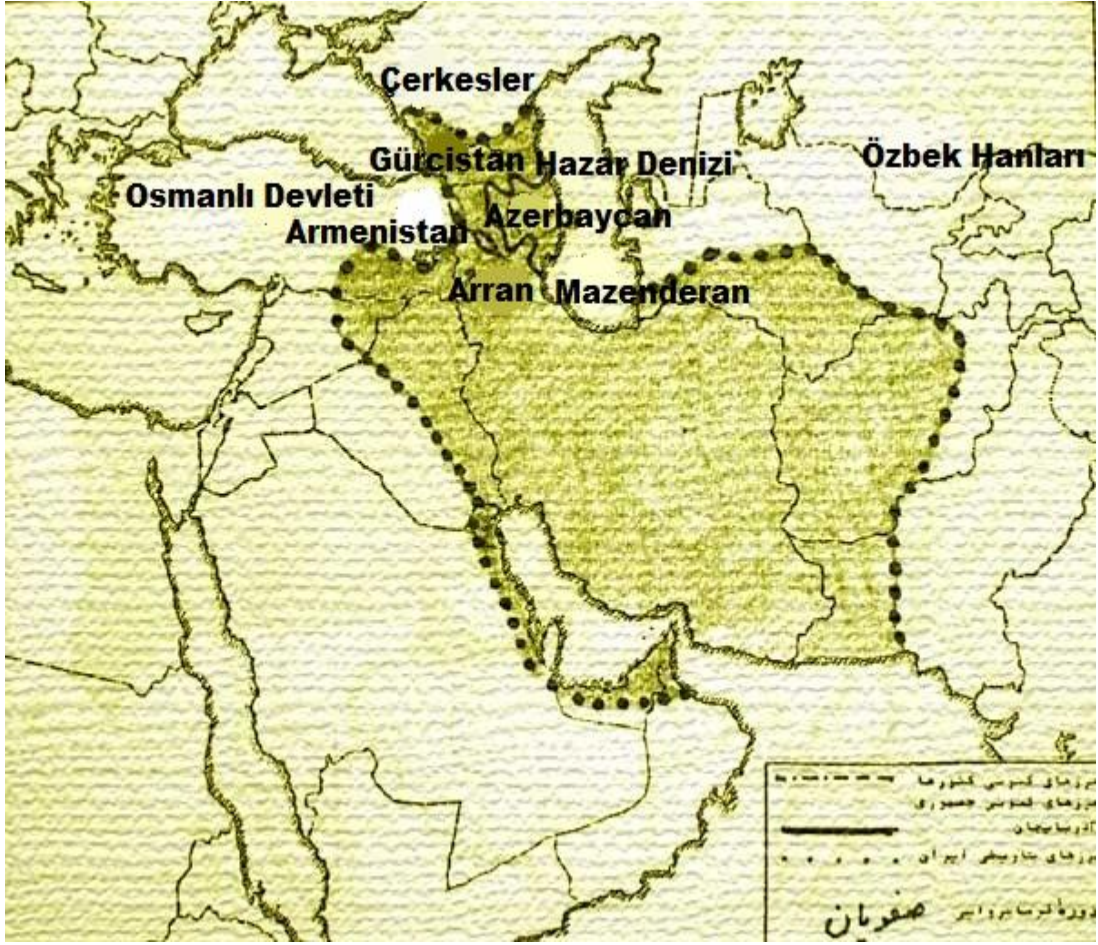
Ek 6:

Karakoyunlu Ve Akkoyunlu Dönemi Haritası

- Siyah noktalı çizgi Karakoyunlu Devleti'nin sınırların göstermektedir.
- Beyaz noktalı çizgi Akkoyunlu Devleti'nin sınırların göstermektedir.

Ek 7:

Safevî Devleti Sınırları

- Siyah noktalı çizgi Safevî Devleti'nin sınırların göstermektedir.⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ Perviz, Recavand, *İran Ve Kafkas, Arran Ve Şirvan*, katre Yayınevi, Tahran 1378 H.Ş /1999.

ÖZET

Şah İsmail, Safevî Tarikatı'nın yıllar süren çabalarını sonuçlandırarak, Akkoyunlu Devleti'ni bertaraf ettikten sonra, Safevî Devletini kurdu. Şah İsmail Şîf mezhebinî resmî mezhep ilan ederek yıllardan beri Sünnî olan İran halkını bu mezhebi kabul etmeye mecbur bıraktı. Devletin genişleme faaliyetlerinin akabinde İran coğrafyasında bir birlik kurup ve farklı bölgelere seferler düzenleyerek, kendisine başkaldıran emirleri mağlûp etti. Kısa zamanda devletin sınırlarını genişleten Şah İsmail, iki güçlü rakiple karşı karşıya geldi. Bunlar doğuda Özbekler, batıda Osmanlılar idi. Özbekleri bertaraf ettikten sonra, Osmanlı Devleti'ni yıkmak için Anadolu'yu karıştırmayı başladı. Nur Ali Halife ve Şahkulu gibi isyanlarla hedefine vardı. Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in olumlu ve yumuşak politikası sebebiyle amacına daha rahat vardı. Bu gelişmeler sırasında, çocukluğundan beri hep yanında olan ve onu himaye eden Kızılbaşlar ona destek verdi.

Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim tahta geçince, ilk olarak Anadolu'daki Şah İsmail taraftarlarına karşı harekete geçti. Anadolu'daki Şah İsmail taraftarlarını ortadan kaldıran Yavuz Sultan Selim, savaş için İran'a doğru yola çıktı. Yavuz Sultan Selim ve İsmail arasında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail yenildi. Bunun nedeni ordusunun ateşli silahların ordusunda kullanılmamasıydı. Bu yenilgiden sonra eski cesaretini kaybeden Şah İsmail, ılımlı politikalarla devletini ayakta tutmaya devam etti. Şah İsmail 1524'te vefat ettikten sonra Erdebil'de gömüldü.

Anahtar Kelimeler: Çaldıran, Kızılbaş, Osmanlı, Safevî, Sultan Selim, Şah İsmail

ABSTRACT

Shah Esmail gave an end to the efforts of the Safawid religious order's activities and efforts. After eliminating the Aqqoyunlu state he was formed the Safawid state. Shah Esmail, forced people who were Sunnite since old years to accept Shiite as the official denomination.

Regarding to his state development he made a unity in Iran's geography and he planned different trips to repress different princes who were ruling in each part of Iran. Shah Esmail developed his borders in short period of time. He was faced with two powerful rivals. One Was Uzbeks in east and the other was Ottomans in west.

After repressing the Uzbeks, he started to mix Anatolia by planning some riots such as Nur Ali Halife and Shah Kulu.

He was reached to his targets because of the soft and positive policy of the Sultan of Ottoman Empire II. Bayezit. During these developments Qızilbashs who were helped since his childhood were supported him.

As Sultan of Ottoman Empire I. Selim got the throne, he started to repress the supporter of Shah Esmail in Anatolia. I.Selim repressed Shah Esmail's supporters in Anatolia and started a trip to Iran. Shah Esmail defeated in Chaldran battle which was happened between him and I. Selim. The reason was lack of weapons in Esmail's army. After this defeat, Esmail started to run a flexible policy to keep his power. He died on 1524 and buried in Ardebil.

Key Words: Chaldiran, Qızilbash, Ottoman, Safavids, Sultan Selim, Shah Esmail.